

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
(İSLAM TARİHİ) ANABİLİM DALI

SA'D B. UBÂDE VE KAYS B. SA'D'IN HAYATI VE SİYASİ MÜCADELESİ

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET KURT

Ankara – 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
(İSLAM TARİHİ) ANABİLİM DALI

SA'D B. UBÂDE VE KAYS B. SA'D'IN HAYATI VE SİYASİ MÜCADELESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Kurt

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İrfan Aycan

Ankara – 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
(İSLAM TARİHİ) ANABİLİM DALI

SA'D B. UBÂDE VE KAYS B. SA'D'IN HAYATI VE SİYASİ

MÜCADELESİ

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET KURT

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İrfan Aycan

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:

İmzası:

- 1- Prof. Dr. İrfan Aycan
- 2- Prof. Dr. Mehmet Özdemir
- 3- Doç. Dr. Mustafa Necati Barış

Tez Savunma Tarihi: 07/Ocak/2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

07/01/2021

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

MEHMET KURT

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	1
2. HAZREC KABİLESİ'NİN MENŞEİ VE YESRİB'E YERLEŞMESİ.....	5
3. İSLAM ÖNCESİ HAZREC VE EVS KABİLELERİ ARASINDAKİ REKABET 12	

BİRİNCİ BÖLÜM

SA'D BİN UBÂDE'NİN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1. SA'D B. UBÂDE'NİN İSLAM ÖNCESİ HAYATI.....	17
2. SA'D BİN UBÂDE'NİN İSLAM'A HİZMETLERİ	29
3. SA'D BİN UBÂDE'NİN HZ. RESÜLULLAH DÖNEMİNDE BAZI OLAYLAR KARŞISINDA ALEYHİNDE OLACABİLECEK TUTUM VE DAVRANIŞLARI VE BUNLARDAKİ CAHİLİYE DÖNEMİNİN İZLERİ.....	38
3.1. SA'D B. UBÂDE'NİN İFK HADİSESİ'NDEKİ TUTUMU	40
3.2. MÜREYSİ GAZVESİ VE BENÎ KURAYZA İLE TAVIRLARI	43

3.3. SA'D B. UBÂDE'NİN MEKKE'NİN FETHİ ESNASINDAKİ SÖZ VE.....	44
DÜŞÜNCESİ.....	44
3.1. SA'D B. UBÂDE'NİN HUNEYN SAVAŞI GANİMETLERİNİN PAYLAŞIMINDAKİ TUTUMU	50
4. SA'D BİN UBÂDE'NİN HZ. PEYGAMBER SONRASI OLAYLARDAKİ TAVRI	53
4.1. SAKÎFETÜ BENÎ SAÎDE HADİSESİ VE SA'D B. UBÂDE	53
5. SA'D B. UBÂDE'NİN VEFATI.....	78
6. SA'D B. UBÂDE'NİN KİŞİLİĞİ	89

II. BÖLÜM

KAYS B. SA'D'IN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1. KAYS B. SA'D B. UBÂDE'NİN HAYATI	97
7. KAYS B. SA'D'IN HALİFELİK MÜCADELESİ SIRASINDA HZ. ALİ'NİN YANINDA YER ALMASI	104
8. KAYS B. SA'D'IN MİSİR VALİLİĞİ VE AZLİ.....	108
9. KAYS B. SA'D'IN ÖZEL ORDU KOMUTANLIĞI.....	116
10. KAYS B. SA'D'IN HZ. HASAN'IN YANINDA YER ALMASI	120
11. KAYS B. SA'D'IN VEFATI.....	125
12. KAYS B. SA'D'IN KİŞİLİĞİ	129

13. SA'D B. UBÂDE'NİN EŞLERİNİN SOY AĞACI.....	132
SONUÇ.....	133
ÖZET.....	135
ABSTRACT	137
KAYNAKÇA	139

ÖNSÖZ

Tarih, toplumların sosyal gelişimlerini, yeni fikrî ufuklara yelken açmalarını ve yönlerini bulmalarını sağlayan, hafızalarını ve kültürlerini etkileyen bir bilimdir. Aynı zamanda tarih bir milletin bireysel ve toplumsal, dinî, edebî ve kültürel, tüm varlığının bitmez tükenmez bir hazinesidir. Toplumların yollarını aydınlatan, onlara yaşadıkları zamanda ve gelecekte rehberlik eden bir pusula vazifesi görmektedir. Bu nedenle bir milletin tarihini yok etmek ya da unutturmak, o milleti köklerinden koparmak, gelecek yürüyüşünde rehbersiz bırakmak demektir. Bu nedenle tarihin, milletler üzerinde her yönden pozitif etkiye sahip bir bilim dalı olduğunu inkâr etmek mümkün gözükmemektedir. Tarih bu özelliğinden dolayı her zaman büyük ilgi görmüştür ve görecektir.

İslam tarihi, genel tarihin en geniş alanlarından biridir. Çünkü kadim tarih ile yakın tarih arasındaki en verimli aşamayı temsil etmektedir. Kadim medeniyet İslam tarihinde çok fazla yer bulamamışken, modern medeniyet oluşumunda İslam medeniyetinden azami ölçüde faydalanmıştır.

İslam tarihinde yaşanmış geçmişteki olayların ve olguların araştırılıp tahlil edilmesi, yaşanan olayların iç yüzünün ortaya konulması gerekmektedir. Zira İslam tarihinin ilk döneminde yaşanan hadiseler, Müslümanların ihtilafa düşmelerinde önemli bir etken olarak gözükmemektedir. Bu nedenle geçmişte yaşanmış hadiselerde etkili olan siyasi, sosyal ve kültürel nedenlerin ve bu hadiselerin sonuçlarının her yönüyle açıklığa kavuşturulması ve anlaşılması, Müslümanlar arasında var olan ihtilafların azalmasına vesile olacaktır. Bugün İslam ümmetini meydana getiren tüm milletlerin sahip oldukları toplumsal, siyasî, ahlakî ve hukukî ilke ve prensipler doğrudan ya da dolaylı olarak tarihi olaylardan etkilenmektedir. Bu sebeple İslam

tarihinin daha iyi anlaşılabilmesi için olaylar objektif bir şekilde ele alınmalı ve mantık süzgecinden geçirilmelidir.

Sad b. Ubâde ve oğlu Kays'ın ilk dönem İslam tarihindeki faaliyetleri ve bilhassa Sad b. Ubâde'nin, Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam devleti için ilk halife adayı olarak çıkmasına ve bunun için verdiği mücadele, ortada Hz. Peygamber'den gelen bir vasiyet ya da tavsiye olmaması sebebiyle bu duruma insani bir refleks ve tabii bir istek olarak bakılmamış, hadise farklı şekilde algılanıp, değişik değerlendirmelere konu yapılmıştır. Yine devlet kademelerinde görev alan oğlu Kays'ın da bir bürokrat olarak ne tür icraatlarda bulunduğu tarafsız bir bakış açısıyla ortaya konulmamıştır. Baba-oğul iki sahabenin vermiş oldukları mücadele objektif olarak ele alınmamış ve değerlendirilmemiş, bu sebeple de tarihteki hak ettiği yeri ve değeri kazanamamıştır. Yaşanan olaylar basit ve sıradan hadiseler olarak değerlendirilmiş ve öylece bir kenara bırakılmıştır.

Bizim bu çalışmayla amacımız Sad b. Ubâde ve oğlu Kays'ın vermiş oldukları mücadelelerinin derli toplu bir şekilde sunulması ve yaşanan hadiselerin doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Bu vesileyle konu seçiminden başlamak üzere tez çalışmamızın her aşamasında bize sağlamış olduğu katkılardan dolayı danışman hocam Prof. Dr. İrfan Aycan'a teşekkür etmeyi borç bilirim. Gayret ve çalışmak biz kullardan, tevfik her şeyin sahibi olan yüce Allah'tandır.

Ankara 17/11/2020

Mehmet KURT

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin
bknz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Milâdi
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
Tah.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme eden

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

İslam tarihinde Müslümanlara örneklik etmesi açısından son derece önemli olan ilk dönem olayların herhangi bir taraf ve anlayışın ürünü olmadan, oldukları gibi aktarılması son derece önemlidir. İslam tarihinin hicri birinci asrı içerisinde yaşanan bu hadiselerle hissiyatın karıştırılmadan aktarılması, o günkü siyaset kültürü ve ortamı göz önüne alındığında biraz zor görünmektedir. Böyle olmasına rağmen İslam tarihinin ilk dönemlerinde yaşanan bu önemli hadiselerin tarafsız olarak değerlendirilmesinin çok gerekli olduğuna inandığımız için Müslümanların ilk halife adayının ve oğlunun hayatı ve siyasi mücadelelerini konu edinen bu konuyu seçtik. Mümkün olduğu kadar hadiselerle yukarıda ifade ettiğimiz çerçevede yaklaşmaya çalıştık.

Toplumların, geçmişte yaşamış insanların tarihini bilmelerinin oldukça önemli olduğu su götürmez bir gerçektir. Çünkü toplumların gelenekleri, görenekleri, tarihi seyir içerisinde oluşan kültürlerinin ve kurumlarının, toplumların tarihleriyle bağlantılı olduğu açıkça görülebilmektedir. Başka türlü açıklanması ve düşünülmesi de muhal görünmektedir. İşte bu sebeple insan hayatta iken her an tarihin bir yönüyle karşı karşıya gelmektedir. Hal böyle olunca da insanın kendisini kuşatan tarihten kaçması mümkün gözükmemektedir.

İslam dininde bu dinin müntesiplerinin tarihi olaylardan kendilerine ders çıkartıp hali-hazırdaki ve atideki hayatlarına nizam vermeleri istendiği için olmalı ki Kur'an'ın 114 suresinden yaklaşık 15'i içerisinde geçmiş hadiselerden bahsedilmektedir. Bu nedenle geçmişte yaşanmış hadiseleri çok iyi tetkik edip her yönüyle kavramak,

onlardan edinilen tecrübe ve bilgileri de geleceğe yön verici olarak kullanmak gerekir. Bu sebeple geçmişin iyi ve doğru anlaşılması büyük önem arz etmektedir.

Tarihi olayların değerlendirilmesinde aklın devre dışı bırakılması, mantıki tutarlılığın ve objektifliğin ölçü olarak alınmayıp bir kenara bırakılması durumunda duyguların ön plana çıktığı görülmektedir. “İslam tarihinin ilk evrelerinde meydana gelen hadiseleri bu insanlar yapmış ise bunda bir hikmet vardır” görüşü ve tarafını tuttuğu grubun dini anlayışlarındaki hassasiyeti bazı Müslüman tarihçilerin geçmişte yaşanan olaylara taraflı yaklaşımlarına sebebiyet vermiştir. Bu zihniyete sahip olanlar, olayları kendi taraftarlarının düşüncelerini destekleyecek şekilde ele alarak onları memnun edecek yönleri zikretmiş, onları hoşnut etmeyecek yönleri ise dışarıda bırakmışlardır. Muhakkak bu tip bir anlayış evrensel ilkeleri olan İslam dininden kaynaklanan bir durum değil, bu dinin müntesiplerinin anlayış ve olaylara bakış açılarından kaynaklanmaktadır. İslam tarihinin ilk zamanlarında meydana gelen hadiseleri her grubun kendi hissiyatıyla değerlendirmesi, birçok mezhebi ve siyasi fırkanın oluşumunda önemli bir rol üstlenmiştir.

Tarihte yaşanmış hadiselerle taraflı bir şekilde yaklaşmak, “yaşanan olaylardan ders alınması gerekir” ilkesinin yok sayılmasına sebep olmaktadır. Yaşanan olaylar nasıl yaşanmış ise o haliyle alınıp aktarılmadığı takdirde tarihçi hakkıyla görevini yerine getirmemiş olur. Bu da sonradan gelenlerin olayların gerçek mahiyetine ulaşmalarını engeller ve önlerine barikatlar kurarak hakikate erişmelerini zorlaştırır.

Müslümanların İslam tarihi diye adlandırılan tarihin İslam dinin tarihi olmadığını farkında olup, dolayısıyla bu tarihi meydana getirenlerin bu dinin müntesiplerinin olduğunun bilincinde olması, olayların doğru anlaşılmasını sağlayacaktır. Bununla

birlikte dini taassup ile hareket eden Müslüman tarihçilerimizin Hz. Peygamber'in ashabına karşı olan yaklaşımları da sorunlar oluşturmaktadır. Bu kişilerin birer insan oldukları, kendilerine ait duygu ve davranışta bulundukları, her an ve her zaman hep doğru davranamayıp yanlış düşebildiklerinin de bilinmesi gerekir. Bugün Müslümanlar arasında var olan farklı dini yorum yoğunluğunun azalması insanlarımızın İslam'da kimseye has imtiyazların tanınmadığının şuuruna ulaşmasına bağlıdır. Hz. Peygamber'in ashabına onların da insan oldukları bu nedenle de birtakım hatalar yapabileceklerinin söylenmesi asla onların saygınlık konumlarını düşürmez. Bu şekilde yapılacak olan değerlendirmeler ise Müslümanlara birçok fayda sağlayacaktır.

Tezimiz araştırmanın metodu, kaynakların tanıtımı, Hazrec kabilesinin meşei ve Yesrib'e yerleşmesi, Hazrec ve Evs kabileleri arasındaki rekabetle ilgili giriş kısmından sonra iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sa'd b. Ubâde'nin İslam öncesi hayatı, Müslüman oluşu, Müslüman olduktan sonra İslam'a hizmetleri, Hz. Peygamber dönemi ve sonrası bazı olaylardaki tavırları, vefatı ve kişiliği ele alınmış bu doğrultuda bilgiler ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Sa'd bin Ubâde'nin oğlu Kays'ın hayatı, dördüncü halife olan Ali b. Ebî Talib'in halifelik mücadelesinde onun yanında yer alması, Mısır valiliği, özel ordu komutanlığı, Ali b. Ebî Talib'in ölümünden sonra oğlu Hasan'ın yanında yer alması ve vefatı konuları ele alınmıştır.

Tezimizde yer alan dipnotları nasıl düzenlediğimiz hakkında bilgi vermemiz gerekirse; kaynak müelliflerimiz daha çok isimlerini başındaki el takısı olmadan bilindikleri için isimlerin başındaki “**el**” takısı kaldırılmıştır. Kaynak isimleri ilk

geçtiği yerde tam olarak verilmiştir. İsmi tam olarak verilen bu kaynaklara birden fazla atıfta bulunulması durumunda sadece müellifin meşhur ismi ile ilgili eserin ismi verilmek suretiyle dipnot oluşturulmuştur. Bir müellifin birden fazla eserinden veya bir müellifin aynı eseri farklı kişiler tarafından tahkik edilip neşredilmiş olan eserlerden yararlanılmış ise bu durumda da yararlanılan ilk yerde eserlerin ismi tam olarak verilmiştir. Bu tip eserlerde birden fazla yararlanılması durumunda ikinci yararlanmadan itibaren yine müellifin meşhur ismi kullanılmıştır.

Tezin hazırlanması aşamasında mümkün olduğu kadar tarihi bilgileri ihtiva eden siyer, meğazî, coğrafya, fütihat, hadis ve İslam tarihini anlatan klasik kaynaklarımızın kendi dili ile yazılı olanlarından faydalanılmaya, nadiren de olsa bunların dışındaki eserlerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak her tür esere ulaşmada A. Ü. İlahiyat Fakültesi kütüphanesinden sonra da özellikle klasik eserlere ulaşmada eş-Şâmî ve Kuramer dijital kütüphanelerinden yararlanılmıştır.

2. HAZREC KABİLESİ'NİN MENŞEİ VE YESRİB'E YERLEŞMESİ

Hazrec'in ana vatanı olan Arap Yarımadası'nın tarihi, insanlığa hizmet etmesi açısından oldukça eski zamanlara ulaşmaktadır. Bu tarih neredeyse insanlık tarihiyle aynı zamana denk gelmektedir. Dünya'nın insanlığa ev sahipliği yaptığı tarihi düşündüğümüzde çok çok uzun bir zaman dilimiyle karşı karşıya kaldığımızı görürüz. Bu nedenle insan yaşamının ilk dönemleri hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Elimizde var olan bilgilerin çok büyük bir kısmı ya oldukça abartılı, mübalağalı veya efsane-hikâye şeklinde bilgiler içermektedir. Eski zamanlarda yazının fazlaca kullanılmaması, eskiye ait malumatların sonraları yazıya geçirilmesi, özellikle Arap Yarımadası'nda yaşayan Arapların nesepleri ile ilgili bilgileri şifahi olarak aktarmalarını da göz önüne aldığımızda bu bilgilerin sıhhati hakkında ihtiyatı elden bırakmamamız gerekmektedir. Eldeki bu bilgiler ve arkeolojik kazılardan elde edilen malumatlar ışığında Arap Yarımadası'nın ilk zamanlarda coğrafyasının insan yaşamına çok elverişli olduğu, daha sonraları doğal afetler, uzun süren kuraklıklar ve bunun neticesinde su kaynaklarının azalması veya tükenmesi nedeniyle burada yaşayanların, "Mümbit Hilal" diye isimlendirilen Suriye, Irak ve Mısır topraklarına göç ettikleri ya da göç etmek zorunda kalmış olabilecekleri anlaşılmaktadır. Arap Yarımadasında eski zamanlara ait kurumuş doğal su kanallarının bulunması buranın daha önceki zamanlarda mümbit topraklara sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle buradan göçün sebebini sadece kuraklığa bağlamak doğru olmayabilir. Arap Yarımadası'nın birçok bölgesinde yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarından elde edilen bilgilere göre: Arap Yarımadası'nda Yontma Taş devri ve Cilalı Taş devrinde buranın bir yaşam yeri, bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu kazılar, burada hayat süren kavmin kimler olduğuna, hangi ırktan geldiğine dair somut bir bilgi vermemektedir. Bu sebeple Arabistan'ın, Sâmi ırkının öz vatanı olduğunu

söylemek pek kolay gözükmemektedir. Elde kesin bilgi olmadığı için bu konu hakkında bugün kesin bir şey söylenememektedir. Bununla birlikte Sâmi ırklarının anayurtlarının Arap Yarımadası olduğu kabul edilmekte; M.Ö IV. yıldan bu yana Sâmi ırkının bu topraklarda yaşamlarını sürdürdükleri, bu bölgenin farklı coğrafyalarında çeşitli devletler kurdukları görüşü kabul görmektedir.¹ Kaynaklarda neseple ilgili verilen bilgilerin güvenilirliği hakkındaki endişelerin bulunması, kabilelerin kökenini tespit etmede karşımıza çıkmaktadır. Aynı sorun El-Hazrec kabilesinin menşeyini tespit etmekte de geçerli olmaktadır.

Eldeki bilgilere göre Evs ve Hazrec'in kökeni Kahtani'lerin Kudâa' kabilesinin Kelb batnından gelmektedir. Araplar, bu iki kabilenin atasının el-Hazrec b. Zeyd el Lât isimli kişi olması münasebetiyle bu iki kabileye birden "Hazrec" diyorlardı.² "El Hazrec *"er-Rihu'l-Âsîf"* yani şiddetli rüzgâranlamına gelmektedir.³ Tarihi kaynaklar, nesepleri Âdem'le başlatmaktadır.⁴ Buna göre Hazrec Kabilesinin Âdem'den başlayan nesep zinciri şöyledir: Yektan b. Âbir b. Şâlih b. Erfahşed b. Sam b. Nuh b. Lemek b. Mektev Şeleh b. İdris (Ehnûh) b. Yerd b. Mehleîl b. Kaynân b. Enuş b. Şîs b. Âdem.⁵

¹ Cevâd Ali, *El-Mufasssal fî Târîhi'l-Arap Kable'l-İslâm*, Beyrut, 1422/2001, c. I, s.353.

² Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, Beyrut, 1418 / 1997, c. I, s. 342-343.

³ İbn Düreyd, *El-İştikâk*, (tah. Abdusselam Muhammed Hârûn), Kudüs, 1232 / 1817, s. 437.

⁴ Bkz: İbn İshak, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, (tah. Taha Abdurraûf Sa'd-Bedvî Taha Bedvî), Kahire, 1419 /1998, c. I, s. 16.

⁵ Yakubî, *Târîhu'l-Yakubî*, (Ahmed Ebû Yâkûb İshak b. Cağfer b.Vehb b. Vâdih el Yakubî), Necef, 1358 / 1939, c. I, s. 3.

Yektan/Kahtân Yemen'e ilk yerleşen kişidir ve Hz. İsmail'in soyundan değildir.⁶ Hazrec kabilesinin Yemen'den geldiği ve menşelerinin Kahtânilere dayandığı bilgisi tüm nesep kitaplarında bir şekilde verilmektedir. Ensar şairlerinden olan Hassân b. Sâbit (ö. 60/680)'in cahiliye döneminde söylediği bir şiirde kendilerinin soylu bir kabile olduklarını, soylarının Ezd olduğunu, pınarlarının da Gassân olduğunu dile getirerek bu görüşü desteklemiştir.⁷ Arabu'l Arîbe olan Hazrec, Ezdilerin 26 alt boyundan biridir.⁸ Evs ve Hazrec kabilelerinin Yemen'den ayrılıp farklı bölgeye yerleşen dedesi Hârise b. Âmir'in oğlu Amr'dır. Tarihçiler, Evs ve Hazrec kabileleri atalarının Medine yörelerine gelişlerini Amr bin Müzeykîyâ menkıbesiyle irtibatlandırır. Bu menkıbeye göre Amr bin Müzeykîyâ, Arîm Seli felaketinin meydana gelmesiyle Me'rib baraj Seddi'nin yıkılacağını kâhın/müneccimlerden öğrenince veya rüyasında görünce⁹ yeni yaşam yerleri bulmak için kendisine tabi olanlarla Yemen'den ayrıldığı anlatılır.¹⁰ Bununla birlikte Arîm Seli ve Me'rib Seddi'nin yıkılışının tarihi net olarak bilinmediği için çok uzun yıllar hizmet verdiği ve bu yıllar içerisinde çok defalar tamir edildiği de Amr b. Müzeykîyâ ve liderliğini

⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (tah. Ali Muhammed Umar), nşr. Mektebû'l-Hancî, Mısır, 1421/2001, c. I, s. 26.

⁷ İbn Hişam, *Es-Siretu'n-Nebeviyye*, (tah. Umar Abdusselâm Tedmurî) Beyrut, 1409/1989, c. I, s. 24.

⁸ Yakubî, *Târîhu'l-Yakubî*, c. I, s. 45-66.

⁹ İbn Hişam, *Es-Siretu'n-Nebeviyye*, s. 29.

¹⁰ Ezrâki, *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l âsâr*, (nşr. Rüşdî Sâlih Melhas), I-II, Beyrut. 1403 / 1983, c. I, s. 92.

yaptığı topluluğun ne zaman ayrıldıklarının tespiti düşünüldüğünde, Benî Ezd Kabilesi'nin göçleri hakkında kesin bilgi verilemeyeceği ortadadır.¹¹ Ancak M.Ö.

üçüncü asırdan itibaren Arabistan Yarımadası'nda yaşayan halkın birçoğu, özellikle şiddetli kuraklık periyodunda yaşanan baskı nedeniyle kuzeye doğru göç etmişlerdir.¹² Benî Ezd'in çeşitli aralıklarla Yemen'den kuzeye göç ettiği ve ilk göçte, Huzaa Kabilesi'nin Mekke'ye göçtüğü, bunun M.S. 20 yılına dayandığı tahmin ediliyor. Yemen'deki siyasi ve iktisadi durum, halkın tamamını olumsuz etkilediği için, Benî Ezd de göçe mecbur kalmıştır.¹³ Göçe liderlik eden Amr b. Âmir'in liderliğindeki grup farklı kollara ayrılarak farklı yerlere, Evs ve Hazrec Yesrib'e yerleştiler.¹⁴ Medine'ye ilk yerleşen Hazrec Kabilesi'nin ilk ata şeceresini şu şekildedir: El-Hazrec b. Hârise b. Sa'lebe b. Amr (Müzeykiyâ) b. Âmir b. Hârise b. İmrulkays b. Sa'lebe b. Mâzin b.(Abdellah b.) el-Ezd b. el-Gavs b. en-Nebt b. Mâlik b. Zefd b. Kehlân¹⁵ b. Sebe b. Ye'reb b. Kahtân b. Âbir b. Şâlih b. Erfehsez b. Sâm b. Nûh. İbn Kuteybe (ö. 276/889) de "Evs ve Hazrec kabileleri Sebe'nin oğlu Kehlan'dan türemiştir" görüşünü benimsemiştir.¹⁶ Hazrec ve Evs (Ensar) kabilerinin ataları olan Hârise b. Sa'lebe'nin iki oğlu, el-Hazrec ve el-Evs Yesrib'e (Medine) yerleştiler.¹⁷

¹¹ Cevâd Ali, *El-Mufasssal fî Târîhi'l-Arap Kable'l-İslâm*, c.VI, s.77.

¹² Carl Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Doç. Dr. Neşet Çağatay, Ankara, 1954, s. 2.

¹³ Ahmed İbrahim eş – Şerif, *Mekke ve'l – Medine fi'l – Cahiliyeti ve Ahdir'r – Resul*, Kahire, 1985, s. 35.

¹⁴ İbn İshak, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 21; İbn Hişam, *Es-Siretu'n-Nebeviyye*, s. 29.

¹⁵ Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-Tabakât*, tah. Suheyl Zekkâr, Dimeşk, 1966, s.175.

¹⁶ İbn Kuteybe, *El-Maârif*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1388 / 1969, s. 109.

¹⁷ Es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, (tah. Kasım es-Sâmirâî),

Anneleri Kudâa kabilesinden Kuble binti Kâhil b. Sa'd b. Huzeym'dir.¹⁸ Hacrec Kabilesinin nesep zinciri verilirken küçük farklılıkların olmasına rağmen, onların Yemen asıllı olmaları hakkında en ufak bir endişe bulunmamaktadır. Hemen her tarihçimiz Ensar'ı meydana getiren Evs ve Hazrec kabilelerinin köklerinin Yemenli olduğunu bildirmiştir.

Hazrec kabilesi Yesrib'e geldiğinde burada irili ufaklı yirmiden fazla Yahudi kabilesi bulunmaktaydı. Bu kabilelerin her birisine ait karyeleri ve her karyede utumları (küçük kale) vardı. Hazrec ve Evs, Medine'de (Yesrib) yerleşmiş olan Yahudi yerleşim bölgelerinin arasına ve etrafındaki yüksek ve alçak bölgelerine yerleştiler. Bazıları Karâhim'de bulunan Yahudilerin yanına, bazıları ise ne Yahudilerin yanına ve ne de Yahudileşmiş Arapların yanına, bunların bulunmadığı yerlere giderek oralara yerleştiler. Hazrec buraya geldiğinde Medine'nin serveti Yahudilerin elindeydi. Yahudilerin elli dokuz tane "Utum" ları (küçük kale) bulunmaktaydı. Hazrec ve Evs'den önce Yahudilerin yanına gelip yerleşen Arapların ise on üç utumları vardı. Hazrec ve Evs Medine'ye geldiğinde Yahudiler, şehre her yönüyle hâkimdiler.¹⁹ Medine'ye Yahudilerden sonra gelen Hazrec ve Evs bir anlamda Yahudilerin kontrolü altındaki topraklara gelmiş ve buralara yerleşmişlerdir.²⁰ Zorunlu olarak Yahudilere tabi olarak Yahudilerin ekonomik ve siyasi baskısı altına girmişlerdir. Evs, Kureyza ve Nadir Yahudilerinin çevresindeki Avâli bölgesine,

Müessetu'l-Furkan li't-Turâsili'l-İslâm, Mekke-Medine, 1422/2001, s. 318.

¹⁸ Ebû'l Münzir Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, (tah. Ali Umar), Mektebü's- Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1431/2010, c. II, s. 193.

¹⁹ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, s. 308-309.

²⁰ Ekrem Ziya Umerî, *Medine Toplumu*, Milsan, İst. 1992, s.19.

Hazrec de Medine'nin aşağı bölgesine yerleşip, Benî Kaynuka Yahudilerine komşu oldular. Yahudiler, kendilerini güvende hissedecekleri bir ortam ve her türlü dayanışmayı sağlayacak antlaşmalar yapıp karşılıklı yeminleştiler.²¹ Evs'in yerleştiği bölge Hazrec'e göre daha verimli bir bölgeydi. Bölgenin bu şekilde olması iki kardeş kabile arasındaki çatışmaya katkı sağlamıştır.²² Daha sonraları ekonomik ve nüfus olarak gelişme gösteren el-Hazrec akrabaları olan Gassânilerin yardımı ile Medine'ye Miladi 492 yılında hâkim olmuşlardır.²³ Hazrec zamanla farklı bölgelere yerleşmiştir.²⁴

Hicret'in gerçekleştiği sıralarda Hazrec kabilelerinin, Medine'deki yerleşim yerleri aşağıda belirtilen şekildeydi: 1- Benî el-Haris b. el-Hazrec el-Ekber. Hârise oğulları el-A'vâlî olarak bilinen Buhtan Vadisi ve Turbetu Sua'yb'ın doğu tarafına yerleştiler. 2- İkiz kardeş olan Cuşem ve ikizi Zeyd Ebnâ el-Hâris bin el-Hazrec oğulları Medine ile Mescid'i Nebi arasında bulunan "es-Sunh" bölgesine, el-Hazrec oğullarına yakın yere yerleştiler. 3- Utbe b. Amr b. Hadîc b. Âmir b. Cüsem b. el-Hâris b. el-Hazrec oğulları eş-Şavt ve Kevmu'l-Kevme bölgelerine yerleştiler. 4- Benî Hudrâ b. Avf b. el-Hâris b. el-Hazrec kolu Cirâr-ı Sa'd bölgesine yerleşti. 5- Benî el-Ebcer bu şahıs Hadre bin Avf b. el-Hâris bin el-Hazrec adlı kişidir. Bunlara Benî Hudrâ kardeşi benî Hudrâ oğulları denir. Hudrâ oğulları yeri olarak bilinen bölgeye, 6- Benî Guseyne kabilesi Belî bölgesinde Benî Salimoğullarına bitişik bir bölgeye, 7- Benî Hublâ (Mâlik b. Sâlim b. Ganem) kabilesi Kuba ile Hâris oğulları yurdu arasına, 8- Benî Selime b. Sa'd b. Ali b.

²¹ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 327.

²² Cevâd Ali, *El-Mufasssal fî Târîhi'l-Arap Kable'l-İslâm*, c. VI, s. 127-129.

²³ Cevâd Ali, *El-Mufasssal fî Târîhi'l-Arap Kable'l-İslâm*, c. XII, s. 109.

²⁴ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 343-355.

Esed b. Sâride b. Tezîd b. Cüşem b. el-Hazrec el-Ekber kabilesi iki Kibleli Mescid ile Mizâd nahiyesi arasındaki bölgeye, 9- Benî Sevvâd b. Ganem b. Ka'b b. Selim oğulları, Mescid'i Kibleteynden (Mescid bu kabileye aittir.) İbnu Ubeyd ed-Dinârî bölgesine kadar olan yere, 10- Benî Ubeyd b. Adiyy b. Ganem b. Ka'b b. Seleme oğulları Medine'deki el-Hurbe Mescid'inden (ki bu kendilerine aittir) Benî Ubeyd dağına kadar olan bölgeye, 11- Benî Harâm b. Ka'b b. Ganem b. Ka'b b. Selîme oğulları el-Kâ'a da bulunan Benî Harâm es-Sagîr Mescidi'nden Câbir b. Atîk ve Ma'bed b. Mâlik arazilerinin ortasındaki yere, 12- Benî Muriyy b. Ka'b b. Seleme (bunlar Benî Harâm oğullarının dostlarıdır.) Câbir b. Atîk'e ait olan duvarın batısından Benî Ubeyd dağına kadar olan bölgeye, 13- Benî Biyâde ve Zureyka Âmir b. Zureyka b. Abdu Hârîse b. Mâlik b. Gadb b. Cüşem b. el-Hazrec el-Ekber'in iki oğludur. Benî Habîb b. Abdu Hârîse, Benî el-Liyyîn (Benu Âmir b. Mâlik b. Gadb ve Benî Ecda'dır. Bunlara Benî Muaviye b. Mâlik oğulları da denir.) Benî Zurekayı oluştururlar. Dâr-ı Benî Beyâde denilen bölgeye yerleşmişlerdir. Her kabilenin kendisine ait utum'ları vardır. 14- Benî Sâide b. Ka'b b. el-Hazrec el-Ekber oğulları iki gurup olarak dört bölgeye yerleşmişlerdir. Benî Sâide oğulları anılmaktadırlar. 15- El-Hazrec b. Sâide'nin iki oğlu olan Benî Amr ve Benî Sa'lebe boyları Medine Çarşısı ile Medine Çarşısı'nın Şam'a doğru doğusu olan Benî Damra denilen bölgeye, 16- Benî Kışbe (Âmir b. el-Hazrec b. Sâide) oğulları Benî Hudeyle'ye yakın Benî Damra yurdunun doğusundaki yere, 17- Benî Ebî Huzeyme b. Sa'lebe b. Tarîf b. el-Hazrec b. Sâide (bu kabile Sa'd b. Ubâde'nin akrabaları, kavmi ve kabilesidir.) oğulları "Cîrârü Sa'din" denilen bölgeye, (Medine Çarşısı'nın arazisi Sa'd b. Ubâde'nin Cîrâr-konak-ı ile el-Musallâ denilen yerin arasındadır.) 18- Sa'lebe b. Tarîf el-Hazrec b. Sâide'nin iki oğlu olan Benî Kışşe ve Benî İnân oğulları Benî Sâide veya Benî Tarîfe denilen yer ile Cîrâr'ı Sa'd arasındaki topraklara yerleşmişlerdir. 19- Benî Mâlik b. en-Neccâr kendi adları ile anılan bölgeye yerleştiler. Benî Ganem b. Mâlik buraya utum inşa

etmiştir. 20- Benî Mâzin b. en-Neccâr oğulları yurtları kendi isimleriyle bilinen nahiye'ye yerleştiler. Bu kabile el-Budda' kabilesi olarak anılmaktadır. 21- Benî Dinâr b. en-Neccâr oğulları Buhtan Vadisi'nin arka tarafına kendi adları ile anılan bölgeye yerleşmişlerdir.²⁵

3. İSLAM ÖNCESİ HAZREC VE EVS KABİLELERİ ARASINDAKİ REKABET

Akrabaları Gassânilerin yardımı ile şehre 492 yılında²⁶ hâkim olan Hazrec ve Evs kendi aralarında çekişmeye başlamıştır. Bunu gören Yahudiler ise her iki kabileyi birbirine karşı kışkırtarak aralarındaki kavgayı iyice körüklemiştir. Evs ve Hazrec, şehre ilk geldikleri zaman iç bölgelere yerleşmişlerdi.²⁷ Şehri yeniden imar eden bu iki kardeş kabilenin arasında oluşan birlik ve beraberlik çok uzun sürmedi. Evs sayıca az olduğu için Benî Kureyza ve Benî Nadir Yahudileri ile ittifak kurdu. Böylece her iki kabile arasında yaklaşık 120 yıl sürecek ve kanlı çarpışmalara neden olacak bir düşmanlık başlamış oldu. Bu süre içerisinde Evs ve Hazrec Kabileleri arasında birçok savaş yaşanmış ve bu savaşların çoğunda Hazrec galip olmuştur. Aralarında ilk nifak tohumu da Evs'in ölüm döşeğinde iken kaviminin başına toplanarak "senin Mâlik'ten başka çocuğun yok, oysa kardeşin Hazrec'in beş oğlu var" demeleriyle atılmış oluyordu.²⁸

²⁵ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, C. I, s. 321, 356-380.

²⁶ Cevâd Ali, *El-Mufasssal fî Târîhi'l-Arap Kable'l-İslâm*, c. XII, s. 109.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, 1429 / 2009, c. I, s. 318.

²⁸ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 215, 325.

Evs ve Hazrec birlikte Medine'ye yerleşmişlerdi. Söylemleri de birdi. Ekonomik ve nüfus açısından gelişmişlerdi. Bu durumlarının siyasete yansımaması için aralarına nifak girmesi ve birliklerinin bozulması gerekiyordu. Öyle de oldu. Asla diğer kavimler arasında bu kadar uzun süreli vuku bulamayacak savaşlar, kutsal saydıkları “Yevmu'l derceke” günlerinde bile meydana gelmiştir.²⁹ İbn Hazm'a (ö.292/905) göre ise Evs ve Hazrec arasındaki ilk savaş “Yevmu's-Safine”dir.³⁰ Diğer kaynaklarda “Harbu Sümeyr” olarak geçmektedir.³¹ Bu iki kabile Müslüman olmadan önce Yesrib'de birlikte yaşamış oldukları 120 yıl süresince; Yevmu's-Safine, Yevmu's-Sirâre, Yevmu Vifâk Benî Hutme, Yevmu Hatib b. Kays, Yevmu Hâdiru'l-Ketâib, Yevmu Etam Benî Sâlim, Yevmu'l-Bekî', Yevmu Buâs, Yevmu Madras ve Ma'bes, Yevmu'd-Dâr ve Yevmu Buâs adlarında bilinen günlerde çok kanlı bir düzine savaş yapmışlardır.³² Bu savaş isimleri Harbu Sümeyr, Harbu Ka'b b. Amr el-Münâzî, Yevmu's-Sirâre, Harbu'l-Huseyn b. el-Eslet, Harbu Rebîu'l-Zaferiyy, Harbu Fâri' (bi sebebi'l-Gulam el-Kadâiyye), Harbu Hâtib b. Kays, Yevmu'l-Rebî'/Yevmu'd-Derek (Vefa'da bu isim geçmektedir.), Yevmu'l-Ficâri'l-Evvel, Yevmu Ma'bes ve Madres, Yevmu'l-Ficâri's-Sânî ve Yevmu Buâs şeklinde de verilmektedir.³³

²⁹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, Beyrut, 1418 / 1997, c. I, s. 342.

³⁰ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1403/1987, c. II, s. 27.

³¹ Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, c. II, s. 219; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 385; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. I, s. 319.

³² Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, s. 342.

³³ Kelbî, *Nesebü Meaddü ve'l-Yemen'ul-Kebîr*, (tah. Naci Hasan Akmu'l-Kutub), Beyrut, 1425/2004, c. I, s. 422.

Evs ve Hazrec arasındaki en kanlı savaş “Yevmu’l-Buâs” adı ile anılan, Medine’ye iki günlük mesafede bulunan Buâs bölgesinde, hicretten beş-altı yıl önce gerçekleşen ve en son yaptıkları savaştır. Bu savaşta Hazrec’in reisliğini Amr b. Numan b. Halde yapmıştır. Evs’lilerin galibiyeti ile sonlanmıştır.³⁴ Evs ve Hazrec kabilelerinin miladi IV. asırda Medine’ye geldikleri düşünüldüğünde; Evs, ittifak kurduğu iki Yahudi kabilesinin yardımı ile Yesrib’e geliş tarihleri olan M.S. 347³⁵ yaklaşık 270 yıl sonra Hazrec’e karşı büyük bir galibiyet sağlamıştır. Fakat bu iki kabile, Yahudilerin, Yesrib’e eskiden olduğu gibi hâkimiyet sağlayacağını fark ettikleri için aralarında tekrar barış sağlamışlardır. Bu savaşta her iki taraftan birçok ileri gelenle birlikte Hazrec’e reislik yapan Amr b. Numan da öldürülmüştür.³⁶ Hazrec kabilesinden Abdullah b. Übeyy, bilinçli bir şekilde bu savaşa katılmamıştır. Bu nedenle savaş sonrası ve hicretten önce iki kabile ileri gelenleri, bu savaşta tarafsız kalarak Evs ve Hazrec’e baş olma arzusunu taşıyan Hazrec’li Abdullah b. Übeyy b. Selül’ün başkanlığında birleşmeye karar vermişlerdir.³⁷ Bu kararlarıyla Hazrec ve Evs arasındaki geçimsizliğin giderilmesini, barış ve huzurun gelmesini arzuluyorlardı ve bunun arayışı içerisindeydiler. Akabe Biati öncesi Mekke ziyaretlerini de bu arayış içerisinde yapmışlardı.³⁸

³⁴ Semhûdî, *Vefâu’l-Vefâ bi Ahbâri Dârî’l-Mustafa*, c. I, s. 214-218, 384-388.

³⁵ Ekrem Ziya Umerî, *Medine Toplumu*, Milsan, İst. 1992, s. 20.

³⁶ Ahmed İbrahim eş-Şerif, *Mekke ve’l-Medine fî’l-Cahiliyete Ahdir’r-Resul*, Kahire, 1985, s. 260.

³⁷ Ekrem Ziya Umerî, *Medine Toplumu*, s.20.

³⁸ Semhûdî, *Vefâu’l-Vefâ bi Ahbâri Dârî’l-Mustafa*, c. I, s. 170.

Hız. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesi ile birlikte aralarındaki geçimsizlik gidecek ve yerine kardeşlik tesis olacaktı. Hız. Peygamber'in eşı Aişe (ö. 58/678), Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki düşmanlık, çok kuvvetli nefret, kin ve savaşların, Medine halkının, İslam ve Peygamberine kucak açmalarındaki dahlini "Yevm-u Buâs, Allah'ın Peygamber'ine bir hediyesiydi. Hız. Peygamber Medine'ye geldiğinde (Evs ve Hazrec) fırkalara ayrılmış, kabile önderlerinin bir kısmı katledilmiş bir kısmı da yaralanmışlardı. Allah Teâlâ, onlara hidayet yolunu açarak, onların Müslüman olmasını sağlayarak Peygamber'ine lütuf ihsan etmiştir"³⁹ şeklinde dile getirmiştir. Hazrec ve Evs kabileleri İslam öncesi putperest idiler. İnandıkları put El-Muşellel nahiyesinin Kudayd mevkiinde bulunan Menat putu idi.⁴⁰ Ya'kûbi'ye göre ise Evs ve Hazrec'in putu sahilde Fedek bölgesinde dikiliydi.⁴¹

Hız. Peygamber'in Medine'ye hicreti kuşkusuz hem İslam hem de dünya tarihi açısından en büyük olaylardan biridir. Medineli Hazrec ve Evs arasındaki bu düşmanlık bu büyük olaydan sonra yerini kardeşliğe bırakarak yok olmuştur.

Kuzey Arabistan yerleşik yaşayanlarının sosyal statülerinin esasını şekillendiren çöller, bu toprakların büyük bir kısmını oluştuyordu. Bu çöl arazilerde yetişen bitkiler, sadece küçükbaş hayvanları ile adeta Arap'ın her şeyi olan, deveyi beslemeye ancak imkân verirdi. Çölün yapısı, Arapların çok geniş araziler içerisinde göç

³⁹ İbn Hişam, *es-Sire en – Nebeviyye*, Mısır, 1375 / 1955, c. I, s. 183; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dârî'l-Mustafa*, c. I, s. 387.

⁴⁰ İbn İshak, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 74.

⁴¹ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Yakubî*, c. I, s. 212.

etmelerini zorunlu kılmıştır. Çölde hayatta kalabilmek dayanışmayı gerektirdiği için bunu kan bağı yoluyla çözmüşlerdir. Büyük kabileleri bir arada tutan kan bağı onların neseb sistemini belirlerdi.⁴² Araplar bu nedenle oldukça sıkı bir şekilde nesebe önem vermişlerdir. Neseple ilgili hadiste “*Gücünüz yettiği ölçüde neseb hakkında bilgi edin ve bu bilgilerle akrabalarınıza ulaşın*” ve Ömer b. Hattâb’a ait olduğu ifade edilen şu ifadede onun “*Nesebi öğrenin, yerde çıkan siyah bir ot gibi olmayın. Birine aslı (soyu) hakkında bir soru sorulduğunda: Bu karyeden falan filan desin*” dedikleri aktarılmaktadır.⁴³ Bu kan bağına rağmen Arap bedevisi oldukça fazla ferdiyetçidir. Öyle ki bu ferdiyetçilik, bedevi Arap’a “*Allah bana ve Muhammed’e acısın, merhamet etsin, ikimizden başka hiç kimseye merhamet etmesin*”⁴⁴ dedirtebilmektedir. Kabileler genel olarak hürriyet ve eşitlik (müsavât) üzerine inşa edilmiş birer cemiyettirler. Fakat bununla beraber bu yapılar, az da olsa içerlerinde reislik yönetimine ait bir nüveyi de barındırmaktadırlar. Sistem hürriyet ve eşitlik üzerine kurulmuştur. Kabilenin tüm üyeleri kan bağından gelen bütün hak ve sorumluluklara sahiptir. Kabilenin her üyesi haklı haksız olup olmamasına bakmadan kan kardeşine yardım etmekle görevlidir. Bu nedenle kabile reis/seytilerine ait özel bir hak ve hukuk yoktur. Ancak sorumlulukları çok büyüktür. Kabile üyelerinin tamamı, kabile reislerinin savaşta hayatlarını, barış zamanında ise servetlerini ortaya koymaları beklenirdi. Görevleri her şekilde kabile birliğini koruyup devam ettirmektir.

⁴² Carl Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, s. 3-4.

⁴³ İbn Abdîrabbih, *el-Ikd’ul-Ferîd*, tah. Abdulmecîd et-Terhînî, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiye, Beyrut, 1404 / 1983, c. III, s. 265.

⁴⁴ Buhârî el-Ca’fî, *Sahihu’l-Buhârî*, Dâru’l-Heday, El-Cezire, 1412/1992, 5664 nolu Hadis, c. V, s. 2238; Ebû Dâvud, *Süneni Ebû Dâvud*, tah. Muhammed Avvâme, Dâru’l-Minhac, Cidde, 1431/2010, c. V, s. 396.

BİRİNCİ BÖLÜM

SA'D BİN UBÂDE'NİN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1. SA'D B. UBÂDE'NİN İSLAM ÖNCESİ HAYATI

Sa'd b. Ubâde b. Düleym b.(Ebî Hâlîme b.)⁴⁵ Hârîse İbn Hazîme⁴⁶ b. (Haram)⁴⁷ (bu isim her kitapta geçmemektedir) b. Huzeyme (حزيمه/حزيم Bu isim Huzeyme, Hazîm ve Hazîme gibi farklı okunmasından dolayı farklı isim gibi verilmektedir)⁴⁸ bin Sa'lebe bin Tarîf b. el-Hazrec b. Sâide b. Ka'b b. el-Hazrec⁴⁹ şeklindedir. Sa'd b.

⁴⁵ İbn Abdilber, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, tah. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire, ?. c. II, s. 595.

⁴⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. IX, s.393.

⁴⁷ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, El-Kütübü'l-İlmiyye, Mısır, 1323/1905, c. III, s. 80.

⁴⁸ Kelbî, *Nesebü Meaddü ve'l-Yemen'ul-Kebîr*, s. 412; İbn Hişam, *Es-Siretu'n-Nebeviyye*, s. 86; Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-Tabakât*, s. 216. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (tah. Suheyl Zekkâr-Riyâd Zerkâî), nşr. MektEbû'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Beyrut, 1417 / 1996 c. I, s. 250; İbn Abdilber, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l- Ensar*, c. II, s. 594.

⁴⁹ Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, s. 224; El-Kelbî, *Nesebü Meaddü ve'l-Yemen'ul-Kebîr*, s. 412; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. IX, s.393; İbn Hişam, *Es-Siretu'n-Nebeviyye*, c. IV, s. 86; Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-Tabakât*, s. 216; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. I, s. 250; İbn Habib, *El-Muhabber*, Matbaatü'd-Dâire, Haydarabat, 1361/1942, , s. 216; İbn Abdilber, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 594; İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*, s.365; İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80.

Ubâde Benî Sâide oğullarındandır. Benî Sâide oğulları ise Ka'b b. el-Hazrec'in neslinden türemiştir. Sa'd b. Ubâde, el-Hazrec'in oğullarından biri olan Ka'b'ın soyundan gelmektedir.⁵⁰ Sa'd b. Ubâde'nin annesi; Umre binti Mesûd⁵¹ b. Kays b. Amr bin Zeyd Menât bin Adiyî İbn Amr b. Mâlik bin en-Neccâr⁵² b. el-Hazrec'dir ve bu kişinin üçüncü kızıdır.⁵³ Annesinin babası olan Mesûd b. Kays, Mesûd b. Zeyd el-Eşheliyye'nin halasının oğludur. Bu şahıs Bedir savaşına katılan sahabilerdendir.⁵⁴ Neccâr oğulları Sa'd b. Ubâde'nin dayılarıdır. Sa'd b. Ubâde'nin annesi Umre binti Mesud kadın sahabilerden olup hicretin beşinci senesinde Medine'de vefat etmiştir.⁵⁵ Benî Sâide oğulları boyları birbirine yakın bölgelerde ve aralarında yabancı bir kabilenin bulunmadığı şekilde oturmaktaydılar.⁵⁶

Sa'd b. Ubâde'nin İslam öncesi hayatıyla ilgili bilgiler kaynak eserlerimizde yok denecek kadar azdır ve var olan bilgiler de birkaç satırı geçmemektedir. Sa'd b. Ubâde, tarih sahnesine ilk kez ikinci Akabe Biati ile birlikte çıkmaktadır. Kendisi ikinci Akabe Biati'ne katılmış ve on iki nakîb (lider, önder, kavmine İslam dinin anlatmada ve ulaştırılmasından sorumlu kişi, temsilci) olarak seçilmiştir. Bu olay, Sa'd

⁵⁰ İbn Kuteybe, *Elmaârif, Dâru'l-Meârif*, Kahire, 1388 / 1969, s. 110.

⁵¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. IX, s.393; İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s.80.

⁵² İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. IX, s.393; Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-Tabakât*, s. 216.

⁵³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. III, s. 566.

⁵⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. IX, s.393.

⁵⁵ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*, s. 80.

⁵⁶ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, s. 375-376.

b. Ubâde'nin tarihi kayıtlarda yer almasına neden olmuştur.⁵⁷ Sa'd b. Ubâde'nin babası, Ubâde b. Düleym b. Hârise b. el-Hazrec'dir.⁵⁸ Sa'd b. Ubâde'nin nerede doğduğu ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bunun nedeni ise tarihçilerin onun Ensar'dan olması sebebiyle Medine'de doğup büyüdüğünü düşünmeleri olabilir. Yalnız Beğavî (ö. 317/929), Sa'd b. Ubâde'nin Medine'de oturduğunu bildirmektedir.⁵⁹ Kaynaklarımız Sa'd b. Ubâde'nin altıncı sıradaki dedesi olan Tarîf b. el-Hazrec⁶⁰ hakkında özel bilgi vermektedir. Bunun nedeninin Sa'd b. Ubâde'nin ceddinin bu kişiyle birlikte kabile reisliğini elde etmesidir. Ayrıca kabile reisliğini almaya hak kazanan Tarîf el-Hazrec, reisliğin geleneği haline gelen yemek verme, cömert davranma vb. faaliyetlerini başlatmış⁶¹ olmasıdır şeklinde düşünülebilir. Sa'd b. Ubâde, oğlu, babası ve dedesi Düleym'den Tarîf'e kadar olan ataları bu görevi devam ettirmişlerdir.⁶²

⁵⁷ Kelbî, *Nesebü Meaddü ve 'l-Yemen 'ul-Kebîr*, s. 412; İbn Hişam, *Es-Siretu 'n-*

Nebeviyye, c. II, s. 87; Halife b. Hayyat, *Kitâbu 't-Tabakât*, s. 216; İbn Sa'd, *Kitâbu 't-Tabakâtu 'l-Kübrâ*, c. III, s. 568; Beğavî, *Mu'cemü 's-Sahabe Mibretu 'l-Âl ve 'l-Ashâb*, Kuveyt, 1432/2011, c. II, s. 537.

⁵⁸ İbn Kâni, *Mu'cemu 's-Sahâbe*, nşr. Salih b. Salim el-Mısratî, Mektebetü 'l-Gurabâ-i'l-Eseriyye, Medine, 1418/1997, c. I, s. 247.

⁵⁹ Beğavî, *Mu'cemü 's-Sahabe Mibretu 'l-Âl ve 'l-Ashâb*, c. III, s. 66.

⁶⁰ İbn Kelbî, *Nesebü Meaddü ve 'l-Yemen 'ul-Kebîr*, s. 412.

⁶¹ Ebû'l-Haccâc el-Eşârî, *Et-Ta'rîf bi 'l-Ensâb ve 't-Tenvih bi Zevi 'l-Ahsâb*, Dâru-l-Menâr, Kahire, 1990, c. I, s. 36.

⁶² Zehebî, *Tarihu 'l-İslam ve Vefeyâtu 'l-Mezahir ve A'lâmu 'l-Müellif*, nşr. Beşar Avâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ?, 1. Baskı 2003, c. III, s. 147.

Sa'd b. Ubâde, dedesi Düleyim'in de yaşamış olduğu utumda (kale ev) yaşamını sürdürdü. Sa'd b. Ubâde de babası ve atalarının cahiliyye döneminde yaptıkları gibi bir münadinin utum üzerinde bir yere çıkarak günün her vaktinde “*kim et ve yağ isterse, Düleyim b. Hârise'nin konağına gelsin*” diyerek bağırması geleneğini⁶³ “*kim iç yağı ve eti seviyorsa yemek için Sa'd b. Ubâde'nin utumuna gelsin*” şeklinde devam ettirmiştir.⁶⁴ Sa'd b. Ubâde, babası, dedesi ve oğlu Kays b. Sa'd cömertlikleriyle meşhur olmuşlardır.⁶⁵ Müslüman olan Sa'd b. Ubâde hakkında bu bilgilere ulaşırken, onun İslam öncesi yaşamı ve faaliyetleri hakkında detaylı bir bilgiye rastlanılmamıştır. Aynı şekilde İslam öncesi hayatında kabilesi ile ilgili yaptığı herhangi bir eyleminin dile getirildiği ve Medine dışına çıktığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Belki de Medine/Yesrib'in dışına çıkılmamasının nedeni Medine toplumunun yaşamlarını tarım ile devam ettirmeleri birinci derecede etkili olmuş olabilir. Bununla birlikte iki kabile arasında var olan çekişme ve düşmanlık sebebi ile oluşan emniyet ve can güvenliği meselesi de Medine halkının dışarı çıkmalarını olumsuz yönde etkilediği de düşünülebilir. Bu şekilde bir değerlendirme yapılmasını ortadan kaldıracak bir engel görülememektedir. Bu sebeplerden dolayı Sa'd b. Ubâde'nin de Medine dışına çıkmamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Ensar'ı oluşturan Medine'li Evs ve Sa'd b. Ubâde'nin de mensubu olduğu Hazrec kabilesinin İslam öncesi dinleri putperestlikti. Yesrib halkının, putperestlik dinine bağlılıkları Mekke toplumunda olduğu gibi ileri bir düzeyde değildi. Putlarının ismi

⁶³ İbn Sa'd *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 566; İbn Abdilber, *El-İstiâb fî*

Ma'rifeti'l-Ensar, c. II S. 595.

⁶⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. III s. 147; İbn

Hacer el-Aslakalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80.

⁶⁵ İbn Hacer el-Aslakalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80.

Menât'dır. Menât Medine dışındaki Müşellel (Müşellel bir dağın ismi olup bu dağdan Kudeyd'e inilir) nahiyesinin deniz sahilinde Kudeyd (Mekke'ye yakın bir yerdir) adı ile bilinen bir yerde bulunmaktaydı. Yesrib (Medine) halkından kim onu benimser ise onun putuydu.⁶⁶ Putları Menât'ın Medine'den uzak bir yerde bulunması, Medine Arap halkının her an ona tapınmasını, onu hatırlamasını ve ona bir şeylerin sunulmasını zorlaştırmakta olup Medine halkı bu durumdan şikâyetçi değildi. Sa'd b. Ubâde de kavmi gibi putperestliğe inanmış birisiydi. Kendisine dayandırılan bir rivayette: "Düleym'in kendilerinin ataları olduğunu, Düleym'in her sene Menât putuna on deve hediye ettiğini, babası Ubâde'nin aynı şekilde bu durumu sürdürdüğünü ve kendisinin de Müslüman oluncaya kadar aynı şekilde Menât putuna on deve hediye bulundugunu, sonra oğlu Kays'ın bu on deveyi Kâbe'ye bağışladığını" bildirmektedir.⁶⁷ Sa'd b. Ubâde belki de kabile reisinin çocuğu olması sebebiyle cahiliye döneminde iyi bir eğitim alarak Arapça okuma yazma bilen, iyi bir yüzücü, ok atma ve kullanmada mahir bir kişiydi. O devirde bu tip yetenekleri kazanmak ekonomik açıdan oldukça zor olması nedeniyle aralarında bu üç yeteneğe sahip olan kimselere Araplar, eksiksiz tam, olgun kişi, anlamına gelen "el-Kâmil" diyorlardı.⁶⁸ Sa'd bin Ubâde'nin kardeşi Saîd bin Ubâde de "el-Kamil" sınıfına giren çok nadir kimselerden biriydi. O da Arapça okuyup yazabiliyor, iyi yüzüyor ve iyi okatabiliyordu.⁶⁹ Mendü binti Ubâde bin Düleym b. Hârise bin Ebî Huzeyme Sa'd b.

⁶⁶ İbn İshak, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 74; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*,

Kahire.1356/1937, c. I, s. 90.

⁶⁷ İbn Abdilber, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 595.

⁶⁸ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 566; İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80.

⁶⁹ Ebû'l-Haccâc el-Eşârî, *Et-Ta'rîf bi'l-Ensâb ve't-Tenvih bi Zevi'l-Ahsâb*, c. I, s. 36.

Ubâde'nin kız kardeşidir.⁷⁰ İsmi Mendüs olarak da verilmektedir.⁷¹ Mendü/Mendüs binti Ubâde hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Sa'd b. Ubâde de ataları gibi Hazrec kabilesinin alt kollarından biri olan Benî Sâide oğullarının seyyidi/reisiydi. Arabistan Yarımadası'nda çölde yaşayan kabileler için geçerli olan çöl kanunu, şehirdeki kabileler için de geçerliydi. Kabileler genel hürriyet ve eşitlik (müsavat) üzerine kurulmuş birer topluluklardır. Kabile reislerinin ölmesi halinde yerine geçecek kişi kabilede ileri gelenler tarafından bir araya gelinen müzakere meclisinde müzakere edildikten sonra belirlenirdi.⁷² Kabile reislerinin kabile üzerinde mutlak hâkimiyetleri bulunmamasına rağmen onların görevleri çok büyüktü. Savaş zamanında canlarını barış zamanlarında ise servetlerini ortaya koymak durumundaydılar. Her kabile kendine ait yerlerde hür ve bağımsız olarak, başka birinin emrine girmeden otururlardı.⁷³ Kabile reisliği süresince Sa'd b. Ubâde, özellikle cömertliğiyle tanınmıştı.⁷⁴

Sa'd bin Ubâde gibi bir gün içerisinde arka arkaya dört defa sofru kurdurup insanları doyuran bir kişi ne Evs'de ve ne de Hazrec'de bulunuyordu. Kavmi de onun kabile reisliğini ve liderliğini kabul etmiş bulunmaktaydı.⁷⁵ Cahiliye döneminde Benî Kaynukâ' (alt kol) Yahudileri Sa'd b. Ubâde'nin dost ve müttefikiydi.⁷⁶ Sa'd b.

⁷⁰ İbn Habîb, *El-Muhabber*, s. 271.

⁷¹ İbn İbn Hacer el-Askalânî. *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. VIII, s. 321.

⁷² Hitti, *Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi*, (trc. Salih Tuğ), İst. 1995, c. I, s.210.

⁷³ Carl, Brockelman, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, s. 216.

⁷⁴ Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, c. II, s. 225; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. I, s. 250.

⁷⁵ İbn Abdilber, , *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar* c. II, s. 595.

⁷⁶ Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, tah. Semir Semir, Dâru Saade, Beyrut, 1431/2010, s. 323.

Ubâde'nin o dönemde şahsi dostları da bulunmaktaydı. Nastas onun o dostlarından biriydi.⁷⁷ Kabileler Sa'd ismini çocuklarına vermektedirler. Bu dönemde Ensar'ı meydana getiren Evs ve Hazrec kabilesinde yedi Sa'd ismi bulunmaktaydı. Bu yedi Sa'd isminin dördü Evs'ten, Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Rebî' ve Sa'd b. Osman Ebû Ubâde olmak üzere üçü de Hazrec kabilesinden idi.⁷⁸ Yine Sa'd b. Ubâde'nin ss-Sûdede'de eski bir evi bulunmaktaydı.

Sa'd b. Ubâde de geleneğe uyarak birden fazla evlilik yapmıştır. Oğulları Saîd,⁷⁹ Abdurrahman ve Muhammed'in annesi Gaziyye binti Sa'd b. Halife b. el-Eşref b. Ebî Hazîme b. Sa'lebe İbn Tarîf el-Hazre b. Sâide'dir.⁸⁰ Kays, İmâme ve Sedus'un annesi Fûkeyhe binti Abid İbn Düleyim b. Hârise b. Ebi Hazîme'dir ve künyesi farklı şekillerde verilmektedir. Onun künyesinin Ebu Sabit b. Sa'lebe İbn Tarîf el-Hazrec b. Sâide olduğu bildirilmektedir.⁸¹ Ayrıca kendisinden çocuğu olmayan Ümmü Târik da Sa'd b. Ubâde'nin hanımıdır.⁸² Sa'd b. Ubâde, eşlerinin isim şecerelerinde de anlaşılaçağı üzere evliliklerini kendi kabilesi içinden yapmıştır.

⁷⁷ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. VI, s. 335.

⁷⁸ İbn Ebî Hayseme, *Târihu'l-Kebîr*, nşr. Salâh b. Fethî, El-Fâruku'l-Hadîse, Kahire, 1427/2006, c. I, s. 253.

⁷⁹ İbn Düreyd, *El-İştikâk*, s. 456.

⁸⁰ Ru'aynî, *El-Câmi' limâ fî'l-Cevâmi min Esmâi's-Sahâbeti'l-A'lâm*, nşr. Mustafa Bâcû, Mektebü'l-İslami, Kahire, 1429/2009, c. II, s. 485.

⁸¹ Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-Tabakât*, s. 216; İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1289.

⁸² İbn Ebî Hayseme, *Târihu'l-Kebîr*, c. II, s. 809; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, nşr. Yusuf El-Azzâzî, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1419/1998, c. VI, s. 3525.

Sa'd b. Ubâde'nin künyesi farklı şekillerde verilmektedir. Künyesinin Ebû Sâbit⁸³ olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Künyesinin Ebû'l-Kays olduğunu bildirenler ise ikinci sırada gelmektedir.⁸⁴ Sa'd b. Ubâde için bu iki künyenin ikisinin de kullanıldığını bildiren tarihçilerimiz de bulunmaktadır.⁸⁵ Bunların dışında Sa'd b. Ubâde'nin künyesinin Ebû'l-Hubab⁸⁶ ve Ebu Abdullah⁸⁷ olduğu bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır.

Kaynaklarımızda Sa'd bin Ubâde'nin ikinci Akabe Biatinde Müslüman olmuş olabileceği geçse de bu bilgi tatmin edici gelmemektedir. Zira Sa'd b. Ubâde ikinci Akabe Biatî'ne katılıp hemen Müslüman olup canını, malını ve çocuklarını ortaya koyacak bir şekilde büyük bir taahhütte bulunamazdı. Sa'd b. Ubâde'nin daha erken bir tarihte Müslüman olma ihtimali daha yüksek gözükmemektedir. Hz. Peygamber bi'set'inin on birinci senesinde 620 yılında her sene yaptığı gibi Arap Yarımada'sının farklı yerlerinden hac için Mekke'ye gelen Araplara İslam dinini tebliğ etmek için yola

⁸³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. III, s. 566; Buhâri, *Et-Tarihu'l-Evsat*, nşr.

Teysir b. Sa'd – Yahya b. Abdullah, *Mektebetu'r-Riyad*, 1426/2005, C. I, s. 39;

Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (tah. Suheyl Zekkâr-Riyâd Zerkâî), nşr. MektEbû'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Beyrut, 1417 / 1996, c. I, s. 250; İbn Ebî Hayseme, *Târihu'l-Kebîr*, c. I, s. 250.

⁸⁴ Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-Tabakât*, s. 216; Ahmed b. Hanbel, *El-Esâmi ve'l-Kunâ*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Dâru'l-Fâruk, Kahire, 1436/2015, c. II, s. 98.

⁸⁵ Semânî, *el-Ensab*, tah. Abdullah Ömer el-Barudî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1418/1998, c. II, s. 360; İbn İbn Hacer el-Askalânî. *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. IV, s. 274.

⁸⁶ Semânî, *el-Ensab*. II, s. 360.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *El-Esâmi ve'l-Kunâ*, c. V, s. 43.

çıkıldığında Akabe yakınlarında Hazrec kabilesinden bir grup Hazreclilere rastlamıştı. Karşılıklı tanışmadan sonra onlardan izin isteyerek Hazrecli gurubun yanına oturarak onlara İslam dinini tebliğ etti. Tebliğ'e muhatap olan Hazrecliler Hz. Peygamber'i tasdik edip anlattıklarını kabul ettiler⁸⁸ ve böylece Medineliler ilk defa İslam'la birinci Akabe Biati ile tanışmış oldular. Sonra Hz. Peygamber yanlarından ayrıldı. Bu insanlar Medine'ye dönerlerken Hz. Peygamber Musa'b b. Umeyr'i de Medinelilere dini öğretmek ve Kur'an ta'limi için onlarla birlikte gönderdi.⁸⁹ Mus'ab b. Umeyr ve Müslüman olan Hazrecliler Medine'ye geldikten sonra şehirde İslam dinini anlatma faaliyetlerine başladılar. Onların gayret ve çabaları neticesinde İslam, Medine'nin her köşesinde doğal olarak konuşulmaya başlamıştı. Bu konuşmalar o kadar çok yayılmıştı ki Medine'nin her yerinde bulunan Ensar İslam dini konuşur olmuş, öyle ki bu konuşmanın yapılmadığı hiçbir ev kalmamıştı.⁹⁰ Sa'd b. Muaz'ın İslam dinini kabul etmesinden sonra tebliğ faaliyetleri daha bir hız kazanmış ve bunun neticesi olarak önce Evs'lilerin ve daha sonra Hazrec'lilere ait her evde muhakkak Müslüman birileri bulunmaktaydı.⁹¹ Bu nedenle ikinci Akabe Biati'ne kadar geçen bir yıllık süre içerisinde Sa'd b. Ubâde'nin Müslüman olması daha makul gelmektedir. Zira rakip kabilenin reisi Sa'd b. Muaz Müslüman olmuştur. Onun Müslüman olması, Sa'd b.

⁸⁸ İbn Kesîr, *Es-Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Abdulvahid, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1395/1976, c. II, s. 176.

⁸⁹ İbnu'l-Cevzi, *El-Vefâ bi Ta'rifi Fedâ'il'l-Mustafa*, nşr. Dâru'l-Ma'rife, ?, s. 161.

⁹⁰ İbn Kesîr, *Es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 178.

⁹¹ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkî v. Dğr., Mektebetü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, Mısır, 1375/1955, c. I, s. 437; İbn Kesîr, *Es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 184.

Ubâde'nin ikinci Akabe Biati'nden önce Müslüman olmasını⁹² da tetiklemiş olabilir veya Sa'd b. Ubâde'nin en azından ciddi olarak İslam'ı düşünmesini sağlamıştır. Bu durumda olan Sa'd b. Ubâde'nin Müslüman olarak veya İslam dinini kabul etmemiş olsa bile Müslüman olmayı düşünen bir alt yapı ile ikinci Akabe Biati'ne katıldığını rahat bir şekilde söyleyebiliriz.

Sa'd b. Ubâde'nin ismine İslam tarihinde ilk defa ikinci Akabe Biati'ne katılması sebebiyle bu Biat hakkında bilgi veren rivayetlerde rastlanılmaktadır. Medine'de Ensar'ı oluşturan Evs ve Hazrec kabilelerinden 73'ü erkek 2' si kadın olmak üzere toplam 75 kişi ikinci Akabe Biati'ne katılmıştır.⁹³ Hz. Peygamber, bu biate katılanlar arasından 12 nakip çıkarmalarını istedi.⁹⁴ Bu talep üzerine Akabe'ye iştirak edenler, kendi kabilelerine dini anlatmak, temsil etmek ve onlara liderlik etmeleri için 12 nakîb çıkarttılar. On iki nakîb'in dokuzu Hazrec, üçü Evs kabilesindendi.⁹⁵ İkinci Akabe Biati'nde Benî Sâide oğullarını temsilcisi ve onlardan sorumlu olmak üzere Münzir b. Amr b. Huneys ile beraber Sa'd b. Ubâde Hz. Peygamber tarafından nakip olarak

⁹² İbn Hişâm, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkî v. Dğr., Mektebetü

Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, Mısır, 1375/1955, c. I, s. 437; İbn Kesîr, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, c. II, s. 177.

⁹³ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, c. I, s. 454.

⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebû'l Ferec Abdurrahman b. Ali El-Cevzî, *El-Mutazam fî Tarîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, Beyrut, 1415/1995, c. II, s. 608.

⁹⁵ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, c. I, s. 444; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. IX, s. 393; İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, tah. Abdulaziz b. İbrahim el-Ömerî, Riyad, 1422/2001, 2. Baskı, s. 464.

seçilmiştir.⁹⁶ Sa'd b. Ubâde'nin adı seçilen bu 9 Hazrecli nakîb (temsilci, lider) arasında zikredilir. Akabe Biatleri'ni konu olarak alan tüm tarihi kaynaklarımız, Sa'd b. Ubâde'nin ikinci Akabe Biati'ne katıldığının ve nakip seçildiğinin üzerinde tam bir ittifak sergilemektedirler. Bu nedenle Sa'd b. Ubâde'nin ikinci Akabe Biati'ne zorlama olmaksızın gönüllü katıldığı ve bu yeni dini tebliğ etmek, kavmini bu dine davet etmek için istekli bir şekilde nakip seçilmesi, bunun ne anlama geldiğini bilmesi, onun daha önce Müslüman olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. İkinci Akabe Biati Hz. Peygamber ile Müslümanlar arasında gizli bir buluşma olmasına rağmen, Kureyş bu durumdan haberdar olmuş, bir iki casus peşlerine takarak ne yaptıklarını uzaktan gizlice takip ettirmiştir.⁹⁷ Medinelilerin Hz. Peygamber ile buluştukları haberi Mekkelilere ulaşınca⁹⁸, Mekkeliler sabah olur olmaz bu meseleyi iyice tetkik ettiler.⁹⁹ Medinelilerin Hz. Peygamber ile buluştuklarının doğru olduğu anlaşılınca Mekke halkı, bu buluşmayı gerçekleştirenlerden nefret etti ve katılanların bulunup çıkarılmasını istedi.¹⁰⁰ Biati gerçekleştiren Medinelileri arayıp bulmak için peşlerine düştüler.¹⁰¹ Mekkeliler, dönmekte olan Medinelilere Hâcir¹⁰² veya Ezahir¹⁰³ bölgesinde yetiştiler. Mekkeliler Biat olayına katılan Sa'd b. Ubâde ile Münzir b.

⁹⁶ İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hülefâ*, tah. Muhammed b. Ömer

Allûş, El-Mektebü'l-İslamî, Beyrut, 1460/2000, c. I, s. 111.

⁹⁷ Es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 408.

⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *El-Mutazam fî Tarîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, c. II, s. 612.

⁹⁹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, nşr. Dâru'l-Maârif, Kahire, 1387 / 1967, c. II, s. 367.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 444.

¹⁰¹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 367.

¹⁰² Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 367.

¹⁰³ İbnü'l-Cevzî, *El-Mutazam fî Tarîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, c. II, s. 612-613.

Amr'ı tanıyarak kafilenin içerisinde çıkartıp aldılar.¹⁰⁴ Mekkeliler ikisini yanlarında Mekke'ye götürülürken Münzir b. Amr, onlarla konuşarak veya kaçarak bir şekilde ellerinden kurtulmayı başardı.¹⁰⁵ Sa'd b. Ubâde ise ellerinde tutsak olarak kaldı. Mekkeliler ellerine geçirdikleri bir semer kolunu ile Sa'd b. Ubâde'nin ellerini boynuna bağlayarak Mekke'ye götürmek için yola koyulurlar.¹⁰⁶ Mekkeli müşrikler Sa'd b. Ubâde'yi Mekke'ye götürürken yolda; Sa'd gür saçlı¹⁰⁷ olduğu için saçlarından çekerek, bazıları elleriyle, bazıları ellerinde bulunan sicim, sopa, kemer türü şeylerle vurarak, bazen de tekmelemek suretiyle¹⁰⁸ çok kötü muamele yaparak Mekke'ye getirdiler.¹⁰⁹ Sa'd b. Ubâde'nin o şekilde bağlı olduğunu ve kötü muameleye maruz kaldığını gören Mekkeli bir kişi¹¹⁰ ona acır, kendisine Kureys'ten tanıdığı, dostu veya aranızda bir ahitleşme yaptığınız biri yok mu diye sorar ve isimlerini Sa'd b. Ubâde'den öğrenerek o kişilere haber verir.¹¹¹ Önceki zamanlarda ticari kervanları Medine'den geçerken hem ticaretlerine yardımcı olduğu hem de hırsızlık ve herhangi

¹⁰⁴ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, c. II, s. 92; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 408.

¹⁰⁵ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 408.

¹⁰⁶ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, c. II, s. 92; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 367.

¹⁰⁷ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, c. II, s. 92; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 367; Es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 408; İbnü'l-Cevzî, *El-Mutazam fî Tarîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, c. II, s. 613.

¹⁰⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezâhir ve A'ğlemu'l-Müellif*, nşr. Beşâr Avâd, Ma'rûf Dâru'l-Garbi'l-İslami, İlk basım, /1423, 2003, c. I, s. 308.

¹⁰⁹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 367.

¹¹⁰ İbn Hişâm, bu kişinin Ebâ el-Bahteri olduğunu bildirmektedir. Bkz. İbn Hişâm, *Siretü'n-Nebî*, c. II, s. 93.

¹¹¹ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebî*, c. II, s. 92-93; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 368.

bir zulme karşı himaye ettiği Cubeyr b. Mutim ile Hâris b. Harb b. Ümeyye durumdan haberdar olunca derhal Sa'd b. Ubâde'nin bağlı olarak bulunduğu yer olan dereyatağına¹¹² giderek onu himayelerine almışlar ve onun güvenli bir şekilde Medine'ye dönmesini sağlamışlardır.¹¹³Hemen Akabe Biati'nin gerçekleştiği gecenin sabahında Sa'd b. Ubâde'nin Kureyş tarafından yakalanıp fena bir muameleye tabi tutulması ona Medineli Ensar'ın Müslüman olduktan sonra İslam'ı kabul ettiği için işkence gören kimse unvanını kazandırmıştır. Sa'd b. Ubâde, bu çok kötü muamele karşısında ve sonrasında davasından vazgeçmemiş ve taviz vermemiştir. Yakalandığı zaman yapılan sorgulamada müşriklerle anlaşıp o an veya sonradan Akabe Biati'ne katılanların ismini verebilir, kendisini esaretten kurtarmak için onlara birtakım taahhütlerde bulunabilirdi. O bunların hiçbirisini yapmayarak davasına sımsıkı bir şekilde bağlı kalmış ve samimi bir Müslüman olduğunu göstermiştir. Tarihçilerimiz bu hadise üzerinde fazla durmamışlardır. Hadise sıradan bir olaymış gibi verilmiştir. En azından Medineli Müslümanlar arasında İslam dinini kabul etmesi sebebiyle ilk işkenceye tabi olan kişi denilebilirdi ki bu şekilde bir ifadeye rastlanılmamıştır.

2. SA'D BİN UBÂDE'NİN İSLAM'A HİZMETLERİ

Sa'd b. Ubâde Cahiliye döneminde cömertliğiyle bilinen birisiydi.¹¹⁴ Sa'd'ın bu cömertliği İslam'ı kabül ettikten sonra da artarak devam etti. Her şeyden önce Sa'd b.

¹¹² İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebî*, c. II, s. 93.

¹¹³ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, , c. II, s. 93; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 368; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 408; İbnü'l-Cevzî, *El-Mutazam fî Tarîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem.*, c. II, s. 613; İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, tah. Hasan Abdulmusaf, Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, Ürdün, 2003., c. I, s. 518.

¹¹⁴ Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, c. II, s. 224; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. I, s. 250; İbn Düreyd *El-İştikâ*, s. 93.

Ubâde'nin İkinci Akabe Biati'ne katılıp nakîb seçilmesi, Hz. Peygamber'e kendi canlarını, mallarını ve evlatlarını korudukları gibi onu ve Müslümanları da koruyacaklarına dair yaptığı biat¹¹⁵ İslam'a yapmış olunan en büyük hizmetlerinin başında gelmektedir. İki Sa'd'ın, yani Sa'd b. Ubâde ve Sa'd b. Muâz'ın Müslüman olmalarının ne anlama geldiğini Kureyş de çok iyi anlamış ve bunu şu şekilde mecazî olarak dile getirmişlerdir: Kureyş, Ebû Kubeys dağından geceleri gelen bu sese kulak kesilerek "Şayet iki Sa'd Müslüman olursa Muhammed, Mekkeli olan ve olmayan karşıtlarının muhalefetinden, onların kendisine yapacaklarından korkmadan Mekke'de rahat bir şekilde hiçbir endişe kapılmadan geceleyecektir." aralarında konuşmuştur¹¹⁶. Hz. Peygamber ve tebliğ ettiği İslam dini, Sa'd b. Ubâde'nin de İslam'ı kabul etmesiyle birlikte Ensar'ı oluşturan Evs ve Hazrec'in tam desteğini almıştır. Kendisini kabul ettirmeye başlamış ve Medine'deki etkisi artmıştır.

Sa'd b. Ubâde Müslüman olduktan sonra kavmini İslam'a davet etmiştir. Hatta Sâide oğulları putlara tapmasınlar diye bu kabilenin putlarını kırmaya başlamıştır. Mekkeli Müslümanlar Medine'ye hicret ettikleri zaman onlara büyük yardımlarda bulunmuştur.¹¹⁷ Yine Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde kendisini istediği kadar evinde ağırlamayı teklif etmiş, ancak Hz. Peygamber, devesinin çöküp kalacağı yerde konaklayacağını söylemiştir. Sa'd b. Ubâde Hz. Peygamber'e yardım etme düşüncesinden vazgeçmemiş, hangi hanımının yanında olursa olsun en azından günlük

¹¹⁵ İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hülefâ*, c. I, s. 109-111.

¹¹⁶ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 380; İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 596

¹¹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. III, s. 568; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, nşr. Beşar Avâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, I-XV, ilk basım 1423/2003, c. III, s. 147.

olarak Hz. Peygamber'in evine yemek (tirit) göndermiştir.¹¹⁸ Bu yemek sahanı Hz. Peygamber hangi hanımının yanında ise oraya gönderilirdi.¹¹⁹ Yine Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber'in evinin günlük süt ihtiyacını karşılanması için Benî Ukayl develerinden ismi Mehre olanı hediye etmiştir.¹²⁰ Hz. Peygamber'in yakınında bulunmak, onun her ihtiyacının karşılanmasında yardımda bulunmak ve ona komşu olmak için, mescide yakın bir yerde kendisine bir ev yapmıştır.¹²¹ Bununla da yetinmeyerek Hz. Peygamber'in canının, malının ve evinin korunması gibi her türlü güvenliği üzerine almış ve genç oğlu Kays bin Sa'd bin Ubâde (ö. 60/680)'yi onun hizmetine vermiştir.¹²² Sa'd b. Ubâde, Hz. Muhammed'in şahsına da hediyelerde bulunmuştur. Mesela babasından miras kalan "El-A'dbu" adlı kılıcı¹²³ Hz. Peygamber'e hediye etmiş, Hz. Peygamber de bu kılıçla Bedir'de savaşmıştır.¹²⁴ Yine Bedir savaşına

¹¹⁸ *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1967, c. X, s. 21. (Sa'd b.

Ubâde maddesi Neşet Çağatay tarafından tâdil edilmiştir.)

¹¹⁹ İbn Hişâm, *Es-Siretü'n- Nebeviyye*, c. II, s. 140.

¹²⁰ Ebû'l-Kasım İsmail b. Muhammed el-İsfahani, *Siyeru's-Selefi's-Sâlihîn*, nşr. Kerem b. Hilmî b. Ferhât b. Ahmed, Dâru'r-Râye, Riyad, ?, s. 429.

¹²¹ İbn İbn Hacer el-Askalânî. *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. III, s. 568.

¹²² Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 176.

¹²³ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 376.

¹²⁴ İbn Ebî Hayseme, *Târîhu'l-Kebîr*, c. II, s. 638; Ebû'l-Kasım İsmail b. Muhammed el-İsfahani, *Siyeru's-Selefi's-Sâlihîn*, nşr. Kerem b. Hilmî b. Ferhât b. Ahmed, Dâru'r-Râye, Riyad, tarih?, s. 632.

çıkılacağı zaman, “Zâtu’l-Fudûl” adlı kendi zırhını Hz. Peygamber’e göndermiştir.¹²⁵ Sa’d b. Ubâde kavmine karşı da cömert bir liderdi.¹²⁶ Müslüman olduktan sonra da cömertliği devam etmiştir. Medine’deki fakir Müslümanlara her zaman maddi yardımda bulunmuş ve onlara yemek vermiştir.¹²⁷ Akşam olduğunda insanlar, Ehli Suffe’den olan kimseleri birer ikişer veya bir grup halinde evlerine götürürken, Sa’d b. Ubâde en az sekizer kişilik grupları evine götürür onlara yemek verirdi.¹²⁸ Eve götürülen grupların toplamı çoğunlukla 80 kişiden oluşuyordu.¹²⁹ Sa’d b. Ubâde’nin yardımları muhasara, seriyye ve savaş zamanlarında da devam etmiştir. Müslüman ordusu Hamrâu’l Esed Gazvesine giderken kendisi bizzat bu sefere katıldığı gibi, ordunun kesip yemesim için 30 devesini bağışlamıştır. Benzer bir yardımı, Müslümanlar Benî Nâdir Yahudilerini kuşattıkları zaman kendi malından İslam ordusuna hurma dağıtarak yapmıştır.¹³⁰ Yine bu gazvede Hz. Peygamber’in gölgelenmesi için ağaçtan yapılmış üzeri deri ile kaplı bir gölgeliği de göndermiştir.¹³¹ Sa’d b. Ubâde, Hz. Peygamber tarafından verilen her türlü görevi yerine getirmiştir. Hz. Peygamber, Ebvâ (Veddân/Vedân da olabilir)¹³² gazvesine çıkarken Sa’d bin

¹²⁵ İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvini, *Ecvezu’s-Siyer li Hayri’l-Beşer*, nşr. Hilal Nâcî, Bağdat, ?, s. 21; Zehebî, *Tarîhu’l-İslam ve Vefeyâtu’l-Mezahir ve A’lâmu’l-Müellif*, c. I, s. 510-511.

¹²⁶ Vâkıdî, *Kitabu’l Meğâzî*, tah. Marsden Jones, Beyrut, 3. Baskı 1403/1984, s. 103.

¹²⁷ Zehebî, *Tarîhu’l-İslam ve Vefeyâtu’l-Mezahir ve A’lâmu’l-Müellif*, c. I, s. 513.

¹²⁸ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakâtu’l-Kübrâ*, c. IX, s. 394; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, c. I, s. 250.

¹²⁹ Kelbî, *Cemheretü’n-Neseb*, c. II, s. 224.

¹³⁰ Vâkıdî, *Kitabu’l Meğâzî*, c. I, s. 338, 372.

¹³¹ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahabe*, c. III s. 80.

¹³² İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahabe*, c. III, s. 80.

Ubâde'yi Medine'de kendi adına vekil olarak bırakmıştır.¹³³ Ayrıca bu sefere çıkılmadan önce bu kabilenin ne düşündükleri ve hangi faaliyetlerde bulunduklarını tespit ve teyit etmek ve bilgi toplamak üzere görevlendirilen sahabeler arasında da yer almıştır.¹³⁴

Sa'd b. Ubâde'yi savaş sırasında veya sonrasında her zaman Hz. Peygamber'in canını korumak için kendisini siper ederken ve kapısında nöbet tutarken görüyoruz.¹³⁵ Hicretin gerçekleşmesiyle birlikte Sa'd b. Ubâde Ensar içerisinde öne çıkarak Hz. Peygamber'in en yakınında bulunan sahabeleri arasına girdi ve çok önemli görevler üstlendi.¹³⁶ Aynı zamanda o, Hz. Peygamber'in istişare heyeti içerisinde yer alarak¹³⁷ gelişen veya gelişmesi muhtemel olaylar ya da meseleler hakkında Ensar'ın görüşünü dile getiren bir konumda bulunuyordu.¹³⁸ Hz. Peygamber zamanında tüm Müslümanları temsil eden iki bayrak bulunmaktaydı. Bu iki bayraktan biri olan Ensar bayrağı Sa'd b. Ubâde ile birlikteydi¹³⁹ ve Hz. Peygamber, Ensarın bayrağı altında bulunurdu.¹⁴⁰ Bir sefere çıktığında Ensar'ı meydana getiren Evs ve Hazrec kabilelerine ayrı ayrı sancak verilmesi durumunda Hazrec'in sancağını Sa'd b. Ubâde

¹³³ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. I, s. 371.

¹³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi' t- Târih*, c. II, s. 57.

¹³⁵ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 407; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. II, s. 111; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. II, s. 45.

¹³⁶ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 571.

¹³⁷ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. I, s. 294, 335.

¹³⁸ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 595.

¹³⁹ Zührî, *El-Meğâzî*, tah. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1400/1980, s. 63.

¹⁴⁰ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahabe*, c. III, s. 1244.

taşırdı.¹⁴¹ Hendek Savaşı'nın uzaması ve tüm Arapların birlik olup Müslümanların üzerine saldırmalarını engellemek için Hz. Peygamber, kalabalık bir kabile olan Gatafanlılara Medine mahsulünün 1/3'ünü vermeyi teklif ederek Gatafanlıları savaş dışı bırakmak istemiş, bunu Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde ile istişare etmiş, iki Sa'd da buna muhalefet etmiş, Hz. Peygamber onların görüşünü uygulamıştır.¹⁴² Sa'd b. Ubâde Hudeybiye Seferi'ne de katılmış ve maddi yardımda bulunmuştur.¹⁴³ Hudeybiye Antlaşması olarak sonuçlanmış olan bu seferde Sa'd b. Ubâde'nin metanet ve gücü açıkça görülmüştür.¹⁴⁴ Sa'd b. Ubâde, Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhacirlere yardım edilmesi ve onların durumlarının daha iyi hale gelmesini her zaman düşünen Sa'd b. Ubâde bu nedenle Benî Nadîr Gazvesi'nden elde edilen ganimetlerin Ensar'a verilmeden sadece Muhacirler arasında pay edilmesini istemiş böylece yine onlara ekonomik katkı sağlamayı hedeflemiştir¹⁴⁵.

Sa'd b. Ubâde'nin İslam'a en büyük hizmeti İslam'ın güçlenmesi adına ne yapılması gerekiyor ise onu yapması için Hz. Peygamber'e: "Sen ne yapacaksan yap, ona da hiç üzülme. Allah'a yemin ederim ki Aden denizine götürsen Ensar'dan bir kişi bile bundan geri kalmaz." diyerek çok önemli bir destek vermesi ve Hz. Peygamber'i

¹⁴¹ Buhâri, *Et-Tarihu'l-Kebîr*, nşr. Haşim En-Nedvî, Dâru'l-Fikr, c. VI, s. 258; İbn

İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 55.

¹⁴² Buhâri, *Et-Tarihu'l-Kebîr*, c. II, s. 258.

¹⁴³ Azimli, Mehmet, "Sa'd b. Ubâde" *DİA*, İst. 2008 C. XXXV, s. 377.

¹⁴⁴ Ebû Yusuf, *El-Harac*, nşr. Tahâ Abdurra'ûf Sa'd, Sa'd Hasen Muhammed, El-Mektebü'l-Ezheriyye, Kahire, ?, s. 207; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. II, s. 89.

¹⁴⁵ İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hülefâ*, c. I, s. 296.

sevindirmesidir.¹⁴⁶ Bu anlamlı destek ve koşulsuz yanında olunacağı sözü verildikten sonra güven iyice oluşmuş, tereddüde zerre kadar mahal bırakılmamış ve bunun neticesi olarak Müslümanların ilk savaşı olan Bedir Gazvesi'ne karar verilmiştir.¹⁴⁷ Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber'in vekili sıfatıyla Medine'de kaldığı Ebvâ Gazvesi dışında Hz. Peygamber'in bulunduğu tüm gazve ve seriyyelere katılmış ve Hazrec oğullarının lideri olarak bulunması gereken tüm yerlerde bulunmuş¹⁴⁸ denilmesine rağmen O nun Bedir Savaşı'na katılıp katılmadığı hakkında tarihçiler arasında ihtilaf vardır.¹⁴⁹ Fakat Sa'd b. Ubâde'nin Bedir Savaşı dışında Uhud, Hendek ve vb. Hz. Peygamber'in tüm gazvelerine iştirak ettiği hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur.¹⁵⁰ İbnu'l Esîr'in (ö. 630/1233) bize bildirdiğine göre ilk tarihçilerden İbn Ukbe ve İbn İshak (ö.151/768), Sa'd b. Ubâde'nin ismini Bedir Savaşı'na katılanlar arasında zikretmemişlerdir. Vâkıdî (ö. 207/823), Medâinî (ö. 228/843) ve İbnu'l-Kelbî (ö. 204/819) onun ismini Bedir Savaşı'na katılanlar arasında zikretmişlerdir.¹⁵¹ Ancak Kelbî'nin bakmış olduğumuz *Cemhere* ve *Nesebü Me'ad* ve El-Medâinî'nin *et-Te'âzî* adlı eserlerinde Bedir'e katılan sahabe isimleri zikredilirken aralarında Sa'd b. Ubâde ismine rastlanmamıştır. Vâkıdî ise *el-Meğâzî* adlı esrinde Hz. Peygamber'in Bedir

¹⁴⁶ *İslam Ansiklopedisi (İA)*, Madde tâdircisi Neşet Çağatay, Milli Eğitim Basım Evi 1967, c. X, s.21.

¹⁴⁷ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. I, s. 379.

¹⁴⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Et-Tefsir*, nşr. Abdullah Mahmûd Şehâte, Beyrut, 1423/2002, c. I, s. 5.

¹⁴⁹ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 64; İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, s. 205.

¹⁵⁰ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, c. III, s. 1244.

¹⁵¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, nşr. Adil Ahmed er-Rifâî, Beyrut, 1416/1996, c. II, s. 420; İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80.

Savaşı sonrasında Sa'd b. Ubâde'ye ganimetten payını ve katkısının karşılığını verdiğini rivayet ederek devamında Bedir Savaşı sona erdiğinde Sa'd b. Ubâde'nin şahsen orada olmasa bile savaşa katılmaya çok arzulu olduğunu bildirmiştir. Bu sebeple de Hz. Peygamber Sa'd b. Ubâde'yi savaşa katılanlar arasında saydı demiştir.¹⁵² Ayrıca Sa'd b. Ubâde'nin Bedir Savaşı'na katılmaya çok istekli olduğunu, bu savaş için kendisi dışında Ensar'ı da bu savaşa katılmaya teşvik ettiğini bildiren rivayetler de bulunmaktadır.¹⁵³ Sa'd b. Ubâde'nin Bedir Savaşı'na katılıp katılmadığı hususunda çalışma yapan¹⁵⁴ Buhâri (ö. 256/870), Sa'd b. Ubâde'nin Bedir Savaşı'na katıldığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁵⁵ İlk dönem tarihçilerimizden sonra gelen tarih yazarlarımız da aynı yolu takip ederek Sa'd b. Ubâde'nin Bedir Savaşı'na katılıp katılmadığı hususunda katıldı¹⁵⁶ ve katılmadı¹⁵⁷ şeklinde ikiye bölünmüşler ve daha çok katıldığı yönünde kanaat belirtmişlerdir. Aynı zamanda haklı olarak Sa'd b. Ubâde'nin isminin Bedir Savaşı'na çıkılırken Medine'de Hz. Peygamber'in onayı ile kalanların arasında zikredilmediğini de belirtmektedirler.¹⁵⁸ Sa'd b. Ubâde'nin isminin Medine'de kalanlar arasında geçmemesinin bir sebebi olması gerekir. Zira Sa'd b. Ubâde gibi birisinin sebepsiz yere veya kendi kendine savaşa gitmeme kararı alarak Medine'de kalması söz konusu olsaydı mutlaka bu mesele birçok tarihçi tarafından

¹⁵² İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. III, s. 568.

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. III, s. 441.

¹⁵⁴ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. I, s. 101.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. III, s. 568.

¹⁵⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80.

¹⁵⁷ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, nşr. Haşim en-Nedvî, Dâru'l-fikr, ?, ?, c. IV, s. 44.

¹⁵⁸ İbn Habîb, *El-Muhabber*, s. 277; İbni Hazm, *Cemheretü Ensâbu'l-Arab*, nşr. Dâru'l-

Kütüb'l-İlmiye, Beyrut, 1403/1983, s. 365; İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 594; Es-Semânî, *el-Ensab*, c. II, s. 360.

dile getirilirdi. Bu nedenle olağanüstü bir şeyin meydana geldiği açıkça kendisini göstermektedir. Bazı tarih kitaplarında savaşa çıkılacağı zaman Sa'd b. Ubâde'nin zehirli bir böcek/yılan tarafından ısırıldığı şeklinde rivayetler de bulunmaktadır.¹⁵⁹ Şayet Sa'd b. Ubâde Bedir'e katılmamış ise bu ve buna benzer sebepler çok makul gelmektedir. Bizce Sa'd b. Ubâde'nin sebepsiz olarak Evs'in liderinin bulunduğu bir yerde olmaması da pek mümkün gözükmemektedir. Zira Hazrec ve Evs arasında cahiliyeden beri devam edip gelen çekişme, övünme ve rekabet, Müslüman olduktan sonra da devam etmiştir.¹⁶⁰ En azından bu sebeple Sa'd b. Ubâde'nin bu onurlu ve şerefli faaliyetten geri kalması makul gelmektedir. Bu nedenle Sa'd b. Ubâde'nin Bedir Savaşı'na katılmadığını söyleyenlerin onun ilk halife adayı olarak ortaya çıkmasından¹⁶¹ dolayı mı bu tutum içerisine girdikleri bilinmemektedir. Ancak kanaatimize göre Sa'd b. Ubâde'nin savaşa katılamayışı bu sebepten olabilir. Bazı kaynaklar Sa'd b. Ubâde'nin Bedir Savaşı'na katılamayışının nedenini belirtirken, bazıları bir neden göstermemiş veya gerekli görmemiş de olabilirler. Bunun da makul karşılanması gerekir. Bununla birlikte Sa'd b. Ubâde gibi bir ismin Bedir Savaşı'na katıldığı yönündeki rivayetlerin daha baskın geldiği ifade edilebilir. Çünkü Bedir gününde Ensar'ın bayrağının Sa'd b. Ubâde'nin elinde olduğu bilgisi de bulunmaktadır.¹⁶² Sa'd b. Ubâde'nin her gün devam eden maddi yardımları¹⁶³ dışında

¹⁵⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, nşr. Muhibbiddîn el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379/1959, c. VII, s.288.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. II, s.11; İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c.II, s. 420; Zehebî, *Tarîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. X, s.79.

¹⁶¹ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. I, s. 101; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. III, s. 567-8.

¹⁶² Mukâtil b. Süleyman, *Et-Tefsir*, c. I, s. 186; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. III, s. 314.

okuryazar olması nedeniyle Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ı toplayan altı kişiden biri olarak¹⁶⁴ da çok önemli bir görevi ifa etmiştir. Anlatılan bu olaylar gösteriyor ki Sa'd b. Ubâde'nin İslam'ın tebliğ edilişi, yayılması ve kabul edilmesi gibi tüm faaliyetlerde maddi ve manevi yardımda bulunmuştur. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber sık sık Sa'd bin Ubâde'nin evini ziyarete giderek¹⁶⁵ ‘Ey Allah'ım desteğini ve rahmetini Sa'd b. Ubâde ve ailesi üzerine ver” şeklinde dua ederdi.¹⁶⁶ Sa'd bin Ubâde'nin cömert bir kişi olmasından dolayı Hz. Peygamber hem ona ve ailesine dua eder hem de Sa'd bin Ubâde'nin güzel insan olduğunu dile getirirdi.¹⁶⁷

3. SA'D BİN UBÂDE'NİN HZ. RESÛLULLAH DÖNEMİNDE BAZI OLAYLAR KARŞISINDA ALEYHİNDE OLACABİLECEK TUTUM VE DAVRANIŞLARI VE BUNLARDAKİ CAHİLİYE DÖNEMİNİN İZLERİ

Belki de böyle bir başlığın atılması kimimize farklı şeyler çağrıştırabilir. Bazılarımız bunu normal karşılarken bazılarımız da Hz. Peygamber'in sahabesinden böyle tepkisel davranışların sudur edemeyeceğini düşünerek hoş karşılamayabilir. Bu

¹⁶³ Ebû Ahmed el-Hakîm, *el-Esâmî ve'l-Kunâ, Dâru'l-Gurebâ*, Medine, 1414/1994, c. II, s. 358.

¹⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nşr. Abdulmecid es-Selefî, Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-Arabî, ?, 1402/1983, c. VI, s. 15.

¹⁶⁵ İbn İshak, *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Megâzî)*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1398/1978, s. 260.

¹⁶⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. II, s. 261.

¹⁶⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XVIII, s. 353.

konular hassas olduğu için bunu makul de görebiliriz. Çünkü hemen o zamandan günümüze kadar bu tarz düşünceler ağırlıklı olarak gelmiştir. Oysa İslam dinine göre insan hangi zaman diliminde ve çağda yaşarsa yaşasın yeryüzüne geliş gayesi imtihana tabi tutulmak içindir.¹⁶⁸ İslam'ın evrensel bir din olması nedeniyle kuralları da evrenseldir

Hiçbir kimseye, gruba veya cemaate ayrıcalık tanınmamıştır.¹⁶⁹ Bu dinin müntesipleri de bu evrensel ilkelere bağlı ve ona uygun söylemler geliştirmesi gerektiğini her zaman göz önünde bulundurarak, sahabenin bir beşer olduğu gerçeği unutulmak/ göz ardı edilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Onlarda da bizde olduğu gibi olumsuz diyebileceğimiz davranışlar meydana gelebilir. Bu nedenle onları bulundukları durumdan farklı bir pozisyon vererek onların davranışlarının biçilen konumdaki davranışa uymaması hali, insanların farklı görüşlere ayrılmasına neden teşkil etmiştir. Bu da bu dinin mensupları arasında çatışmalar çıkartacak kadar olaylara sebebiyet vermiştir ve böyle giderse de vermeye devam edecektir. Onlar da yanlış yapabilir ve bu mümkündür. Ayrıca onlardan yanlış davranış sudur etmesi o insanların Hz. Peygamber zamanında İslam için ortaya koymuş oldukları gayret ve fedakâr davranışlarının değerlerini ve kendilerine biçilen konumlarının yerini asla aşağıya çekmez. Zaman zaman insan, geçmişte içerisinde yaşamış olduğu kültürün etkisini tamamen üzerinden atamamış olarak o kültüre uygun davranışlar sergileyebilir veya hep aynı psikolojide de olmayabilir. Bunlar insan için gayet olağan durumlardır. Bu başlık altında anlatılan olayları bu bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir

¹⁶⁸ Mülk, 67/2.

¹⁶⁹ Bakara,2/13, Tur,523/21.

3.1.SA'D B. UBÂDE'NİN İFK HADİSESİ'NDEKİ TUTUMU

İfk (افك) kelimesi iftira atmak, kara çalmak, yalan söylemek anlamına gelir¹⁷⁰. Bu hadise hemen hemen bütün kaynaklarda bu iftiraya/isnada/iddiaya maruz kalan, Hz. Peygamber'in eşi Âişe'den gelen nakille aktarılmaktadır. Kısaca bilgi vermek gerekirse olay şöyle gerçekleşmiştir: Benî Musta'lik (veya Müreysi')¹⁷¹ Gazvesi'ne Hz. Peygamber ile birlikte katılan Hz. Âişe, gazve dönüşü ordunun konakladığı bir sırada ihtiyacını gidermek için gittiği yerde kolyesini düşürür. Düşürdüğü kolyesini bulmak için tekrar gittiğinde ordu hareket eder. Kimse onun olmadığını fark etmez. Kolyesini düşürdüğü yerde bulan ve geri döndüğünde orduyu mola yerinde bulamayan Âişe, kendisinin yokluğunun fark edilmesini umarak mola yerinde beklemeye başlar. Bu esnada oradan ordunun artçısı olarak bilinen, Muhacirlerden, Bedir Savaşı'na katıldığı da söylenilen Safvân b. Muattal (ö. 19/640?), mola yerinde bekleyen Âişe'ye rastlar, onu alır ve orduya yetişir.¹⁷² Hz. Peygamber'i kendisinin Medinelilerin reisi olmasını engelleyen kişi olarak gören Abdullah b. Übeyy b. Selül (ö. 9/631), bu durumu lehine çevirmek, Hz. Peygamber'den intikam almak, onu ve Hz. Ebû Bekir'i küçük düşürmek, aralarına nifak tohumları ekmek ve Müslümanlar indinde Hz. Peygamber'in konumunu sarsıp ona itaati engellemek amacıyla bu iftirayı başlatır. Hazrec'in en kalabalık kabilesi Benî Neccâr'dan Abdullah b. Übeyy b. Selül, Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde Neccâroğulları kabilesinin reisiydi.¹⁷³ Bununla birlikte o, kabilesi arasında itaat edilen, sözü dinlenen şanı büyük bir Hazrec

¹⁷⁰ İbn-i Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1426/2005, c. I, s. 114.

¹⁷¹ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. II, s. 431.

¹⁷² İbn-i Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. II, s. 92-96

¹⁷³ İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 519.

büyüğüydü. Aynı zamanda Evs kabilesi tarafından da öne çıkartılmış bir kişiydi.¹⁷⁴ Zira bu şahıs, Hazrec ve Evs kabileleri arasında hicretten beş/altı sene önce, en son savaş olarak meydana gelen o meşhur Buâs Harbi'nde tarafsız kalması nedeniyle bu iki kabile, onun liderliği üzerinde birleşmede anlaşmışlardı.¹⁷⁵

İfk (iftira) hadisesi, Abdullah bin Übeyy bin Selül'ün adamları ile bazı Müslümanların onlara katılmasıyla kısa süre Medine içerisinde yayıldı.¹⁷⁶ Hz. Peygamber, bu hadiseden rahatsız oldu ve rahatsızlığını mescitte dile getirerek dedikodu meydana getiren bu olaydan kurtulmak istedi.¹⁷⁷ Mescitte bulunan Sa'd b. Muâz (ö.5/627) ayağa kalkarak Hz. Peygamber'den özür diledi ve “Bunu yapanlar Evs kabilesinden ise boyunlarını vururum. Bizim için bu sorun olmaz. Şayet bu dedikoduyu yayanlar, kardeşlerimiz Hazrec'den iseler, bize emir verirsiniz biz de emrin gereğini yerine getiririz¹⁷⁸” demesi üzerine Sa'd b. Ubâde ayağa kalkarak “Yalan söyledin. Allah'a yemin ederim ki onların boyunlarını vurmamız¹⁷⁹ dedi. Başka bir rivayette ise: “Yalan söyledin. Hayatım üzere Allah'a yemin ederim ki onu öldüremezsiniz, öldürmeye de gücünüz yetmez.¹⁸⁰ Sen onların Hazrec'li olduklarını bile bile bu sözleri söylüyorsun. Şayet onlar senin kavminde olsaydı bu şekilde

¹⁷⁴ Kâdî Abdulcebbar, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, Dâru'l-Mustafa, Kahire, ?, c. II, s.

459.

¹⁷⁵ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, s. 170.

¹⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c.II, s.96.

¹⁷⁷ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c.II, s. 615.

¹⁷⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. II, s. 275.

¹⁷⁹ İbn İshak, *es-Sîre*, c. II, s. 118; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. III, s. 345.

¹⁸⁰ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 615.

konuşmazdın.¹⁸¹ Muhakkak sen cahiliye döneminde seninle bizim aramızda olan durumdan dolayı bizden intikam almak istiyorsun. Fakat Allah bu durumu yok etti”¹⁸² diye cevap verdi. Bu konuşma üzerine Evs kabilesinden Useyd b. Hudeyr (ö. 20/641) söze girerek “Allah’a yemin olsun ki yalan söyledin. Fakat sen münafıksın ve münafıkları koruyorsun” dedi.¹⁸³ Bu konuşmalar sonucunda iki kabile (Hazrec ve Evs) birbirleriyle savaşmak için harekete geçti. Hz. Peygamber, bu duruma müdahale edilmesse; hadise iyice karşılıklı tartışmalara, tartışmaların da bir çatışma ile sonuçlanacağını öngördüğü için meseleye müdahale ederek ortamı sakinleştirdi.¹⁸⁴

İfk hadisesi kısaca bu şekilde cereyan etmiştir. Sa’d b. Ubâde’nin hadise karşısında verdiği tepkiye tarihçiler de şaşırmışlar ve “o bu olaydan önce salih bir kişiydi fakat hamiyetperverliği ve tutuculuğu onu farklı noktalara taşıdı ve onu cahilleştirdi” diyerek taaccüplerini dile getirmişlerdir.¹⁸⁵ Ancak şaşırmak yerine onu anlamaya çalışmanın ve bu hadise karşısında niçin böyle bir tepki vermiş olabileceğini irdelemenin daha yerinde bir bakış açısı olduğu muhakkaktır. Onun bu davranışının nedenini orada bulunan Evs’lilere hitaben yaptığı şu konuşmasından anlayabiliriz: “Ey Evs oğulları tövbe edin. Siz ancak cahiliye döneminde olan kan

¹⁸¹ Zehebî, *Târîhu’l-İslam ve Vefeyâtu’l-Mezahir ve A’lâmu’l-Müellif*, c. II, s. 275.

¹⁸² İbn İshak, *es-Sîre*, c. II, s. 118; İbn Hişam, *Siretü’n-Nebî*, c. III, s. 345.

¹⁸³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, c. XXIII, s. 50; Zehebî, *Târîhu’l-İslam ve Vefeyâtu’l-Mezahir ve A’lâmu’l-Müellif*, c. II, s. 275-276.

¹⁸⁴ İbn İshak, *es-Sîre*, c. II, s. 118; İbn Hişam, *Siretü’n-Nebî*, c. III, s. 345; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. II, s. 614; İbnü’l-Esîr, *Üsdu’l-Gabe fî ma’rifeti’s-Sahâbe*, c. II, s. 96.

¹⁸⁵ Vâkıdî, *Kitabu’l-Meğâzî*, c. II, s. 431; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, c. XXIII, s. 125.

davasını gütmek istiyorsunuz. Vallahi onu hatırlatmak sizin harcınız değil. Çünkü o dönemde kimin galip geldiğini siz çok iyi bilmektesiniz. Fakat Allah İslam’la birlikte Cahiliye anlayışını yok etti”¹⁸⁶ dediği bu konuşmasında karşı tarafı cahiliye anlayışıyla itham ederken; özellikle konu Evs kabilesi ve onun mensupları ile ilgili olduğunda kendisinde de bu anlayışın bilinçaltında tezahür ettiği görülmektedir. Bu sebeple olmalı ki böyle bir konuşma yapmıştır. Onun bu konuşması, İslam’a iman ve yardım etmedeki samimiyetini görmezden gelmemize sebep olmamalıdır. Nitekim o, Müslüman olduktan sonra bu dinin intişar etmesi için canla başla çalışmıştır. Hayatını bu dinin kurallarıyla şekillendirmeye gayret göstermiştir. Bir Müslüman olarak bilmediği hususlarda Hz. Peygamber’den fetva istemiştir.¹⁸⁷ Ancak iş Evs’le olan rekabete ve kendi kabilesiyle ilgili hususlara gelince; karşımıza cahiliye izlerinden tam olarak kurtulamamış bir Sa’d b. Ubâde ıkmaktadır.

3.2.MÜREYSİ GAZVESİ VE BENİ KURAYZA İLE TAVIRLARI

Bu tip davranışlar sadece bu olayla sınırlı kalmamış Mreysî Gazvesi’nden dönülürken Ensar ile Muhacir arasında bir çatışma çıkarmak için her olumsuzluğu kullanan Abdullah b. Übeyy’i savunmasında da görülmüştür.¹⁸⁸ Evs ile Hazrec

¹⁸⁶ İbn İşhak, *es-Sîre*, c. II, s. 118; Vkîdî, *Kitabu’l Meğâzî*, c. II, s. 431. İbn Hişam,

Siretü’n-Nebî, c. III, s. 345; Taberî, *Târihu’l-Taberî*, c. II, s. 615; İbnü’l-Esîr,

sdu’l- Gabe fî ma’rifeti’s-Sahâbe, c. II, s. 96.

¹⁸⁷ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 120-121.

¹⁸⁸ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 120; İbn İşhak, *es-Sîre*, c. II, s. 118; İbn Hişam, *Siretü’n-Nebî*,

c. III, s. 345; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, c. XXIII, s. 83; Zehebî, *Târihu’l-İslam ve*

Vefeyâtu’l-Mezahir ve A’lâmu’l-Müellif, c. II, s. 275.

arasındaki rekabet hicretten sonra da devam etmiştir. Hz. Peygamber’e yardımcı olma meselesi bile her iki kabile için bir yarış haline gelmiştir Her iki kabile de Hz. Peygamber indinde kabul görecektir işleri özellikle yapmaya ve biri takdir edilen bir iş yaptığında diğeri de aynısını yapmaya çalışır ve yaptıkları şey ile de övünürlerdi.¹⁸⁹ Birinin yapamadığı bir şey olduğunda yapmayanın değerini düşürmek isterlerdi. Mesela Benî Kurayza Gazvesi esnasında Sa’d b. Ubâde ve Hubâb b. Münzir (ölümü 20/641) Hz. Peygamber’in yanına gelerek “Ya Resulullah Evs, Benî Kurayza ile aralarında antlaşma olduğu için onların öldürülmesini kerih görüyor (istemiyor)”¹⁹⁰ demişlerdir. Bu davranışlardan da anlıyoruz ki yaşanan bir hadise rekabet veya kavmiyet meselesiyle ilgili olduğunda Sa’d b. Ubâde’yi eski anlayışından etkilenen biri olarak görebiliyoruz. Çok uzun yıllar bu kültürle yoğrulmuş bir zihniyetin bir çırpıda yok edilmesi zor görünmektedir. Hele bu ortamda kavmine reislik yapanların bu anlayıştan kurtulması daha da güç olmaktadır. Aynı zamanda savunulan kişinin de kavminin en üst lideri konumunda bulunması bu şekilde davranmasına katkı sağlamıştır.

3.3. SA’D B. UBÂDE’NİN MEKKE’NİN FETHİ ESNASINDAKİ SÖZ VE

DÜŞÜNCESİ

Mekkeli müşriklerin Hudeybiye Antlaşması’nı ihlal etmeleri sebebiyle Mekke’nin fethi için sefere çıkmaya karar veren Hz. Peygamber, düşmanı hazırlıksız yakalayarak

¹⁸⁹ İbn Hişam, *Siretü’n-Nebî*, c. III, s. 314; Vâkıdî, *Kitabu’l Meğâzî*, c. II, s. 431.

¹⁹⁰ Vâkıdî, *Kitabu’l Meğâzî*, c. II, s. 515; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, c. VI, s.

kan dökülmesini önlemek amacıyla seferin hedefini herkesten gizli tutarak hazırlıklara başlamıştı.¹⁹¹ Hazırlıklar tamamlandıktan ve yola çıkıldıktan kısa bir müddet sonra İslam ordusu Mekke'ye gelmişti. Hz. Peygamber'in sancağı Sa'd b. Ubâde'nin elindeydi¹⁹² ve aynı zamanda o, bir askeri birliğe komuta ediyordu.¹⁹³ Hz. Peygamber, tüm ordu komutanlarına kimin nereden Mekke'ye gireceğini bildirdi.¹⁹⁴ Sa'd b. Ubâde'ye de komuta ettiği askerleriyle birlikte Kedâ bölgesinden Mekke'ye girmesi için talimat verdi.¹⁹⁵ Sa'd b. Ubâde, Ensar'dan oluşan birliğiyle birlikte Ebû Süfyan'ın yanından geçerken ona bakarak¹⁹⁶ "Bugün cenk etme günü, bugün kahramanlık günü, bugün intikam alma günüdür. Bugün haramın helal olduğu gündür, bugün Allah'ın Kureyş'i zelil ettiği gündür" dedi.¹⁹⁷ Ebû Süfyan, Hz. Peygamber'in yakınına gelince ona Sa'd b. Ubâde'nin söylediklerini aktardıktan¹⁹⁸ sonra Ebû Süfyan "ya Resulullah sen kavmini öldürmeyi mi emrettin" diye sordu.¹⁹⁹ Bu sözleri duyan Abdurrahman b. Avf ve Osman b. Affân "Ya Resulullah biz Sa'd'ın Kureyş'e karşı

¹⁹¹ Yakûbî, *et-Tarih*, Matbaatu'l-Ğurâ, Necef, 1357/1939, C. 2, s. 43.

¹⁹² İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 597; Ru'aynî, *El-Câmi' limâ fî'l-Cevâmi min Esmâi's-Sahâbeti'l-A'lâm*, c. II, s. 486.

¹⁹³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VIII, s. 8.

¹⁹⁴ İbnü'l-Esîr, , *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe* c. II, s. 120.

¹⁹⁵ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 56.

¹⁹⁶ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. II, s. 821; İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 597.

¹⁹⁷ İbn İshak, *es-Sîre*, s. 204-205; Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. II, s. 821; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. IV, s. 26; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 93; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. III, s. 56.

¹⁹⁸ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. II, s. 821

¹⁹⁹ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 597.

olumsuz bir harekete geçmesinden endişe duyuyoruz” dediler.²⁰⁰ Bu konuşmaları dinleyen Hz. Peygamber, Ali b. Ebî Talib’i²⁰¹ veya Sa’d b. Ubâde’nin oğlu Kays b. Sa’d’ı göndererek bayrağı almalarını ve Mekke’ye bayrakla birlikte kendilerinin girmeleri talimatını onlara verdi.²⁰² Bazı tarih kitapları, Mekke Fethi’nin akabinde Sa’d b. Ubâde’nin içlerinde Abdurrahman b. Avf’ın (ö. 32/652) da bulunduğu bir cemaatle oturduğu esnada Kureyş’li kadınlar bu topluluğun önünden geçerken²⁰³ Sa’d b. Ubâde’nin “Bana Kureyş’li kadınların güzel oldukları söylenmişti. Biz, bize anlatıldığı gibi Kureyş’in kadınlarını güzel görmedik, güzel de değillermiş” dediği aktarılmaktadır.²⁰⁴ Ayrıca bu konuşmanın sonunda Sa’d b. Ubâde ile Abdurrahman b. Avf’ın kavga yapma noktasına geldikleri ve Sa’d b. Ubâde’in meclis yerini terk ettiği, Hz. Peygamber’in oraya gelerek ne olduğunu sorduğu, anlatılanları dinledikten sonra da Sa’d b. Ubâde’ye kızdığı ve bunun neticesinde Sa’d b. Ubâde’nin yüzünün kızgınlıktan tutuşa bilecek kadar kızardığı rivayetlere yansımıştır.²⁰⁵

²⁰⁰ Vâkıdî, *Kitabu’l Meğâzî*, c. II, s. 822; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s. 56.

²⁰¹ İbn İshak, *es-Sîre*, s. 205; İbn Hişam, , *Siretü’n-Nebî* c. IV, s. 26; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s. 56; İbnü’l-Esîr, *Üsdu’l-Gabe fî ma’rifeti’s-Sahâbe*, c. II, s. 120.

²⁰² Vâkıdî, *Kitabu’l Meğâzî*, c. II, s. 822; Ru’aynî, *El-Câmi’ limâ fî’l-Cevâmi min Esmâi’s-Sahâbeti’l-A’lâm*, c. II, s. 486.

²⁰³ Vâkıdî, *Kitabu’l Meğâzî*, c. II, s. 867.

²⁰⁴ Ebû Abdullah Moğultayb. Kilic el- Bekcerî, *el-Înâbe ilâ Ma’rifeti’l-Muhtelif fîhim Mine’s-Sahabe*, nşr. İzzet el-Mürsî, İbrahim İsmail el-Kaldî, Mecdî Abdulhâlîk Mektebetu’r-Rüşd, I-II, Riyad. c. I, s. 388; Hacer el- Askalânî, *El-Îsâbe fî Temyîzi’s-Sahabe*, c. IV, s. 225.

²⁰⁵ Vâkıdî, *Kitabu’l Meğâzî*, c. II, s. 867.

Mekke'nin fethi esnasında sadece Sa'd b. Ubâde ile ilgili olumsuz diyebileceğimiz davranışların dile getirilmesi bize satır aralarında sanki Sa'd b. Ubâde'nin Kureyş'e karşı halife adayı olmasından kaynaklandığı düşüncesini vermektedir. Erken dönem bazı tarih yazarlarımız bu bilgiyi aktarırlarken “bazı ilim ehli olanlar iddia ettiler ki”²⁰⁶, “bazı ilim sahibi âlimlerimizin aktardığına göre”²⁰⁷ diye bu rivayetleri vermeye başlarken, diğer bazıları ise bu konu hakkında bilgi vermeye meçhul siygası “Yükâlü”²⁰⁸ (يقال) ile başlamaktadırlar. Sa'd b. Ubâde'nin Mekke'nin fethi sırasındaki davranışlarının, kaynak kitaplarımızda bu şekilde aktarılması da bu düşüncüyü destekler mahiyettedir. İlk dönem müelliflerimizin hadiseyi bu tip kalıplarla ifade etmeleri onların da bu anlatılan hadisedin yaşanıp yaşanmadığını, kesin bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Olay anlatılırken Sa'd b. Ubâde'nin Kureyş'e karşı olumsuz bir harekete geçmesinden bahsedilmesi, özellikle de aktarılan cümle içerisinde “Kureyş'e karşı” lafzının kullanılması ve bu hadiseyi anlatan kitapların da Kureyş iktidarları döneminde yazılmaları, böyle düşünülmesini daha da güçlü hale getirmektedir. Bu eserler okunduğunda okuyanların dimağlarında şöyle bir çağrışım gelebilir: Sa'd b. Ubâde'nin önceden beri Kureyş'e karşı bir önyargısı vardı ve bu nedenle Kureyşlilere karşı halife adayı oldu diyebilirler. Veya devlet ricalinden bu eserleri okuyanların böyle algılamaları da hedeflenmiş olabilir. Her ne sebeple olursa olsun Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Peygamber'in emrini dinlememesi söz konusu edilemez. Hz. Peygamber, ordu komutanlarına hangi bölgeden Mekke'ye girileceğini bildirdiği toplantıda²⁰⁹ kuvvetle muhtemeldir ki nasıl davranılması talimatını da vermiştir. Zira Mekke'nin fethi sırasında Kureyşliler tarafından gösterilen küçük bir mukavemet,

²⁰⁶ İbn İshak, *es-Sîre*, s. 205.

²⁰⁷ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 56.

²⁰⁸ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. II, s. 821.

²⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. II, s. 120.

Halid b. Velid (ö. 21/642) tarafından kırılmıştır.²¹⁰ Bunun dışında başka bir hadise yaşanmamıştır. Mekkelilerin bu mukavemetine verilen karşılığın haricinde hiçbir

İslam ordu komutanı saldırıya geçmemiş, olumsuz denebilecek bir davranış sergilememiştir. Bu şekilde davranılması, her komutanın verilen talimata uygun hareket ettiklerinin en iyi kanıtıdır denilebilir. Sa'd b. Ubâde'nin talimatın dışında farklı bir şekilde davranacağını düşünmek, Mekke'nin fethi sırasında Müslüman birlikleri tarafından hiçbir taşkınlığın yapılmadığına bakıldığında pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca kaynaklarımızda Sa'd b. Ubâde'nin Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'e karşı yapmış olduğu olumsuz bir davranışa rastlanılmamaktadır. Niçin Sa'd b. Ubâde, Mekke'nin fethi sırasında, İslam'ın bu kadar kuvvetlendiği bir dönemde Hz. Peygamber'in talimatının tersine hareket etsin? Bu şekilde davranışın ne anlama geleceği rahatlıkla tahmin edebilir. Böyle bir niyeti olsaydı İslam dinin çokça intişar etmediği bir zaman diliminde muhalif davranması gerektiğini anlar ve ona göre bir eylem yapacağı düşünülebilirdi. Sa'd b. Ubâde'nin Mekke kadınlarıyla ilgili güzel olup olmadıkları hakkında söylediği iddia edilen sözlerin asılsız olduğunu İbn Hacer el-Askalânî de (ö. 852/ 1448), "Bu söylenen sözler sahih değildir. Bu olayı rivayet eden şahıs rivayet edileni görmemiştir"²¹¹ diyerek bildirmektedir. Yukarıda sunulan ipuçları, Mekke'nin fethi esnasında Sa'd b. Ubâde hakkında aktarılan rivayetlerin sıhhatiyle ilgili şüphelerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu rivayetlerin bir amaca hizmet etme ihtimalinin değerlendirme dışında tutulamayacağı da görülebilmektedir.

Diğer taraftan yukarıdaki rivayetlerin sahih olduğunun düşünülmesi durumunda Sa'd b. Ubâde'nin bu sözleri Hz. Peygamber ile toplantı yapmadan ve kendisinden bir

²¹⁰ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. II, s. 825-8; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 58.

²¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. IV, s. 264.

talimat almadan önce, sırf askerlerini motive etmek için sarf etmiş olabileceğidir. Savaş anında askeri cesaretlendirmek ve savaşa hazırlamak için böyle konuşmaların yapılabileceği hesaba katılmalıdır. Sa'd b. Ubâde İslam ordusunun Mekke'ye girmesinden önce böyle düşünmüş ve bunu dile getirmiş olabilir. Ancak talimattan sonra bu düşüncesinden vazgeçmiş de olabilir. Bu sözler hangi kavimle savaş yapılırsa yapısın her zaman söylenecek sözlerdendir. Yoksa Sa'd b. Ubâde'nin Kureyş'e karşı herhangi bir ön yargısından kaynaklanmamıştır. Şöyle de düşünebiliriz: Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber'in hicretten önce Mekke'de bulunduğu dönemde Kureyşlilerin kendisine yapmış oldukları baskı, şiddet, yurdundan çıkarma, darp vb. zulümler gibi kötü muameleleri, hicretten sonra ise Hz. Peygamber ve Medine'li Müslümanlara karşı savaşlar yapmaları dâhil tüm kötü niyetli davranış ve uygulamaları nedeniyle böyle düşünerek ve Ebû Süfyan'ın gözünün içine bakarak adeta ondan hesap sorarcasına bugün artık Kureyşlilere yaptıklarının hesabını sorma zamanıdır demiş olabilir. Böyle söylemesinde herhangi bir sakınca da bulunmamaktadır. Açık sözlü biri olarak Sa'd b. Ubâde'nin düşüncelerini ifade eden bu konuşmayı yapması ihtimal dışı gözükmeyebilir. Tarih kitaplarımızın bu olayla ilgili bilgileri aktarım şekilleri, böyle yorum yapmamıza olanak sağlamaktadır. Ancak on bin kişilik bir ordunun içerisinde sadece Sa'd b. Ubâde'nin bu şekilde düşünmesi ve böyle bir konuşmayı sadece onun yapması, başka bir kimseden bu şekilde bir tepkinin gelmemesi bizi ihtimalli düşünmeye sevk etmektedir. Aklımıza şöyle sorular gelebilir: Neden o zulmü gören Muhacirler değil de bu konuşmayı yapan Sa'd b. Ubâde? Neden Ensar'dan başka biri değil de sadece Sa'd b. Ubâde? Neden Kureyş tarafından yapılan zulümleri sadece Sa'd b. Ubâde hatırlıyor da başka kimse hatırlamıyor? Acaba tüm Müslümanlar tarafından Kureyş'in yaptığı zulümler gerçekten unutuldu mu? Unutulması düşünülemez. Zira Kureyş'in savaşlarda şehit ettiği sahabeler ve onların akrabaları vardır. Herkes unutsa bunlar unutmaz, unutamazdı. Kureyş'in yaptıkları unutulacak

gibi de değildi. Bu sebeple Sa'd b. Ubâde tarafından söylendiği iddia edilen bu sözlerin Mekke'ye girilmeden ve Hz. Peygamber ile yapılan toplantıdan önce söylenmesi ihtimali yüksektir. Ancak bu sözlerin yapılan toplantıdan sonra Hz. Peygamber'e rağmen söylenmesi ihtimalinin ise daha zayıf bir ihtimal olduğu düşünülebilir. Ancak toplantıdan sonra Ebû Süfyan'ı gören Sa'd b. Ubâde'nin duyguları kabarmış, bu nedenle adeta Ebû Süfyan'a "seni ve Kureyş'i elime geçirdim. Şimdi yaptıklarınızın hesabını verme zamanıdır" düşüncesini tercüme eden o sözleri söylemiş, ona korku vermek istemiş olabilir. Bu da onun psikolojisini ve düşüncesini yansıtabilir. Her insanda meydana gelmesi mümkün olan bu insani durumu herkesin yaşaması mümkün gözükmemektedir.

3.1. SA'D B. UBÂDE'NİN HUNEYN SAVAŞI GANİMETLERİNİN PAYLAŞIMINDAKİ TUTUMU

Hicretin sekizinci, miladi 630 yılında Mekke fethedilmiş ve akabinde Huneyn Seferi'ne çıkılmıştı.²¹² Bu sefer sırasında Hazrec'in bayrağını Sa'd b. Ubâde taşıyordu. Sa'd b. Ubâde, bu savaşın ilk anlarında pusuya düşerek dağılan İslam ordusu içerisindeki Ensar'ın dönmesini ve onların tekrar savaşa katılmalarını sağlayarak savaşın kazanılmasında büyük bir rol üstlenmiştir.²¹³ Huneyn Gazvesi sonucunda elde edilen ganimetler Cir'âne denilen yere gönderilmiş ve daha sonra burada ganimetin paylaşılmasına geçilmiştir.²¹⁴ Hz. Peygamber, bu savaştan elde edilen ganimetleri Ensar'ın dışındaki diğer Arap kabileleri ile Kureyş arasında dağıttı.²¹⁵ Hz.

²¹² İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 519.

²¹³ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. III, s. 905.

²¹⁴ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. III, s. 956.

²¹⁵ İbn İshak, *es-Sîre*, s. 259; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. I, s. 137; Taberî, *Târîhu'l-*

Peygamber'in ganimeti bu şekilde taksim etmesinin nedeni, söz konusu kabilere mensup kimselerin kalplerinin İslam'a ısındırılmasına matuftu.²¹⁶ Huneyn ganimetinin paylaşımı esnasında Ensar'a hiçbir şeyin verilmemesi, rahatsızlığa neden olmuş ve eleştirilere yol açmıştı.²¹⁷ Ensar'dan eleştiri yapan taksimattan rahatsız olanlar ise düşük gelirli kimselerdi.²¹⁸ Ganimetten pay ayrılmaması nedeniyle Ensar kendi içerisinde bu duruma şöyle tepki vermişti: "Kılıçlarımızdan onların kanları damlarken, bizim hakkımız olan ganimetler onlar arasında taksim ediliyor."²¹⁹ Vallahi Resulullah kavmi ile karşılaştı, kavuştu bu nedenle ganimet paylaşımı da bu şekilde oldu".²²⁰ Giderek bu konuşmaların dozu artı ve "Resulullah kavmini görünce bizi unuttu. İş savaşa gelince biz onun ashabıyız amma ganimet paylaşımına gelince onun kendi kavmi ve aşireti önce geliyor. Keşke bunun ne olduğunu bilseydik. Eğer bu durum Allah'tan ise buna sabrederiz yok eğer Resulullah'ın kendi görüşü ise buna direniriz" denmeye başlandı.²²¹ Bu konuşmalara şahit olan Sa'd b. Ubâde Hz. Peygamber'in niçin bu şekilde taksim yaptığının nedenini anlayamamış ve herhangi bir yorum yapmadan Ensar'a bununla ilgili bir açıklamada da bulunmamıştır. Ensar'ın bu eleştirisi ordu içerisinde yayılınca, durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, konuyu

Taberî, c. III, s. 93.

²¹⁶ İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 519.

²¹⁷ İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, s. 386.

²¹⁸ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Yakubî*, c. II, s. 38.

²¹⁹ İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 519.

²²⁰ İbn İshak, *es-Sîre*, s. 259; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. I, s. 137; Taberî, *Târîhu'l-*

Taberî, c. III, s. 93; İbnü'l-Esîr, Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe, c. II, s. 132.

²²¹ Vâkıdî, *Kitabu'l-Megâzî*, c. III, s. 956-957.

dinlemek için Sa'd b. Ubâde'yi yanına çağırtmış²²² veya Ensar'ın ganimet paylaşımı hakkında yaptığı eleştiriyi Sa'd b. Ubâde Hz. Peygamber'e haber vermiştir.²²³

Ensar'ın rahatsızlığını ve eleştirisini anlatmak için Hz. Peygamber'in yanına giren Sa'd b. Ubâde, ganimetin paylaşılmasındaki dağıtımla ilgili olarak Ensar kırgınlık hissediyor ve bazı hoş olmayan sözler sarf ediyorlar diyerek yaşananları anlattı.²²⁴ Bu konuşmanın sonunda Hz. Peygamber Sa'd b. Ubâde'ye bu konuyla ilgili kendi görüşünün ne olduğunu sordu ve o da, "Ya Resulullah bende kavmimin bir ferdiyim" diyerek soruyu cevapladı.²²⁵ Hz. Peygamber, bu cevabı duyduktan sonra ondan Ensar'ı bir yerde toplamasını istedi. Sa'd b. Ubâde, verilen görevi yerine getirdi. Hz. Peygamber Ensar ile konuştu ve sorun Ensar'ın ganimet dağıtımının amacını kavraması neticesinde taksime gönülden rıza göstermeleri neticesinde çözüldü.²²⁶

Sa'd b. Ubâde, Huneyn ganimetinin paylaşılması sırasında da sergilemiş olduğu tutum ve konuşmasıyla konu kavmiyet noktasına geldiğinde hala cahiliye/asabiyet anlayışından kurtulmadığını gösteren bir davranış sergilemiştir. Böyle bir durumda Ensar'ı yatıştırıcı konuşma yapması gerekirken, bunu yapmamıştır. En azından bana

²²² İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, s. 386.

²²³ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 93; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. II, s. 132.

²²⁴ İbn İshak, *es-Sîre*, s. 259; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, C. I, s. 137; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 93; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. II, s. 132.

²²⁵ İbn İshak, *es-Sîre*, s. 259; Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. III, s. 957; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. I, s. 137; İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, s. 386; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 93; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. II, s. 132

²²⁶ İbn İshak, *es-Sîre*, s. 260; Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. III, s. 958; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 93-94; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. II, s. 132.

müsaade edin de bu işin sebebini Resulullah'tan öğrenelim dememiştir. Herhangi bir açıklama yapılmaksızın ganimetin Mekkelilere taksim edilmesi ve Ensar'a hiçbir şeyin verilmemesi Ensar'dan bazılarının bu taksimin nedenini düşünmeye ve farklı yorum getirmelerine sebep oldu. Bunu da insan olunması nedeniyle doğal karşılamak gerekir. Liderlik noktasında Ensar içerisinde İfk hadisesiyle gözden düşen Abdullah b. Übeyy'in konumuna yükselmeye başlayan Sa'd b. Ubâde, eskiden gelen kabilecilik anlayışından kurtulabilmiş olabilseydi bu gibi durumları daha iyi analiz eder ve olaylar büyümeden yatıştırabilirdi. Ayrıca bir bütün olarak değerlendirilen Ensar'ın da bu olaya sadece ganimet elde edilmesi şeklinde bakmaması beklenirdi denebilir. Ensar'ın da değişik karakterlerden ve farklı sosyal durumlardan meydana gelmiş bir topluluk olduğunu göz önünde bulundurmamak bulundurmamızın gerekli olduğunu düşünüyorum.

4. SA'D BİN UBÂDE'NİN HZ. PEYGAMBER SONRASI OLAYLARDAKİ TAVRI

4.1. SAKÎFETÜ BENÎ SAÎDE HADİSESİ VE SA'D B. UBÂDE

Hiz. Peygamber'in hicri 12 Rebiyülevvel 11 tarihinde vefat etmesi²²⁷ üzerine Ensar ve Muhacirden bir grup Müslümanın Hazrec kabilesinin kollarından Sâideoğullarına ait Sakîfe'de (gölge) bir araya gelerek İslam devletine halife seçmek için mücadele verdikleri ve neticesinde ilk halifenin seçildiği olaya, Sakîfetü Benî Saîde Hadisesi denmektedir. Söz konusu hadise şu şekilde cereyan etmiştir: Hiz. Peygamber vefat etmeden önce kendisinin yerine geçecek ve devlet reisi olacak kişi hakkında yazılı yahut sözlü olarak herhangi bir vasiyette bulunmadığı için, halife

²²⁷ Mesûdi, *et-Tenbih ve'l-İşrâf*, s. 247.

seçimi Müslümanların hür iradesine kalmıştı.²²⁸ İnsanların bir kısmı, Hz. Peygamber'in vefatı sebebiyle üzüntülerinden dolayı gözyaşlarına engel olamayıp üzüldükçe²²⁹ diğerleri ise ani gelişen bu hadise karşısında çaresiz ve kararsız bir şekilde ne yapacaklarını bilmiyorlardı.²³⁰ Devletin idare edilmesi için bir devlet başkanının gerekli olduğunu düşünen Ensar'ın ileri gelenlerinden bir gurup Benî Sâide gölgeliğinde bulunan Sa'd b. Ubâde'nin yanına gelerek ona katıldılar.²³¹ Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde Evs ve Hazrec kabileleri kendi kendilerini yönetiyor ve sık sık birbirleriyle kavga ediyorlardı. Hz. Peygamber Medine'ye gelip yerleştikten sonra bu iki kabilenin arasındaki kavgayı bitirerek, aralarında İslam kardeşliğini oluşturdu ve onların bir elden yönetilmesini sağladı. Bu sebeple Hz. Peygamber'in vefatı Ensar'ı harekete geçmeye sevk etmişti. Hz. Peygamber'den sonra devleti kendileri yönetmek ya da en azından hilafet işinde Muhacirlerle ortak olmak istiyorlardı.²³² Bunun için de kendilerinin Medine'nin yerli unsuru oldukları ve Mekkeli müşriklerin zulmünden dolayı Mekke'den ayrılmak zorunda kalan Muhacirlere kucak açıp onlara her türlü desteği verdikleri, Hz. Peygamber'e ve İslam'a ev sahipliği yaptıkları, İslam için canlarıyla ve mallarıyla her türlü faaliyette bulundukları gibi argümanlar'a sahiplerdi.²³³ Ensar'dan Benî Sâide gölgeliğindeki toplantıyı tertip edenler, Sa'd b. Ubâde'nin tarafını tutan ve onun halife seçilmesini arzu eden kimselerdi.²³⁴ Hz. Peygamber vefat ettiğinde Ensar içerisinde hilafet işine en

²²⁸ Muhammed Halil ez-Zeyn, *Tarihu'l-Fırkatu'l-İslamiye*, Beyrut. 1985, s. 11.

²²⁹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. III, s. 5.

²³⁰ Kâdî Ebîbekir el-Arabî, *El Avâsım Mine'l-Kavâsım*, Tah. Mehibuddin el-Hatîb, s. 43.

²³¹ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. IV, s. 308.

²³² Kâdî Ebîbekir el-Arabî, *El Avâsım Mine'l-Kavâsım*, s. 40.

²³³ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 141.

²³⁴ Ebû Zeyd el-s, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 369.

uygun aday Sa'b. Ubâde idi. Zira Hendek Gazvesi'nde müşrik ordusu tarafından atılan bir ok ile kolundaki damarlar parçalanarak yaralanan²³⁵ Evs kabilesinin lideri Sa'd b. Muaz, Benî Kurayza kabilesi hakkındaki hükmünü verdikten sonra 5/627 yılında vefat etmişti.²³⁶ Ayrıca Hazrec'in reisi konumundaki Abdullah b. Übeyy b. Selül, Hz. Peygamber'den bir yıl önce vefat etmiş, Sa'd b. Ubâde de adeta onun yerine geçmişti.²³⁷ Sa'd b. Ubâde taraftarı olup Benî Sâide Sakîfe'sinde toplanan ve Ensar'ın ileri gelenlerinden oluşan grup, Sa'd b. Ubâde'nin halife seçilmesi ve ona biat edilmesi hususunda istişare etmeye başladılar.²³⁸ Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün Sa'd b. Ubâde oldukça hastaydı²³⁹ ve örtülere sarılmış yatıyordu.²⁴⁰ Ona bağlı olan ve onun reisliğini kabul edip, halife olmasını isteyenler, hasta olmasına rağmen onu bulunduğu yerden alarak gölgeliğe getirmişler ve arkasına bir yastık koyarak onu bu yastığa yaslanmış²⁴¹ bir şekilde oturtmuşlardı.²⁴² Sa'd b. Ubâde'ye Hz. Peygamber'in vefat ettiği haberini verdiler.²⁴³ Halife olmayı çok isteyen Sa'd b. Ubâde hasta olmasına rağmen Benî Sâide Sakifesi'ne gelmeyi kabul ederek kendisine biat edilmesini

²³⁵ Ebû Ubeyd, *Tehzîbu Kitâbi Cemheretü'n-Neseb*, ?, s. 218. (Baskı yeri ve tarihi yok)

²³⁶ Ebû'r-Rebî', *el-İktifâ' bi-mâ Tedamenehum min Meğâzî Resûlillah ve's-Selâseti'l-Hülefâ*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut, 1420/1999, c. I, s. 438.

²³⁷ Kâdî, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, c. II, s. 459; İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 519.

²³⁸ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 568.

²³⁹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 218.

²⁴⁰ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 141.

²⁴¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, s. 581.

²⁴² Ya'kûbî, *Târîhu'l-Yakubî*, c. II, s. 102.

²⁴³ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, Dâru'l-Edvâ, Beyrut, 1410/1990, c. I, s. 22.

istiyordu.²⁴⁴ Sa'd b. Ubâde etrafında toplanan grup için hilafet Ensar'ın hakkıydı ve bunun için en uygun aday da Sa'd b. Ubâde olduğundan²⁴⁵ ortam hilafet meselesinin konuşulması hakkında gayet müsait hale gelmişti. Hasta olan Sa'd b. Ubâde konuşmak istiyor ancak hastalıktan dolayı yüksek sesle konuşamayacağını ve sesini duyuramayacağından endişe ediyordu. Bu nedenle söyleceklerini oğlu Kays b. Sa'd b. Ubâde'ye veya amcasının oğluna söyledi ve ondan da çok iyi dinleyerek sözlerini orada bulunanlara aktarmasını istedi.²⁴⁶ Sa'd b. Ubâde Allah'a hamd ve sena ettikten sonra sözlerine şöyle devam etti: "Ey Ensar topluluğu, sizin İslam dininin anlatılmasında ve yayılmasında öyle bir maziniz var ki sizden başka hiçbir Arap kabilesine nasip olmamıştır. Hz. Peygamber, kendi kabilesi arasında on yılı aşkın süre kalmasına rağmen onları putlara ibadet etmekten ve Allah'a şirk koştan vazgeçirip İslam'a inandıramadı. Onlardan çok azı Hz. Peygamber'e iman etti. Allah'a and olsun ki bu az sayıda iman etmiş kimseler ne Hz. Peygamber'i koruyabildiler ne de bu dini diğer insanlara tanıtabildiler. Hatta bunlar kendilerine yapılan zulmü dahi defetmekten aciz idiler. Bu nedenle bu ulvi görevi Allah size nasip etti. Sizin Hz. Peygamber'e iman etmenizi, onu ve ona inananları korumanızı, onu ve dinini güçlü kılmanızı ve bu dinin düşmanları ile cihat yapmanızı kısmet ederek bu görevi size verdi. Sizler Medineli olup da Hz. Peygamber'in yolundan geri kalanlara önce siz karşı geldiniz. Siz onun düşmanları karşısında çok güçlü durdunuz. Sizin gücünüz karşısında Araplar Allah'ın bu dinine isteyerek veya istemeden boyun eğdiler. Uzaklarda olanlar dahi İslam'a boyun eğdiler ve itaat ettiler. Allah, sizin gücünüzle Peygamber'ini ve dinini muzaffer eyledi. Araplar sizin kılıçlarınız sayesinde Hz. Peygamber'e itaat ettiler. O

²⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, nşr. Adil Ahmed er-Rifâ'î, Dâru

İhyâ-i't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1416/1996, c. II, s. 424.

²⁴⁵ Kâdî Ebî bekir el-Arabî, *El Avâsım Mine'l-Kavâsım*, s. 40.

²⁴⁶ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 218.

sizden memnun ve razı olarak Rabbine kavuştu. Bu işe (hilafet) sahip çıkın çünkü bu iş sizin hakkınız ve herkesten çok siz bu işe layıksınız.”²⁴⁷

Beni Sâide Sakifesi’nde toplanan Ensar’dan oluşan grup Sa’d b. Ubâde’nin bu konuşmasını dinledikten sonra hepsi birden Sa’d b. Ubâde’nin görüşünü haklı bulduklarını, söylediklerinin doğru olduğunu ve kendilerinin de bu görüşün dışına çıkmayacaklarını ifade ederek onun bu işi istemesi durumunda kendisini bu göreve getireceklerini ve Sa’d b. Ubâde’nin bu işe en uygun kişi olduğunu söylediler.²⁴⁸ Sonra kendi aralarında hilafet meselesini konuştular ve şöyle söylediler: “Eğer bu işe Kureyş muhacirleri karşı çıkar ve bize ‘bizler Hz. Peygamber’in ilk sahabeleriyiz ve onun ile aynı kavimden olan akrabaları ve aynı zamanda da dostlarıyız niçin siz bu mesele hakkında bizimle tartışıyor ve bize hakkımız olanı vermiyorsunuz?’ derlerse biz buna nasıl cevap vereceğiz?”. Orada bulunan Ensar’dan bir kısmı bu soruya: “Bizden bir emir sizden de bir emir olsun deriz eğer bu teklifimiz Muhacirler tarafından kabul edilmezse, biz de bundan başka hiçbir çözüme razı olmayacağımızı onlara söyleriz” diye cevap verdi. Kendisini halife yapmak için toplanmış olan bu grubun kendi aralarındaki bu konuşmaya şahit olan Sa’d b. Ubâde bu cevabı duyunca bunun ilk taviz olacağını onlara söyledi.²⁴⁹ Benî Sâide Sakifesi’nde toplananlar arasında konuşmalar devam ederken burada bulunanlardan birileri Ensar’ın Benî Sâide Sakifesi’nde halife seçmek için toplandığı haberini bir grup Muhacirle beraber olan Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Ömer’e (ö. 23/644) ulaştırdı.²⁵⁰ Bu hadiseler cereyan

²⁴⁷ İbn Kuteybe, *El-İmame ve’s-Siyâse*, c. I, s. 22; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s. 218-219.

²⁴⁸ İbn Kuteybe, *El-İmame ve’s-Siyâse*, c. I, s. 22; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s. 218.

²⁴⁹ Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s. 218.

²⁵⁰ Ebû’l Hasan el-Eşarî, *Makâlâtü’l-İslamiyyîn*, Dâru’l-funun İlahiyat fakültesi

ederken ashabın bir kısmı mesela Ali, Talha ve Zübeyr Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'nın evinde, bir kısmı Benî Sâide Sakifesi'nde (Ensar) ve bunların dışında kalan diğer Muhacirler ise Ebû Bekir ve Ömer ile birlikteydiler. Benî Abdüleşhel kabilesinden Useyd b. Hudayr da onlarla beraber idi.²⁵¹ Aslında bu üç grubun hepsi de imameti kendileri için istiyordu.²⁵² Haber Ebû Bekir'e ulaşınca olay hakkında endişelendi ve hemen ayağa kalktı, Ömer de onunla birlikte kalktı. Yolda karşılaştıkları Ebû Ubeyde b. Cerrah ile birlikte Ensar'ın bulunduğu Benî Sâide Sakifesi'ne gittiler.²⁵³ Ensar'ın gölgelikte toplanma haberi Medine'nin dört bir tarafına yayılmıştı. Müslümanlar, Muhacir ve Ensar arasındaki konuşmaların nereye varacağını dinlemek için Medine'nin her yerinden Benî Sâide Sakifesi'ne gelmişlerdi.²⁵⁴ Muhacirlerin ileri gelenlerinin Benî Sâide Sakifesi'ne ulaşmasıyla birlikte hilafet meselesine onlar da dâhil olmuş oldular. Muhacirlerin Benî Sâide Sakifesi'ne gelmesinden sonra bu mesele hakkında ilk konuşan Ensar'ın sözcüsü oldu.²⁵⁵ Zaten Ensar hilafet meselesini bu konuda istekli olan Sa'd b. Ubâde, Abbas, Benî Hâşim, Ebî Süfyan ve Abdimenafogulları ile konuşmuştu. Ebû Bekir de hilafet hususunda konuştu ve hilafetin kimin hakkı olduğuna dair deliller ortaya koymaya çalıştı. Ancak Ensar onun bu konu ile ilgili hüccet ortaya koymasına karşı çıkarak itiraz ettiler.²⁵⁶ Bu karşı çıkıştan sonra Benî Saide Sakifesi'nde bulunan Ensar ile Muhacirun arasında uzun

Neşriyatı, İstanbul, 1346/1928, c. I, s. 2.

²⁵¹ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. IV, s. 308.

²⁵² Ebî Zeyd b. Ahmed b. Sehal el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 370.

²⁵³ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 22.

²⁵⁴ Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, tah. Mahmud Abdellah Ebû'l-Hayr, Dâru'l-Furkan, Ürdün, 1411/1991, s. 59.

²⁵⁵ İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hülefâ*, c. II, s. 154.

²⁵⁶ Kâdî Abdulcebbar, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, c. I, s. 226.

münazaralar ve önemli konuşmalar cereyan etti.²⁵⁷ Bu karşılıklı konuşmalarda Ensar kısaca İslam'a yapmış oldukları hizmetlerini, kendilerine sığınan muhacirlere yurtlarını açtıklarını, şimdi ise kendilerine sığınan muhacirlerin kendilerinin işi olan yönetimi ellerinden gasp etmek istediklerini,²⁵⁸ oysa hicretin kendilerine yapıldığını, Kureyş'i kendi nefislerinin önüne geçirdiklerini, onların da Ensar'ı kıyamet gününe kadar kendilerine tercih edeceklerini umduklarını ve tercih etmeleri gerektiğini, Hz. Peygamber'in kabrinin kendi yurtlarında olduğunu, Ensar'ın gücüne Kureyş'in de saygı duyduğunu, bu nedenle Ensar'ın, güvendiği bir kişi üzerinde onu halife yapmak için birleşmesi gerektiğini ifade etti.²⁵⁹ Muhacirler ise Kureyş'in Arap halkları arasındaki nüfuzunu ve onların üzerindeki otoritelerini,²⁶⁰ İslam'ı kabul etmede önceliklerini, Hz. Peygamber'in ilk ashâbı olduklarını, kendilerinin Arapların özü sayıldıklarını, Kureyş'in tüm Araplarla bir hısımlılığının bulunduğunu, bu nedenle hilafetin kendilerine layık görüldüğünü,²⁶¹ sayılarının azlığından ve insanların kendilerine buğz etmelerinden ve kötü davranmalarından korkmadıklarını, bu topraklarda Allah'a ilk kulluk edenlerin ve bu sebeple de Allah ve Resulüne ilk iman edenlerin kendilerinin sayılması gerektiğini, Hz. Peygamber'in dostları ve onun aşiretinden olduklarını, bu işin bu nedenle diğer insanlardan daha fazla kendilerinin hilafet hakettiklerini, bu meseleyi ancak zalim kişilerin tartışacağını ifade ederek²⁶² Hz. Peygamber'in kendilerinden biri olduğunu ve bu sebeple onun makamının

²⁵⁷ Mesûdi, *et-Tenbih ve'l-Eşrâf*, s. 247.

²⁵⁸ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. IV, s. 310; İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 23.

²⁵⁹ Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, s. 59-60.

²⁶⁰ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 142; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, s. 582.

²⁶¹ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 23.

²⁶² İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil*, c. II, s. 158.

kendilerinin hakkı olduğunu dile getirdiler.²⁶³ Ensar, konuşmaların sonunda fazla direnç gösteremedi ve Muhacirlerin konuşmalarına boyun eğerek bir emirin kendilerinden bir emirin de Muhacirlerden olmasını teklif etti.²⁶⁴ Muhacirler ise bu teklifi reddederek, Arapların buna uymayacağını, dolayısıyla kendilerinin emir Ensar'ın da vezir olduğunu, Ensar'ın Allah'tan korkarak İslam'ı engellememelerini ve bunu yapanların ilki olmamalarını söylediler.²⁶⁵

Ensar'dan Beşir b. Sa'd (ö. 12/633), Useyd b. Hudayr (ö. 20/641) ve Ma'n b. Adî (ö. 12/633) adlı sahabilerin Muhacirler lehine yapmış oldukları konuşmaları²⁶⁶ ile Hazrec'in Sa'd b. Ubâde'yi halife yapma gayretleri, Evs kabilesi mensuplarını emirliğin Hazrec'e gitmemesi için Kureyş'in emirliğini desteklemeye itmiştir.²⁶⁷ Bunun sonucunda halife adayı olmayı düşünen birisinin; hicret esnasında mağarada ikinin ikincisi olan ve Hz. Peygamber'in sağlığında ona namaz kıldırın kişinin bulunduğu bir yerde başka halife adayı olma hakkının bulunmadığı ifade edilerek yukarıda söylenenleri yaşayan Hz. Ebû Bekir aday gösterilmiştir.²⁶⁸ Müslümanlar dinin en önemli esasının ve Müminleri İslam'a bağlayan dayanağın farz namazlar olduğunun farkında idiler. Hz. Peygamber sağ iken bu namazları kıldırma görevini Ebû Bekir'e vermişti.²⁶⁹ Allah Resulü'nün seçtiği ve namazları kıldırma için halifesi

²⁶³ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Yakubî*, c. II, s. 102.

²⁶⁴ Ebû'l Hasan el-Eşarî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, c. I, s. 2.

²⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, s. 424.

²⁶⁶ Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde* s. 63.

²⁶⁷ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 221.

²⁶⁸ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 23; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil*, c. II, s. 159.

²⁶⁹ İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hülefâ*, c. II, s. 154.

olarak tayin ettiği kişinin, halife olmamasını söylemek Allah'a isyan anlamına gelir²⁷⁰ denilerek hilafeti konuşma faslı bitirilmiştir. Daha fazla kargaşanın çıkmasından endişe edilerek hemen biat faslına geçilmiştir.²⁷¹ Benî Sâide Sakifesi'nde bulunan insanlar Sa'd b. Ubâde'ye biat etme düşüncesinden uzaklaştılar²⁷² ve Ensar dâhil herkes Sa'd b. Ubâde'yi bırakarak, Ebû Bekir'e biat etmeye yöneldiler.²⁷³ Benî Sâide Sakifesi'nde gerçekleşen halife seçme hadisesi Sa'd b. Ubâde dışında orada bulunanların tamamının Ebû Bekir'e biat etmesiyle neticelenmiştir.²⁷⁴ Tarih kitaplarımızda Sa'd b. Ubâde ile Sakifetü Benî Sâide hadisesi yan yana geldiğinde; Sa'd b. Ubâde için onun Ebû Bekir'e biat etmeme kıssası meşhurdur.²⁷⁵ Ayrıca Sakife gününde onun, bir emir sizden bir emir bizden dediğine dair sözleri vardır²⁷⁶ şeklinde ifadeler geçmektedir. Toplantı sonucuna bakıldığında Sa'd b. Ubâde'nin Benî Sâide gölgeliğine Muhacirlerin gelmesinden sonra etkili bir davranış ve konuşma yapma girişiminde bulunmadığı veya bulunamadığı anlaşılmaktadır. Pasif bir pozisyon almış

²⁷⁰ Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, s. 63-64.

²⁷¹ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. IV, s. 311-312; İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 26.

²⁷² Ya'kûbî, *Târîhu'l-Yakubî*, c. II, s. 102; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, c. II, s. 424.

²⁷³ İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, s. 424.

²⁷⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 579-580; Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 222; İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hülefâ*, c. II, s. 156; İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 599.

²⁷⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 81.

²⁷⁶ Kelbî, *Nesebü Meaddü ve'l-Yemen'ul-Kebîr*, s. 411; el-Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, c. II, s. 224; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. III, s. 5.

veya o pozisyona itilmiş olarak gözükmetedir. Sonuçta Sa'd b. Ubâde'ye rağmen yurduna Muhacir olarak gelen ve buraya sığınan Kureyşliler halifeliği elde etmiş ve Sa'd b. Ubâde bu durumu kabullenememişti. Kendisine yapılan bütün ricalara rağmen Ebû Bekir'e biat etmemiştir.²⁷⁷ Ancak Sa'd b. Ubâde'nin Benî Sâide Sakifesi'nde yapılan konuşmalardan Ebû Bekir'e biat edip itaat ettiği, küçük büyük hiçbir krizin yaşanmadığını dile getirenler²⁷⁸ ve bu görüşlerini de Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsned'inde bulunan şu rivayete dayandıranlar da bulunmaktadır: "*Senin de bildiğin şu hadisteki bu durumu Hz. Peygamber söylediğinde sen de Onun yanındaydın. Hz. Peygamber 'Kureyş yöneticidir. İyi insanlar onların iyilerine, fâcir olanlar ise onların fâcirlerine tabi olur' demişti.*" Bu hadisi duyan Sa'd b. Ubâde: "*Doğru söyledin, bizler vezirleriz, sizler emirlersiniz.*"²⁷⁹ Oysa yaşanan hadiseyi bu şekilde gösterme yerine aynı Hz. Peygamberin yaptığı gibi çok önemli ve tüm Müslümanları ilgilendiren bir konuda bu mesele istişare yolu ile çözülmeliydi şeklinde bir düşünce daha doğru gözükmetedir. Çünkü bu mesele her Müslümanı ilgilendirmekte olup sonraki nesillere daha doğru bir bakış açısı kazandırmanın daha yerinde bir bakış açısı olabileceğini düşünmekteyiz. Ancak olay bu şekilde meydana gelmeyip o dönemin cahiliye anlayışı çerçevesinde cereyan etmiştir. Müslüman tarihçiler olayların arkasındaki sebeplerini ve sonuçlarını araştırmalarını daha da tafsilatlı ortaya koymuş olsalardı; yaşanan olaylar daha objektif değerlendirebilirdi. Benî Sâide Sakifesi'nde hiçbir şey yaşanmamış, her şey süt limanmış gibi göstermeye çalışanların aksine Sa'd b. Ubâde seçilen halifeye ve onun hilafetine karşı muhalefetini, camide kılınan vakit

²⁷⁷ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 459.

²⁷⁸ Ali Muhammed es-Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddık*, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk, Beyrut, 1431/2010, c. I, s. 128-129.

²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetu'r-Risale, yayım yılı 1996-2001, c. I, s. 5.

namaz ve cuma namazlarına katılmayarak, halife ile birlikte hac ve oruç iftarı yapmayarak devam ettirmişti.²⁸⁰

Sakifetü Benî Sâide hadisesini araştıranlar, Hz. Peygamber'in irtihali ile birlikte Müslümanların ihtilafa düştükleri ilk mesele olarak bu olayı görmektedirler.²⁸¹ Benî Sâide Sakifesi'nde halife seçimi için yaşanan olaylara tarihçilerimiz bir problem olarak bakmış ve bu anlayışla da yaşananları aktarmışlardır. Hatta bu mesele daha ileri götürülerek fitne olarak değerlendirilmiş, bu fitneyi teşvik eden ve ilk fitne ateşini yakan kişinin de Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî olduğu söylenmiştir.²⁸² Olayın yaşandığı andan itibaren, Hz. Peygamber vefat edince Ensar, "Sa'd b. Ubâde ile bize muhalefet ederek bize katılmadılar. Aynı şekilde Ali, Zübeyr ve o ikisi ile Fatıma'nın evinde beraber olanlar da bize muhalefet etti"²⁸³ denerek bu anlayış yerleşmiş gözükmektedir.

Sakifetü Benî Sâide hadisesinin İslam tarihi ve yönetim kültürünün oluşması açısından oldukça önemli hadiselerin başında geldiğini ifade edebiliriz. Çünkü bu olay Müslümanlar tarafından sadece bir devlet başkanı seçimi olarak algılanıp bu şekilde kalmamıştır. Müslümanlar, daha sonra oluşturacakları siyaset teorilerine burada yaşananları delil göstermek için sık sık bu hadiseye atıfta bulunmuşlardır. Hatta bu olay, zamanla Müslümanlar arasında ortaya çıkan mezhep anlayışlarında da ayırt edici esaslardan biri halini almıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların bir devlet başkanlarının olması için çaba göstermeleri ve bunu da tüm inananları bir arada tutabilecek olan hilafet ile çözmeye çalışmaları son derece olumlu ve yararlı bir davranıştır ve oldukça doğaldır. Ayrıca bu şekilde olması da zaruridir. Hz.

²⁸⁰ İbnu'l-Cevzi, *Muntazam*, Beyrut trz., c. IV, s. 68.

²⁸¹ Ebû'l Hasan el-Eşarî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, c. I, s. 2.

²⁸² İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 173.

²⁸³ Ebû Ahmed el-Hakîm, *el-Esâmî ve'l-Kunâ, Dâru'l-Gurebâ*, c. V, s. 358.

Peygamber'in vefatıyla birlikte bir devlet başkanı seçme sorunu oldukça büyük ve çok önemli bir meseleydi. Böyle bir sorunun çözümünün kolay olmayacağı da aşikârdır. Doğal olarak sahabe de bu sorunu çözmekte zorlanmıştı. Bunların hepsi gayet normal ve insani bir durumdur. Ancak asıl problem olayın meydana gelmesinde değil, bu sorunu çözerken takip edilen yol ve ortaya konulan anlayıştadır. Mesele kimin ehil olduğu²⁸⁴ noktasında ele alınmamış hem Ensar hem de Muhacirun kendilerinin İslam'a yapmış oldukları hizmetlerini, üstünlüklerini ve daha layık olduklarını dile getirmişlerdir.²⁸⁵ Mesele bazı sahabeler tarafından daha da ileri bir noktaya götürülerek İslam ümmetinin o gün için en az ikiye parçalanmasına sebep olacak "bir emir sizden bir emir bizden" fikrine kadar gitmiştir.²⁸⁶ Bu görüş orada bulunanlar arasında bunun ne anlama geldiğini kavrayanlar tarafından ret edilerek o gün için fiili bölünmeyi engellemiştir. Benî Sâide Sakifesi'nde bir araya gelen Muhacir ve Ensar gurupları Kur'an-ı Kerim'de kendilerinin faziletlerini ima eden ayetleri okuyarak hilafete kendilerinin daha layık olduğunun ispatına çalışmışlardır.²⁸⁷ Bunun yerine İslam dininin evrensel hükümlerine bakılarak, hiçbir kimsenin, kabile ve kavmin diğerinden üstün olmadığı, üstünlüğün ancak bu dinin emirlerine daha fazla uymakla (takva) olacağı vurgulanarak²⁸⁸ ve Hz. Peygamber'in önemli olaylarda karar alabilmek için yaptığı istişareye onlar da başvurabilir ve sorunu bu yolla çözebilirlerdi. Bu düşünceye uygun bir sistem oluşturulabilirdi ve bu olsaydı Müslümanlar için çok güzel bir yönetim sistemi oluşturulmuş olurdu. Ancak burada yaşanan hadiseler danışma ve şurayı çağrıştırmaktan çok uzak kalmıştır. Karşılıklı konuşmaların bir yerinde Ensar'ın

²⁸⁴ Nisa Suresi 4/58.

²⁸⁵ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. IV, s. 310-311.

²⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, s. 420.

²⁸⁷ Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, s. 64.

²⁸⁸ Hucurat Suresi 49/13.

da ifade ettiği gibi Hz. Peygamber, yerine bir halife atamadan bu dünyadan göç etmiştir. Bu meselenin hallini insanlara bırakmıştır. Bu ümmetin de dalalet üzerine birleşmeyeceği ifade edilmiştir.²⁸⁹ Bir halifenin atanmaması, hilafetin bir zümreye has kılınmaması dinin evrenselliğinin bir neticesi olarak kıyamete kadar yönetim ve şekli zaman ve mekâna uygun siyaset yapabilmeleri için insanlara bırakılmıştır. Ne yazık ki bu düşünce ne Ensar ve ne de Muhacirler tarafından da ifade edilmemiş, konuşmalar kendi lehleri için yapılmıştır. Benî Sâide Sakifesi'nde hilafetin kimin hakkı olduğu hakkında konuşma yapan Ebû Bekir ve Ömer ertesi gün mescide gelerek söylediklerinin bu dinin evrenselliğine uymadığını anlamış olacaklar ki, önce Hz. Ömer minbere çıkıp Sakifetü Benî Sâide'de dün yapmış olduğu konuşmaların ne Allah'ın kitabında ne de Resulullah'ın sözlerinde bulunduğunu söylemiştir.²⁹⁰ Daha sonra Ebû Bekir minbere çıkarak “Dün size söylediğim sözlerimi Allah'ın kitabında bulamadım ve ne de öyle bir söz ile Hz. Peygamber'i bağlayan bir ahit vardır” demiştir.²⁹¹

Ebû Bekir'in burada yapmış olduğu uzun konuşmasından küçük bir kısmı “Bizler emirler sizler vezirlersiniz. Hz. Peygamber imamlar Kureyş'tendir buyurdu” şeklindeydi.²⁹² Karşılıklı konuşmalar daha çok İslam öncesi Arap kültürünü çağrıştırır bir şekilde cereyan etmiştir. Bu olayda ifade edilen “İmamlar Kureyş'tendir” sözü daha sonra birçok âlim tarafından hadis olarak kabul edilecektir.²⁹³ Ensar'ın bir kısım

²⁸⁹ Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, s. 63.

²⁹⁰ İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hülefâ*, c. II, s. 156.

²⁹¹ Ebî Zeyd Ahmed b. Sehal el- Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 370.

²⁹² Kâdî Ebî Bekir el-Arabî, *El Avâsım Mine'l-Kavâsım*, s. 43.

²⁹³ Suyûtî, *Tarihu'l-Hülefâ*, nşr. Hamdî ed-Demirdâş, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1425/2004.

ileri gelenlerinin Hz. Peygamber'in vefat haberinin hemen akabinde Benî Sâide Sakifesi'nde toplanarak Hazrec kabilelerinin lideri pozisyonunda bulunan ve hasta ve örtülere sarılı bulunan Sa'd b. Ubâde'yi²⁹⁴ halife yapmak amacıyla Hazreclilerin bir mahallesi olan bu gölgeliğe getirmişlerdir. Bu olayı organize edenlerin Hazrecliler olduğu anlaşılmaktadır. Halife seçme olayının tertipleme zamanı uygun bir anda gerçekleşmemiştir. Hazrecli bu insanların öncelikle Hz. Peygamber'in na'sının bulunduğu mekânda olmaları ve na'sın defni için gerekenleri yapıldıktan sonra böyle bir girişimde bulunulması, ayrıca böyle bir toplantının Medine'de bulunan tüm Müslümanları temsil edecek şekilde daha geniş tabanlı olması Ensar'ın adayının seçilmesine daha yardımcı olabilirdi. Ensar'ın bir kanadını oluşturan Evs'in ve Muhacirlerin bulunduğu bir ortamda yapılmış olsaydı durum daha farklı olabilirdi. Hatta Ensar'ın diğer kanadını oluşturan Evs kabilesi bile ikinci plana itilmemiş olsaydı bile yine halife seçim sonucu çok farklı olurdu. Hz. Peygamber zamanında üzeri küllenmiş gibi gözüken Evs-Hazrec çekişmesi kabile için önemli olaylarda kendisini göstermişti. Bu çekşme halife seçimi olayının başından sonuna kadar bütün aşamalarında da kendisini hissettirmiştir. Sonuçta Evs kabilesi mensuplarının desteğiyle Muhacir olarak Medine'ye gelen Ebû Bekir halife seçilmiştir.²⁹⁵ Evs halife seçme hadisesinde kabile asabiyetiyle hareket ederek Kureyş'i amca çocukları olan Hazrece tercih etmiştir.

Benî Sâide oğullarının reisi ve halife adayı olarak gösterilen Sa'd b. Ubâde, anlaşılan o ki konuşmasını kendi taraftarlarının bulunduğu bir ortamda yapmış, olaya Muhacir ve Ensar guruplarının müdahil olmasından sonra konuşmamış olduğu veya en azından Evslilerin desteğini alacak söylem geliştiremediği anlaşılmaktadır. Ebû Bekir,

²⁹⁴ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 120.

²⁹⁵ İbnü'l-Esîr. *El-Kâmil*, s. 159.

Ömer ve diğer insanları Benî Sâide Sakifesi'ne geldikten sonra yapılan konuşmalar genelde Muhacirlerden Ebû Bekir ve Ömer ile Ensar'dan Sabit b. Kays, Hubab b. Munzir, Useyd b. Hudayr, Beşir b. Sa'd ve Ma'n b. Adiyy arasında geçmiştir.²⁹⁶

Sa'd b. Ubâde, kendi taraftarlarının bulunduğu ortamda yapmış olduğu konuşmada Hz. Peygamber'in yaptığı gibi birleştirici bir liderlik sergileyip bu minval üzere bir konuşma yapamamış, bilakis cahiliye dönemine ait olan kültür ve asabiyetin etkisinin kendisini iyice hissettirdiği bir konuşma yapmıştır. Orada bulunanların hepsi Sa'd b. Ubâde'nin konuşmasını tasdik etmiş, bu görüşün dışına çıkmayacaklarını, kendisini hilafet makamına getireceklerini, kendilerinin kanaatlerinin tam olduğunu ve Sa'd b. Ubâde'nin inananların rızalarına mazhar olan bir kişi olduğunu söylemişlerdir.²⁹⁷ Bu tip ifadeler sadece orada bulunan Hazreclileri kapsıyordu. Sa'd b. Ubâde'nin konuşmasından anlaşılan Sa'd b. Ubâde bu konuşmasını sadece orada bulunan Hazreclilere yapmış olduğudur. Evs'liler ise Sakife'de bulunan Hazreclilerin bu düşüncesine katılmıyordu. Bunun sebebini kabile çekişmesinin iki kabile arasında hala devam ediyor olması ile birlikte Sa'd b. Ubâde'nin Evs-Hazrec çekişmesini ve rekabetini sürekli olarak içinde yaşatması, rekabetin ve çekişmenin yaşandığını düşündüğü bütün ortamlarda buna göre davranmasında aranması gerekmektedir. Sa'd b. Ubâde'nin bu tutumu da Hazrec-Evs arasındaki rekabeti ve çekişmeyi canlı tutmaya çok yardımcı olmuştur. Evs çok önemli olan halife seçme hadisesinde cahiliyeden beri gelen kavmiyetçi düşünceye göre hareket ederek Hazrecin adayı olan Sa'd b. Ubâde'ye karşı Ebû Bekir'i desteklemiş ve onun halife olmasını sağlamıştır.²⁹⁸ Sa'd b. Ubâde'nin ve onu desteklemek amacıyla konuşan Hazrecli Ensar'ların konuşmalarına

²⁹⁶ Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, s. 64-70.

²⁹⁷ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 218.

²⁹⁸ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 26.

bakıldığında herkesi içerisine almayan bunun yerine daha dar kapsamlı, kendi kavmine hitap edici konuşmalar yapmışlardır. Bu konuşma şekli de bu tip konuşmalardan rahatsız olan veya uygun görmeyen herkesi dışarda bırakmıştır. Böyle davranmanın nedenini onların çok uzun zamandır içerisinde yaşamış oldukları kültür ile birlikte Medine toplumunun zirai bir toplum olması bu hasebiyle kendi kendilerine yetmeleri ve bu sebeple de ticaret yapmamaları neticesinde de ticaretle ilgilenen toplumlar gibi farklı kavim ve milletlerle sosyal ilişkide bulunamamalarında aramak gerekmektedir. Sonuçta sadece kendi içerisinde yaşayan bu nedenle de kapalı toplum diyebileceğimiz, içerisinde dar bölge psikolojisinin yaşandığı bu toplumdaki anlayış, mensuplarına zorunlu olarak birbirleri ile uğraşan bir ortama oluşturmuş ve bu minvalde konuşmaya ve davranmaya itmiştir.

Sa'd b. Ubâde'in kendisinin halife olma isteği²⁹⁹ veya başkaları tarafından halife adayı olarak gösterilmesi³⁰⁰ zamanlaması hariç son derece makul ve olması gerekli olan bir davranıştır. Zira Müslümanların devlet başkanı olmadan yaşamamaları düşünülemezdi. Ancak böyle bir göreve talip olan kimsenin herkesi kapsayıcı bir bakış açısına sahip olması, konuşmasını ve davranışını bu anlayışa uygun yapması gereklidir. Aksi takdirde herkesi kucaklama şansını yakalayamaz. Ne var ki bu anlayış Benî Sâid Sakifesi'nde yaşanan olayda ortaya konamamıştır. Ensar'dan konuşanlar karşılarında bulunan insanların ne konuşmalarını ve ne de onların yapmış oldukları olumlu eylemlerini kabul edip tasdik etmişlerdir. Bilakis onları yok sayan davranışlar sergilemişlerdir. Sonuçta bu görüş ve davranış orada bulunan insanlar tarafından beğenilmeyip engellenmiştir. Bunun neticesi olarak ta Sa'd b. Ubâde ve kendisini

²⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, c. II, s. 424.

³⁰⁰ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 568.

halife yapmak isteyenlerin planı tutmamıştır.³⁰¹ Bu plan tutmayacaktı. Çünkü evrensel dinin mensubu olan bu kişiler, meseleye dinin evrenselliği boyutundan bakmayıp, bu işe ehil olan herkesin halifelik makamına gelebileceği kabul etme fikrinde olmayıp bizler Allah'ın yardımcısıyız, bu nedenle insanlar içerisinde hilafet makamı bizim hakkımızdır düşüncesiyle hareket ederek orada bulunan Muhacirlerden bu hakkın kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir.³⁰²

Benî Sâide Sakifesi'nde konuşan her iki gurup da konuşmalarını kendi lehlerine olacak şekilde, İslam'ın yok etmeye çalıştığı eski cahiliye anlayışıyla konuşmalar yapıyordu. Muhacirler de hilafetin kendilerinin hakkı olduğunu, şayet Ensar'dan bir halife seçilirse buna razı olmayacaklarını, seçilen halifeye ya razı olmadıkları bir hal üzere biat edeceklerini ya da seçilen halifeye biat etmeyerek Ensar'a muhalif davranacaklarını, böyle olması durumunda da Ensar ile Muhacir grupları arasında bir onları birbirleri ile çatışmaya hatta savaşmaya sevk edecek olan bir fesadın meydana gelmesine sebebiyet vereceğini düşünmekteydiler.³⁰³ Bu düşünceyle hareket etmeye çalışan Muhacir grubun düşüncesi birlik ve beraberliğin devam etmesi yönündeydi. Bu nedenledir ki Ensar tarafından önerilen bir emir sizden bir emir bizden teklifi³⁰⁴ Muhacirler tarafından reddedilmişti.³⁰⁵ Muhacirler Ensar'a göre kıyasla daha yumuşak, karşı tarafın yaptıklarını takdir eden ve onları da bizler emir sizler vezirlersiniz diyerek işin içerisine katan konuşmalar yapmıştır.³⁰⁶ Buna

³⁰¹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 222.

³⁰² Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, s. 63.

³⁰³ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 142-143.

³⁰⁴ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. IV, s. 311.

³⁰⁵ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 25.

³⁰⁶ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Yakubî*, c. II, s. 102.

karşılık Ensar Muhacirlerin bu şekilde konuşmalarına karşılık olarak Muhacirlerin memleketlerinden çıkartılmasını, onlar üzerinde hâkimiyet kurulmasını ve bunun sağlanması için nasıl diğer Araplar Ensar'ın kılıçlarıyla boyun eğdilerse, aynı şekilde o kılıçların Muhacirlere karşı kullanılması fikrini bile dile getirmişlerdir.³⁰⁷ Öyle anlaşıyor ki Ensar'ın bu şekildeki konuşmaları kendi taraftarlarını da olumsuz etkileyerek, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçme düşüncelerinden vazgeçirip onlarda Ebû Bekir'in halife seçilmesinin daha iyi olacağı kanaatinin oluşmasına vesile olmuştur. Bu nedenledir ki Ebû Bekir'e biat edilmeye başladığı zaman insanlar, Sa'd b. Ubâde'yi yalnız bırakıp, neredeyse onu ayakları altında ezercesine Ebû Bekir'e biat etmek için harekete geçmişlerdir.³⁰⁸ Sa'd b. Ubâde'nin geçmişten gelen cahiliye anlayışındaki çekişme ve rekabetçi davranışı burada karşılık bularak Evs'in kendisine muhalefet etmeye başlamasına neden olmuştur.³⁰⁹ Bu anlayış Muhacirler üzerinde de olumsuz etki yapmış olacak ki Sa'd'ı öldürdünüz sözüne karşı Allah onu öldürdü³¹⁰, Allah Sa'd'ı kahretsin, o bir münafıktır³¹¹, o bu işe layık biri değildir³¹² şeklinde cevap bulmuştur. Halife olacak kişinin umumun tasvibini, müzaheretini sağlayabilecek bir yapıda olması gerekirdi. Sa'd b. Ubâde, kendi kavmi içerisinde dahi bu destekten yoksundu. Aynı zamanda da rakibi olan Ebû Bekir sahabe içerisinde en kuvvetli adaydı.³¹³ O günkü dünyanın yönetim hakkının akrabasına verilmesi gerekir

³⁰⁷ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 25.

³⁰⁸ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 222.

³⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil*, c. II, s.159.

³¹⁰ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. IV, s. 312.

³¹¹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 223.

³¹² Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, s. 69.

³¹³ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 26.

anlayışının yardımıyla³¹⁴ da Sa'd b. Ubâde halife seçilme mücadelesini kaybetmiştir. Sa'd b. Ubâde dışında orada bulunan herkes Ebû Bekir'e biat etmiştir.³¹⁵ Bu zamana kadar sessiz kalan Sa'd b. Ubâde Ebû Bekir'e doğru dönerek "Allah'a ant olsun ki şayet ayağa kalkacak gücü kendimde bulabilseydim öyle bir kükreyecektim ve öyle bir sesimi duyacaktın ki, o zaman bu ses, onları sana değil sen ve arkadaşlarını onlara tabi kılacak, aziz olmadığın, zelil olduğun kavmine ilhak edecektin" dedi.³¹⁶ Bu arada insanların Ebû Bekir'e biat ettiği esnada Sa'd b. Ubâde'nin yanına gelerek, başında duran Ömer b. Hattab, ona seni ayağımın altına alıp ezmek, kollarını vücudundan ayırmak isterdim demesi üzerine Sa'd b. Ubâde, Ömer'in sakalından tutarak Allah'a yemin ederim ki eğer bir kılıma dahi dokunsaydın seni ağzında diş olmayacak bir şekilde evine gönderirdim diye cevap verdi.³¹⁷ Anlaşılan o ki Sa'd b. Ubâde ile Ömer b. Hattab'ın arası iyi değildi. Birbirlerinden de hoşlanmazdılar. Sa'd b. Ubâde Ömer'i memleketinden kovacak, ağzındaki dişlerini sökecek kadar ona kızıyordu. Ömer ise Sa'd b. Ubâde'yi fitne sahibi olarak görüp onu öldürün diyecek kadar Sa'd b. Ubâde'den hoşlanmıyordu.³¹⁸ Sa'd b. Ubâde son sözlerini yukarıda ifade edildiği gibi söyledikten sonra kendisinin bu yerden eve götürülmesini istedi. Yakınları onu alıp evine götürdüler.

Sa'd b. Ubâde hilafet mücadelesini kayıp etmenin ve terk edilerek yalnız kalmanın psikolojisiyle hiçbir kimseyle görüşmeyerek günlerce evinden dışarı

³¹⁴ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Yakubî*, c. II, s. 102

³¹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. II, s. 580; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, s. 583.

³¹⁶ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 27.

³¹⁷ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 222.

³¹⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, s. 585.

çıkmadı.³¹⁹ Buna karşılık “Hz. Peygamber Muhacirlerdendi, imamın da Muhacirlerden olması gerekir³²⁰ bizler emirler sizler vezirlersiniz, Hz. Peygamber “imamlar Kureyş’tendir” buyurdu”³²¹ ve Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) Müsned’inde geçen “Senin de bildiğin gibi Hz. Peygamber’in ‘Kureyş yöneticidir, iyi olanlar onların iyilerine kötüler ise onların fâcirlerine tabi olurlar’ dediğinde sen de yanında oturuyordun”. hadislerini duyan Sa’d b. Ubâde’nin “Doğru söylediniz, bizler vezirler sizler emirlersiniz” dediğini³²² delil göstererek Ebû Bekir’e biat edip itaat ettiğini ifade edenler de bulunmaktadır.³²³ Bu iddia çok nadir olarak kaynaklarda geçmektedir. Hem de halife adayı olan bir kimsenin bu sözleri hatırlamaması ve duyduktan sonra hemen halife adaylığından çekilerek biat ve itaat etmesi çok manidar değildir. Böyle bir durumun yaşanması oldukça zor görünmektedir.

Hz. Ebû Bekir’e biat hadisesi bittikten sonra, günlerce evinde yalnız olarak kalan Sa’d b. Ubâde’ye, halife, birini göndererek insanların ve kavminin biat ettikleri haberini verdirip, kendisinin de meseleyi kabullenip biat etmesini isteğini söyledi.³²⁴ Sa’d b. Ubâde bu isteğe: “Allah’a yemin olsun ki Biat etmeyeceğim. Vallahi sadağımdaki tüm okları bitirinceye kadar size atacağım. Sonra da kılıcımı ve mızrağımı kana bulamadan, kılıcımı elimde tutmaya takatim olduğu sürece size

³¹⁹ İbn Kuteybe, *El-İmame ve’s-Siyâse*, c. I, s. 27.

³²⁰ İbn Ebî Şeybe, *Kitabu’l-Megâzî*, s. 420.

³²¹ Kâdî Ebî Bekir el-Arabî, *El Avâsım Mine’l-Kavâsım*, s. 44.

³²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 5.

³²³ Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddık*, c. I, s. 128.

³²⁴ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c. II, s. 580; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s.

vurmadan, ehli beytim ve kavmimden bana itaat edenlerle sizinle savaşmaktan geri durmayacağım. Allah’a yemin ederim ki insanlar ve cinler birleşip sizinle birlikte bana karşı olsalar dahi Rabbim canımı alıncaya kadar ve hesabımı dürünceye kadar size biat etmeyeceğim” diyerek cevap verdi.³²⁵ Gönderilen kişi Sa’d b. Ubâde’nin kendisine gönderilen mesaja ne şekilde cevap verdiğini halifeye aktarırken orada bulunan ve konuşmayı duyan Ömer b. Hattab, halife Ebû Bekir’e: “Ey Ebû Bekir hayır, onun bu cevabını dikkate almamalısın ve sana biat edinceye kadar onu davet etmeye devam etmelisin” diyerek görüşünü bildirdi.³²⁶ Hz. Ömer’in konuşmasını duyan Ebû Numan Beşir b. Sa’d b. Sa’lebe halifeye “Muhakkak o direnmiştir ve biat etmeyi reddetmiştir. O ölünceye kadar da biat etmeyecektir. Onunla birlikte olan evlatları, akrabaları ve kavminden ona tabi olanlar öldürülmeden o da öldürülemez. Hatta Hazrec öldürülmeden o öldürülemez.³²⁷ Evs yok edilmeden de Hazrec öldürülemez. Bu nedenle sizin için hal yoluna girmiş bulunan hilafet meselesini bozmaya kalkışmayın.³²⁸ Onu kendi haline bırakın. O size zarar verecek durumda değildir. Çünkü o artık yalnız bir adamdır” demiş ve halife bu tavsiyeye uyarak bu doğrultuda hareket etmiştir.³²⁹

Sa’d b. Ubâde biat etmeme hususunda çok kararlı bir tutum ve davranış ortaya koymuştur. Halife ve onu destekleyenlerin olduğu ortamlarda bulunmamaya azami

³²⁵ İbn Kuteybe, *El-İmame ve’s-Siyâse*, c. I, s. 27; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s. 222.

³²⁶ İbnü’l-Esîr, *El-Kâmil*, c. II, s. 159.

³²⁷ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c. II, s. 580; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s. 223.

³²⁸ İbn Kuteybe, *El-İmame ve’s-Siyâse*, c. I, s. 27.

³²⁹ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c. II, s. 580; İbn Kuteybe, *El-İmame ve’s-Siyâse*, c. I, s. 27; Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. III, s.

ölçüde dikkat etmiştir. Bu nedenle onlarla birlikte cemaatle namaz kılmaz, cuma namazlarına dahi katılmaz ve onlarla birlikte ne hac görevini ifa eder ve ne de tavaf ederdi.³³⁰ İmkân bulsa ve kendisine yardım edecek kendisiyle birlikte olacak birilerini bulabilse hiç durmayıp onlara saldırıp onlarla savaşıyordu. Sa'd b. Ubâde bu anlayış ve tutumunu koruyarak sonuna kadar devam ettirdi.³³¹ Ölünceye kadar da bu düşüncesinden hiç vazgeçmedi. Benî Sâide Sakifesi'nde yaşananlar, kolay kolay Sa'd b. Ubâde tarafından unutulacak bir durum da değildi. Zira kendisinden başka herkes Sa'd b. Ubâde'yi halife yapma düşüncesinden vazgeçmiş, orada tek başına kalmıştı. Muhacir ve Ensar gurupları Ebû Bekir'e biat etmek için Sa'd b. Ubâde'nin üzerinde zıplayarak geçiyor ve hatta bu geçiş esnasında ona vuruyorlardı.³³² Sa'd b. Ubâde'nin bunu unutmaması doğal bir durumdur. Bu olaydan sonra Sa'd b. Ubâde yalnız kalmak istemiş, yaşananları sindirememiş ve içine kapanmıştır. Onun bu psikolojisi geri kalan hayatını hep etkileyerek kararlarını bu psikolojiye uygun almasını sağlamıştır. Böyle olmakla birlikte hiçbir şekilde ümmetin birliğini bozacak, onların arasına nifak tohumu atacak herhangi bir faaliyette de bulunmamıştır. Ne tür bir karar aldıysa bu karar kendisiyle ilgili olmuştur. Medine'yi terk etme de bu kararlarından birisidir³³³ ve bir daha da hilafet meselesiyle ilgilenmemiştir.

Hilafet meselesi Sa'd b. Ubâde açısından artık kapanmıştır. Nerede hata yaptığını, ne yapılması gerektiğini, konuşmaları ve davranışları herkese şamil miydi? Yoksa daha çok asabiyet içeren bir tavır içerisinde miydi? Bu ve benzeri soruları sorarak öz eleştiri yaptığına dair herhangi bir bilgiye de kaynaklarda rastlanamamıştır.

³³⁰ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil*, c. II, s. 159-160.

³³¹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 223.

³³² İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 28.

³³³ Ebu Zeyd Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 370.

Sa'd b. Ubâde'nin böyle davranması kuvvetle muhtemeldir. Zira Sa'd Sakife Hadisesi'nden sonra halife seçilmek ve kavminin güçlü bir lideri olmak için herhangi bir çaba ve gayret içerisine girmemiştir. Hayata küsüp yalnız kalmayı tercih etmiştir. Beşir b. Sa'd'ın söylediği “onu kendi haline bırakın çünkü o yalnız bir adamdır” sözü Sa'd b. Ubâde'nin durumunu ve psikolojisini bize en iyi şekilde anlatmaktadır.³³⁴ Sa'd b. Ubâde halife adayı olarak Müslümanlara çok güzel bir örnek olmuştur. Onun bu davranışının önemi daha sonradan gelen Müslüman tarihçiler tarafından iyi kavranıp ortaya konabilseydi bu olay Müslümanlara hatta belki de insanlığa güzel örnekler teşkil edecek şekilde faydalar sağlayabilirdi. Ne yazık ki bu olay olumlu bir şekilde aktarılmamış veya aktarılamamıştır. En iyi şekliyle Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Müslümanların ihtilafa düştükleri ilk mesele olarak verilmiştir.³³⁵ Bu hadise çok kötü bir olay olarak değerlendirilmiş ve daha ileri gidilerek Benî Sâide Sakifesi'ne Müslümanlar arasında yaşanan ilk fitne olayı olarak bakılmış ve bu fitneyi teşvik eden ve ilk fitne ateşini yakanın Sa'd b. Ubâde olduğu iddia edilmiştir.³³⁶ Devamında neyse ki Sa'd b. Ubâde'nin imameti orada bulunanların icmâsı ile engellenmiştir denilerek meseleye nokta konmuştur.³³⁷ Aslında Benî Sâide Sakifesi'nde bulunanlar, hilafet meselesinin Müslümanlar arasında istişare edilerek halledilmesi gerektiğini, bunun aksi durumunda yani istişare olmadan ne yapılan biatin ve ne de biat edilenin meşru olmadığını ve bu şekilde meydana gelen biate uyulmayacağını farkındaydılar. Bu düşüncelerini “Böyle oluşan bir biati gerçekleştirenler, seçen ve seçilen olarak iki taraf da kendilerini aldatarak ölüme maruz bırakmasınlar” diyerek ifade etmişlerdir.³³⁸

³³⁴ İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 28; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil*, c. II, s. 159.

³³⁵ Ebû'l-Hasan el-Eşârî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, c. I, s. 2.

³³⁶ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 173.

³³⁷ Kâdî Abdulcebbar, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, c. I, s. 216.

³³⁸ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 143.

Onların bu düşüncesi sonra gelen Müslümanlar için önemli düstur olabilirdi. Bu düşünce daha da geliştirilerek istişarenin Müslüman toprağının tüm tabanına yayılması sağlanabilirdi. Ancak ne acıdır ki tarihçilerimiz bu konuyu daha çok görmezlikten gelerek, Benî Sâide Sakifesi'nde Müslümanlar arasında yaşananları bir ihtilaf olarak görmüştür.³³⁹ Bu hadise esnasında konuşulanlardan Müslümanları yönetme hakkının sadece bir kabileye aitmiş gibi bir düşünceye sahip olunmuş ve bu düşünceyle olayı aktarmışlar ve Ensar, Sa'd b. Ubâde ile birlikte bize muhalefet etti mantığıyla olaya bakmışlardır.³⁴⁰ Dinin evrensel hükümleri göz önüne alınıp değerlendirilmeden adeta bu evrenselliğin yanında oldukça cüce kalacak ümmetin imamlarının Kureyş'ten olmalı düşüncesini yerleştirmeye kalkışmışlardır.³⁴¹ Daha da ileri giderek Hz. Peygamber'in "Muhakkak sizin (Ensar) bizimle (Muhacir-Kureyş) beraber olmanızı emretti" dediğini ve "Ey iman edenler Allah'tan çekinin ve sadıklarla beraber olun"³⁴² ve buna benzer deliller sunulduktan sonra Ensar'ın kendine gelip bu sunulan delilleri hatırlayarak boyun eğip itaat ettikleri³⁴³ ifade edilerek görüşlerini daha da kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Hadiseler de bu anlayış çerçevesinde aktarılmıştır.

Benî Sâide Sakifesi'nde yaşanan bu hadise daha derinlemesine araştırılabilir, güzel ve yapıcı bir bakış açısıyla Müslümanlara servis edilebilir Müslümanların önünde bulunan bu konudaki taşlı, kayalı yollarını temizleyerek bu yolun asfaltlı bir yol haline gelmesini sağlayabilirlerdi. Ne var ki İslam tarihçilerimiz bunu yapmayarak

³³⁹ Ebî Zeyd Ahmed b. Sehal el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 370.

³⁴⁰ Ebû Ahmed el-Hakîm, *el-Esâmî ve'l-Kunâ, Dâru'l-Gurebâ*, c. V, s. 358.

³⁴¹ Ebû'l-Hasan el-Eşarî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, c. I, s. 2.

³⁴² Tevbe Suresi 9/119.

³⁴³ Kâdî Ebî Bekir el-Arabî, *El Avâsım Mine'l-Kavâsım*, s. 45.

hataya düşmüşlerdir.³⁴⁴ Şayet tarihçilerimiz, Hz. Ömer'in: "Allah Resulü bize son anımıza (kıyamete) kadar geçerliliğini koruyacak olan bir kelamını emrettiğini görmüştüm. Allah, aranızda bulunan Resulüne onunla yol bulduğu kitabı olan Kur'an'ı bıraktı. Bu kitaba uyarsanız Allah sizi de o kitaba uyanların vasıl oldukları yola ulaştırır"³⁴⁵ gibi sözlerini ve düşüncelerini ön plana çıkartarak Benî Sâide Sakife hadisesini Ömer b. Hattab'ın söylediği doğrultuda değerlendirip ve bu anlayışla aktarmış olsalardı Müslümanlar yönetim meselesinde çok olumlu mesafeler kat edebilirdi. Sa'd bin Ubâde Hz. Peygamberimizin vefatından sonra onun makamı adına hilafet meselesini ilk mevzubahis eden kişidir³⁴⁶ deyip onu eleştirmek yerine onu bu davranışından dolayı -zamanlama ve aceleci davranılması hariç- takdir etmeleri gerekirdi. Bununla birlikte halife adayı olmasını değil halife seçilme yarışını kayıp eden Sa'd b. Ubâde'nin seçilen halifeye biat etmeme durumu eleştirilebilirdi. Bu bakış açısıyla yapılan eleştiri sonucunda buradan da olumlu neticeler elde edilebilirdi ve hala da edilebilir. Meselelere toptancı bir bakış açısıyla değil, her mesele ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmesi gerekir. Böylece bir yanlışın tüm doğruları götürmesine izin verilmez hem yanlıştan ders çıkartılır hem de doğrulardan faydalanmaya imkân sağlar. Bu da Müslümanlar arasında yaşanan ayrışmayı en asgari noktaya çekerdi bugün de çeker. Bu olaylar o kadar ileri bir noktaya taşınıp mecrasından saptırılarak bugün

³⁴⁴ Corci Zeydan, *Medeniyet-i İslamiyye Tarihi*, Çev. Zeki Megâmiz, İstanbul, 1328/1910, c. III, s. 180.

³⁴⁵ İbn Hibban, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hülefâ*, c. II, s. 157.

³⁴⁶ Mevlâna Şibli, *İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, ter. Ömer Rıza, Amedi matbaası, İstanbul, 1346/1921, c. I, s. 287.

İmamet meselesini bir iman meselesi haline getiren Şia mezhebinin³⁴⁷ doğmasına vesile olmuştur.

5. SA'D B. UBÂDE'NİN VEFATI

Hız. Ebû Bekir vefat edince Hız. Ömer halife olarak seçildi. Hız. Ömer halife olarak Medine sokaklarında dolaşırdı. Yine bir gün Medine sokaklarında dolaşırken Sa'd b. Ubâde'ye rastlar ve ona yazıklar olsun der, Sa'd da ona asıl sana yazıklar olsun diyerek karşılık verir. Sonra Hız. Ömer devamla sen sahip olduğun şeyin sahibi misin diye sorar, Sa'd da evet sahibiyim diye cevap verir. Bu defa Hız. Ömer o halde bu iş sana yol verdi der. Sa'd b. Ubâde de ona Allah'a yemin olsun ki arkadaşın (Ebû Bekir) bize senden daha sevimliydi, senin bulunduğun yerde geceyi çok sevimsiz geçiriyorum der. Bunun üzerine Hız. Ömer kim komşusundan hoşlanmadan civarında bulunursa ondan ayrılmış demektir diyerek cevap verir. Bu konuşmaya karşılık olarak Sa'd b. Ubâde ben de bunu geciktirecek değilim, senden hayırlı olan birinin yanına gideceğim diyerek cevap verir.³⁴⁸ Ne Hız. Ebû Bekir'e ve ne de Hız. Ömer'e biat etmeyen³⁴⁹ ve bu konuşmadan sonra kısa süre Medine'de kalan Sa'd b. Ubâde, kendi isteğiyle Şam'a gidip yerleşmeye karar vermiş³⁵⁰ ve yola çıkmadan önce de, neyi var

³⁴⁷ Muhammed Ebû Zehra, *İslam'da Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çev. Abdülkadir Şener, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1397/1978, s. 54.

³⁴⁸ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 580.

³⁴⁹ Ebû'l Haccâc el-Eşârî, *Et-Ta'rîf bi'l-Ensâb ve't-Tenvih bi Zevi'l-Ahsâb*, c. I, s. 36; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, c. II, s. 424.

³⁵⁰ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. II, s. 580; İbn Kuteybe, *El-İmame ve's-Siyâse*, c. I, s. 28.

neyi yoksa tüm mallarını çocukları arasında taksim etmişti.³⁵¹ Bu kararın arkasında her şeyini ve doğup büyüdüğü vatanı olan Medine'yi terk etme düşüncesi vardı. Medine'de yaşamak, burada sevmediği insanlarla ve halife seçiminde kendisine sırt dönenlerle bir arada bulunmak ona zor geliyordu. Belki de kendisini bırakıp Hz. Ebû Bekir'e biat eden kavmine çok kırılmıştı. Belki de birilerinin kendisinin bu durumundan faydalanıp onu yönetime karşı kışkırtacak insanlardan uzaklaşmak istiyor ya da etrafında bulunan insanların yarışı kayıp eden birine bakışlarından kaçıyor. Bu bakışlar onu oldukça rahatsız ediyordu. Sa'd b. Ubâde açıkça mücadele etmiş ama asla gizli ve saklı hiçbir faaliyet içerisinde bulunmamıştı. Bu meseleyi fitneye çevirme düşüncesine de sahip değildi. Bu ve buna benzer sebepler onun psikolojisini olumsuz etkilemişti. Bulunduğu ortamdan ayrılmayı kendisine iyi geleceğini düşünmüş ve bu yönde karar almıştı. Bu nedenle bir daha Medine'ye dönmek ve ölünceye kadar da orada kalmak için Şam topraklarına gitmişti.³⁵² Medine'den ayrılarak hem kendisini bu olumsuz ortamdan uzaklaştırarak biraz olsun psikolojisini rahatlatmış hem de Müslümanlar arasında Ensar Muhacir ayrımına sebebiyet verecek olan fitnenin önünü kesmişti. Bunu yaparak da dindeki samimiyetini yine ortaya koymuştu.

Sa'd b. Ubâde'nin Medine'den ayrıldığı hususunda tarihçilerimizin icması bulunmaktadır. Medine'den yalnız olarak yola çıkan Sa'd b. Ubâde, Şam'ın Havrân³⁵³

³⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XVIII, s. 347; El-İsfahânî, *El – Egânî*, tah. İhsan Abbas – İbrahim es-Seâfin – Bekr Abbas, Dâr-Sâder, Beyrut, 1425/2004, c. IV, s. 633.

³⁵² İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 520.

³⁵³ Havrân: Suriye'nin güneyinde geniş bir bölgenin adıdır. Topraklarının bir kısmı kayalık ve engebeldir. Hayvancılığa ve kısmen tarıma elverişlidir. Halid b. Velid (ö.21/642) 624 yılında burayı İslam topraklarına katmıştır. Dimeşk'in fethinden

bölgesine gidip yerleşti ve ölünceye kadar başka bir yere gitmeyip burada yaşadı.³⁵⁴ Sa'd b. Ubâde'nin burada nasıl ve kimler ile yaşadığına dair bilgiler kaynaklarımızda bulunmamaktadır. Kaynaklarımız sadece Sa'd b. Ubâde'nin buraya gelip yerleştiğini ve burada nasıl öldüğünün bilgisini vermektedir. Ölüm tarihi ve hangi halife zamanında öldüğü hususunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Sa'd b. Ubâde'nin ölüm tarihini en erken olarak verenler, onun Ebû Hz. Bekir'in hilafeti zamanında 11/633 yılında vefat ettiğini bildirmektedirler.³⁵⁵ Şayet bu ölüm tarihi doğru kabul edilirse; bazı kaynaklarımızda geçen şu bilginin doğru olma ihtimali artmaktadır. Kaynaklarda geçen bu malumata göre Sa'd b. Ubâde öldükten sonra bir çocuğu dünyaya gelir. Dünyaya gelmeden önce babasının ölümüyle yetim kalan çocuğun hali Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i çok üzer ve onların gecelerini uykusuz geçirmelerine neden olur. Her ikisi de başsağlığı için Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin yanına gittiklerinde Sa'd öldü ve bu çocuğundan haberi olmadı derler ve çocuk hakkında konuşurlar. Kays b. Sa'd çocuğa sahip çıkacağını, onu reddetmeyeceğini ve kendi payını ona vereceğini buna da ikisinin şahit olmasını ister. Ancak rivayetler doğrultusunda Sa'd b. Ubâde'nin ölüm tarihin Hz. Ebû Bekir'in ölümünden sonra gerçekleşmesi daha doğru gibi gözükmektedir. Kaynaklarımız daha çok Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Ömer'in hilafetinin üçüncü senesinde, hicri 15 yılında Havrân'da vefat ettiği bilgisini verirken, bazı kaynaklar da ölüm tarihinin hicri 14. yıl da olabileceğini aktarmaktadır.³⁵⁶ Sa'd b.

sonra Havra bölgesi İdari ve askeri bakımdan buraya bağlanmıştır. Buzpınar, Şit

Tufan, "Havran"*DİA*, İstanbul, 1997, C. XVI, s. 539-541.

³⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rîfeti's-Sahabe*, c. II, s.424.

³⁵⁵ Buhârî, *Et-Tarihu'l-Evsat*, nşr. Teysir b. Sa'd – Yahya b. Abdullah, Mektebetu'r-Rüşd Riyad, I-V, 1426/2005, c. I, s. 39; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rîfeti's-Sahâbe*, s. 216.

³⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XVIII, s. 347; Ebû'l-Kasım el-İsfehâni, *Siyeru's-*

Ubâde'nin ölüm tarihini yine ikinci halife Ömer'in hilafetinin 3. senesinde ancak hicri 16/638 yılında Havran'da öldüğü bilgisi de verilmektedir.³⁵⁷

Tarihçilerimiz Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Ömer hilafeti döneminde öldüğü konusunda neredeyse ittifak halindedirler. İbnü Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) Sa'd b. Ubâde'nin Havrân'da hicri 15 yılında öldüğü görüşüne katılmakla birlikte, onun Şam'ın ilk fethedilen şehri olan Busrâ'da öldüğünü, kabrinin ise Guta Dimeşk'inin Menîha mevkiindeki bir köyde bulunduğunu bildiren farklı bir rivayeti de aktarmaktadır.³⁵⁸ Ancak Sa'd b. Ubâde'nin Osman b. Affan'ın hilafeti döneminde vefat ettiğini bildiren rivayetler de bulunmaktadır.³⁵⁹ Ancak bu bilgi çok az kaynaktan geçmektedir. Bu nedenle de doğruluğu sorgulanabilir. Sa'd b. Ubâde ölmeden önceye kadar akıllı başında, sağlığı yerinde gezip dolaşan, sağlıklı biriydi ve sağlıklı bir haldeyken ölmüştür.³⁶⁰ Aşağıda ifade edilenler bu bilgiyi desteklemektedir. Sa'd b. Ubâde bir gün bevl etmeye çıkmış döndüğünde sırtında bir şey bulduğunu söylemiş, bu söyleminden uzun süre geçmeden vefat etmiştir.³⁶¹ Sa'd b. Ubâde'nin yılan sokması sonucunda öldüğü de söylenmektedir.³⁶² Anlaşılan o ki Sa'd b. Ubâde aniden

Selefi's-Sâlihîn, s. 633,360; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 580; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, c. III, s. 1245; Semânî, *el-Ensab*, c. II, s. 360; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, c. II, s. 424.

³⁵⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VI, s. 15.

³⁵⁸ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80-81.

³⁵⁹ Ebî Zeyd Ahmed b. Sehal el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 388.

³⁶⁰ Beğavî, *Mu'cemü's-Sahabe Mibretu'l-Âl ve'l-Ashâb*, c. III, s. 17.

³⁶¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VI, s. 16.

³⁶² Ebî Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 388.

ölmüştür.³⁶³ Bu nedenle de Sa'd b. Ubâde'nin ayakta ve sağlıklı iken ani ölümüne, insanlar tarafından Sa'd b. Ubâde'nin ölüm sebebinin anlaşılmaması nedeniyle onun cinler tarafından iki ok atılarak ve bu okların da hedefinden sapmadan onun kalbine isabet ederek öldüğü ve ölümüne cinlerin dahi ağladığı şeklinde bir açıklamaya itmiştir.³⁶⁴ Bu düşüncede olanlar olayı daha ileri götürerek cinlerin, Sa'd b. Ubâde'yi öldürme şeklini bir şiir haline getirip böylece insanların Sa'd b. Ubâde'yi kendilerinin öldürdüğünü anlamalarını sağladığını söylemişlerdir.³⁶⁵ Bu durumu Sa'd b. Ubâde'nin ölümünden haberdar olmayan Medineliler, hizmetçilerin öğle sıcağında kuyudan su çekerken kuyu içerisinde iki konuşanın (cinlerin) muhakkak biz Hazrec'in seyyidi Sa'd bin Ubâde'yi iki okla tam kalbinden vurduk demesini aynı şekilde cinlerden duyarak kendilerine haber verdiklerini ve kendilerinin de bu şekilde Sa'd b. Ubâde'nin ölümünden haberdar oldukları şeklinde formüle etmişlerdir.³⁶⁶ Tarihçilerimiz, Sa'd b. Ubâde'nin banyoda öldüğü ve cenazesinin orada bulunduğu hakkında bir ihtilafın bulunmadığı bilgisini bize aktarmaktadırlar.³⁶⁷ Sa'd b. Ubâde'nin küçük abdestini bozmak için gittiği yerde bir debîb (sürünge) tarafından sokulduğu ve döndükten sonra banyoya girip temizlenip rahatlamaya çalışırken banyoda öldüğü bilgisi de verilmektedir.³⁶⁸

³⁶³ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. I, s. 250.

³⁶⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Et-Tefsir*, c. I, s. 186.

³⁶⁵ İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 520.

³⁶⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 580.

³⁶⁷ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 599; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, c. II, s. 424.

³⁶⁸ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 580.

Kaynaklarımızın bize aktarmış olduğu rivayetlerde; görünmeyen birilerinin Sa'd b. Ubâde'nin ölüm haberini verinceye kadar hiçbir kimse onun öldüğünü bilmiyordu³⁶⁹ bilgisinden hareketle Sa'd b. Ubâde'nin banyoda öldüğü, banyoya girdiğinden de kimsenin haberi olmadığı, sağlıklı ve ayakta olması nedeniyle de onun öleceğı kimsenin aklına gelmediğı anlaşılmaktadır. O nedenle cenazesi banyoda beklemiş olabilir veya beklemiştir. Sa'd b. Ubâde'nin cesedinin yeşil bir renk alması³⁷⁰ nedeniyle onun zehirli bir hayvan tarafından sokulması veya başka bir zehirlenmeden öldüğü anlaşılmaktadır. Sa'd b. Ubâde'nin ölümü hakkında farklı bir bilgiye Belâzurî'nin (ö. 279/893) *Ensâbu'l-Eşraf* adlı eserinde rastlamaktayız. Bu bilgiye göre Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyen Sa'd b. Ubâde Şam'a gider. Hz. Ömer ona bir kişi göndererek biate davet etmesini ve onun düzenini bozmasını ister. Şayet Sa'd b. Ubâde daveti kabul etmez ise onun için Allah'tan yardım istemesini söyler. Adam Havran'a gelir ve Sa'd b. Ubâde'yi hurma bahçesinde bulur ve onu biat etmeye davet eder. Sa'd b. Ubâde asla Kureys'e biat etmeyeceğini ve onlara tabi olmayacağını söyler. Gelen kişi o halde ben seninle savaşağım der. Sa'd b. Ubâde kendisiyle niçin savaşağım sorar. Adam sen ümmetin bulunmuş olduğı yolun dışında duruyorsun diye cevap verir. Sa'd b. Ubâde ben ümmetten sadece biat etme hususunda farklı davrandım (başka bir ayrılığım yoktur) der. Bunun üzerine gelen kişi ok atarak onu öldürür. Bu bilgiyle birlikte Belâzurî Sa'd b. Ubâde'nin hamamda okla vurulduğı da rivayet edilmektedir diyerek bu malumatı da bize vermektedir.³⁷¹ Belâzurî'nin bildirdiğı gibi Halife Ömer'in hiçbir olumsuz faaliyet içerisinde bulunmayan ve kavminden ayrı yaşayan Sa'd b. Ubâde'yi öldürtmesi makul ve mümkün

³⁶⁹ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 599.

³⁷⁰ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 599; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, c. II, s. 424.

³⁷¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, c. I, s. 589.

gözükmemektedir. Belâzurî'nin aktardığı bu metinden anlaşıldığına göre Hz. Ömer kendi hilafet döneminde değil, Hz. Ebû Bekir'in halife olduğu zamanlarda sözde bu işi organize ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in kendisinin böyle bir şey yapmayacağını bir tarafa bıraksak bile, Hz. Ebû Bekir'in buna izin vermesi ve Ensar'ın da Sa'd b. Ubâde'nin bu şekilde öldürülmesine hiçbir olumsuz tepki vermeden veya dile getirmeden kabullenmesinin düşünülmesi muhal gibi gözükmemektedir. Böyle bir şeyin olması halinde en azından Sa'd b. Ubâde'nin kendi ailesi tepki verirdi. Hem Sa'd b. Ubâde'nin öldürtülmesi hem de kendi kavmi dışında en azından ehli beytinin, evlatlarının vereceği tepki önemli bir hadise olacağı için de kaynaklarımızda bu bilgi kesin olarak yerini alırdı. Bu nedenle kaynaklarımızda böyle bir bilginin bulunmaması, Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Ömer tarafından öldürtüldüğü bilgisini doğrulamamaktadır. Kaynak eserlerimizin bize aktarmış oldukları bilgiler doğrultusunda Sa'd b. Ubâde'nin hastalanıp yatağa düşmeden, sağlıklı bir şekilde bulunduğu bir anda, ölümünün ani olarak gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlar onun bu ani ölümüne (kalp krizi geçirmiş de olabilir) bir anlam veremedikleri için onun, ya zehirli bir sürüngen hayvan tarafından sokulduğunu ya da daha çok da cinler tarafından öldürüldüğü bilgisine başvurmuşlardır.³⁷² Belâzurî de yukarıda aktarılanların dışında bu şekildeki bilgiyi de bize aktarmaktadır.³⁷³ Sa'd b. Ubâde, Hz. Ömer'in Benî Sâide Sakifesi'nde toplanan bir kısım Ensar'ın yanına gidiş sebebi olarak söylediği "İslam dininde bir yırtık, delik

³⁷² Mukâtil b. Süleyman, *Et-Tefsir*, c. I, s. 186; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.

III, s. 580; Beğavî, *Mu'cemü's-Sahabe Mibretu'l-Âl ve'l-Ashâb*, c. III, s. 17;

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VI, s. 16; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-*

Sahabe, c. II, s. 424; İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 520; Semhûdî, *Vefâu'l-*

Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa, c. IV, s. 323.

³⁷³ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. I, s. 589.

meydana gelmesinden korkarak onlara doğru gittik”³⁷⁴ söylemine mahal bırakmadan bu dünyadan göç etmiştir. Asla Müslümanlar arasında birliği bozacak ve aralarında nifak oluşturacak herhangi bir faaliyette bulunmamıştır. Böyle bir duruma imkân vermemek için ata yurdunu terk ederek, Şam’ın Havrân bölgesine yerleşmiş ve orada ani bir ölümle hayata gözlerini yummuştur.

Sa’d b. Ubâde vefat ettikten sonra nesli evlatları kanalıyla devam etmiştir. Sa’d b. Ubâde’nin Saîd, Abdurrahman, Muhammed³⁷⁵, Kays, İmâme, Sedus³⁷⁶ ve İshak³⁷⁷ adlarında yedi çocuğu var idi. Bunlardan iki oğlu Said ve Kays sahabelerden olup Said, babası Sa’d b. Ubâde’den hadis rivayetinde bulunurken,³⁷⁸ Sa’d b. Ubâde’nin torunları da kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.³⁷⁹ İbnu Abbas ve Enes bin Malik³⁸⁰ gibi başka kimseler de ondan hadis rivayetinde bulunmuşlardır.³⁸¹ Sa’d b. Ubâde’nin çocukları dışında akrabaları da bulunmaktadır. İbn Hazm (ö. 456/1064), Sa’d b.

³⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *Kitabu’l-Megâzî*, s. 423.

³⁷⁵ Ru’aynî, *El-Câmi’ limâ fi’l-Cevâmi min Esmâi’s-Sahâbeti’l-A’lâm*, c. II, s. 485.

³⁷⁶ Halife b. Hayyat, *Kitâbu’t-Tabakât*, s. 216; İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ensar*, c. III, s. 1289.

³⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *El-Esâmi ve’l-Kunâ*, c. II, s. 412; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, c. VI, s. 20.

³⁷⁸ Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, c. III, s. 1296.

³⁷⁹ Buhârî, *et-Tarihu’l-Kebîr*, c. IV, s. 44, 45, 251.

³⁸⁰ Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, c. III, s. 1244.

³⁸¹ Beğavî, *Mu’cemü’s-Sahabe Mibretu’l-Âl ve’l-Ashâb*, c. II, s. 538-539; İbn Kâni, *Mu’cemü’s-Sahâbe*, nşr. Salah b. Salim el-Mısrâtî, Mektebetü’l-Ğurebâ-i’l-Eseriyye, Medine, 1418/1997, c. I, s. 247-248.

Ubâde'nin Sehl isminde bir kardeşi var³⁸² derken, İbnu Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) Sehl'in Sa'd b. Ubâde'nin kardeşinin oğlu olduğu bilgisini vermektedir.³⁸³ Cüheynelilerin Sa'd b. Ubâde'nin akrabaları olduğu bilgisi verilmekte³⁸⁴ ancak onunla bağlantısı verilmemektedir. Kaynaklarımızın bize aktarmış olduğu bilgilere göre Sa'd b. Ubâde'nin nesli evlatlarından oğulları Kays ve Saîd b. Sa'd yoluyla devam etmiştir. Zehebî (ö. 748/1347) Neysâbûr reislerinden olan İsmail b. İbrahim b. Ammâr el-Ensârî el-Hazrecî en-Neysâbûrî'nin Sa'd b. Ubâde'nin çocuğu İshak'ın kardeşidir bilgisini vermektedir.³⁸⁵ Ancak tarihi kaynaklarımızın aktarmış olduğu bilgilere bakıldığında Sa'd b. Ubâde'nin İsmail adında bir çocuğunun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle ismi verilen bu kişinin Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin Nisâbûr'a yerleşen fakat Sa'd b. Ubâde'ye bağlanan soy zinciri verilmeyen torunlarından birisinin olma durumu oldukça kuvvetli bir ihtimaldir. Sa'd b. Ubâde'nin nesli; onun torunlarından olan Abdulkadir b. Ebû'l-Kasım b. Ahmed el-Mâlikî es-Suudî kanalıyla Mekke'de³⁸⁶, Ali b. Abdülvâhîd el-Ensârî es-Sicilmâsî el-Cezâyirî, Cezair'de³⁸⁷, yine Sa'd b. Ubâde'nin torunlarından engin bir ilme, akli ve nakli delillere sahip âlim bir kişi olan, kendisinden nakillerde bulunulan Ahmed b. Muhammed el-Ganîmî el-Mısırî, Mısır'da yaşamıştır.³⁸⁸ Hudâykî (ö. 584/1188) bu bilgileri verirken Sa'd b. Ubâde'ye kadar uzanan isim zincirini vermemektedir. Ebû Ya'kub İshak b. İbrahim b. Ammâr b.

³⁸² İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*, s. 366.

³⁸³ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 173.

³⁸⁴ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, c. III, s. 1545.

³⁸⁵ Zehebî, *Tarîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. XXIII, s. 557.

³⁸⁶ Hudâykî, *et-Tabakât*, nşr. Ahmed Bumezkû, en-Necâhu'l-Cedîde, ?, 1427/2006, c. I, s. 539.

³⁸⁷ Hudâykî, *et-Tabakât*, c. I, s. 474.

³⁸⁸ Hudâykî, *et-Tabakât*, c. I, s. 74.

Yahya b. el-Abbâs b. Abdurrahman b. Salim b. Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî el-Ensârî Nisâbûr'da yaşamıştır. İnsanlar kendisini şeref, servet, adalet, dürüstlük, kabul ve mükemmeliyet açısından en iyi görerek ondan nasihat alırlardı.³⁸⁹ Sa'd b. Ubâde'nin torunlarından ve Hanefî Mezhebi fakihî olan el-İmam Nureddin Ali b. Muhammed b. Ali İbn Gânîm Mısır'da yaşamış ve 1004/1616 yılında vefat etmiştir.³⁹⁰ İbn Cemîl b. İsâm b. Katâde b. Vettân b. Kays b. Sa'd b. Ubâde nesli Aremremoğulları olarak devam etmektedir.³⁹¹ Mücerribe ve Şükraoğulları da Sa'd b. Ubâde'nin neslindendir. Mücerribeoğullarından el-Musîb b. Şerîk b. Mücerribe b. Rebîa, Şükraoğullarından İbn Hârîse b. Temîm fıkıh âlimlerindendir.³⁹² Sâideoğullarından Benî en-Nebî Sa'd b. Ubâde'nin akrabalarındadır.³⁹³ Ubâde b. Abdullah b. Muhammed b. Ubâde b. Eflah el-Ensârî Sa'd b. Ubâde'nin torunlarındandır.³⁹⁴ Ebû Muhammed b. Ebî Amr (Abdurrahman) b. Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrahim b. Ammâr b. Yahya b. el- Abbas b. Abdurrahman b. Sâlim b Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî el-Ensârî, Ammâr b. Yahya kanalıyla meydana gelen sülâledendir. Bu kişinin evi öğüt, ilim, servet ve liderlik yeri idi. Bu sülâle insanların birçoğu ilimde, anlamada ve ezberde mükemmel beceri ve mertebelere sahiptiler. Ebû'l- Abbas Muhammed b. İshak el-Sıbgî Nisâbûr'da, Eba Ali Hamid b. Muhammed b. er-Rifâî el-Herevî Irak ve Hicaz bölgelerinde meşhur âlimlerdendir. Ebû Yakup İshak b. İbrahim

³⁸⁹ Semânî, *el-Ensab*, c. I, s. 360.

³⁹⁰ Semânî, *el-Ensab*, c. I, s. 393.

³⁹¹ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*, s. 366.

³⁹² Semânî, *el-Ensab*, c. I, s. 202.

³⁹³ İbnu Nâkûlâ, Ebû Nasr Ali b. Hilatillah b. Cafer, *el-İkmâl fî Ref'il-İrtiyâb ani'l-Müteellif ve'l-Muhtelif fî'l-Esmâ ve'l-Ensâb*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut, 1411/1990, c. VII, s. 163.

³⁹⁴ Zehebî, *Tarîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. XXIII, s. 461.

b. Muhammed b. İbrahim b. Ammâr b. Yahya b. el-Abbas b. Abdurrahman b. Sâlim b Kaysb. Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî el-Ensârî el-Ammârî, Nisâbûr ehliindendir.³⁹⁵ Herevîoğullarından Ebû Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. el-Nadr b. Hayyân b. Münir b. Ziyâd b. Saîd b. Kays b. Sa'd b Ubâde b. Düleyym el-Herevî el-Hazrecî bilge (Hakîm) olarak bilinir.³⁹⁶ Sa'd b Ubâde'nin torunlarından Ali Abdurrahman b. Yusuf b Yusuf b. Mervan b. Yahya b. el-Hüseyn b. Eflah b. Kays b. Sa'd b. el-Hasan b. Ali b. Hüseyn b. Yahya b. Saîd b. Sa'd b. Ubâde³⁹⁷ ile Ebû'l-Abbâs el-Ensârî el-Ubâdî el-Endülüsî Endülüs'te yaşamışlardır.³⁹⁸ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. el-Abbâs b. el-Hasan b. Cible (Cibille) b. Câbir b. Nevfel b. İyâd b. Yahya b. Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî el-Iyâdî olarak meşhur olmuştur. Bu kişinin kardeşi Ebû Ahmed b. Ebî Nasr el-Iyâdî de Semerkant ehliindendir.³⁹⁹ Ebû'l-Hasan Diyâu'd-Din el-Hazrecî el-Ğartânî es-Şair es-Sufî Sa'd b. Ubâde'nin bilinen torunlarındandır ve İskenderiye'de oturmaktadır.⁴⁰⁰ Sa'd b. Ubâde'nin oğlu Saîd b. Sa'd b. Ubâde Medine kalmış orada yaşamıştır.⁴⁰¹ Saîd b. Sa'd b. Ubâde dördüncü halife Ali b. Ebî Talib tarafından Yemen'e vali olarak atanmış,⁴⁰² ancak Yemen halkı kendisinin valiliğinden

³⁹⁵ Semânî, *el-Ensab*, c. IV, s. 234.

³⁹⁶ İbnu Nâkûlâ, *el-İkmâl fî Ref'il-İrtiyâb ani 'l-Müteellif ve 'l-Muhtelif fî 'l-Esmâ ve 'l-Ensâb*, c.VII, s. 272.

³⁹⁷ Zehebî, *Tarîhu 'l-İslam ve Vefeyâtu 'l-Mezahir ve A'lâmu 'l-Müellif*, c. XXXIV, s. 300.

³⁹⁸ Zehebî, *Tarîhu 'l-İslam ve Vefeyâtu 'l-Mezahir ve A'lâmu 'l-Müellif*, c. XXXVI, s. 263.

³⁹⁹ Semânî, *el-Ensab*, c. IV, s. 267.

⁴⁰⁰ Zehebî, *Tarîhu 'l-İslam ve Vefeyâtu 'l-Mezahir ve A'lâmu 'l-Müellif*, c. LI, s. 273.

⁴⁰¹ Taberânî, *el-Mu'cemü 'l-Kebîr*, c. VI, s. 63.

⁴⁰² Buhârî, *et-Tarîhu 'l-Kebîr*, c. I, s. 72.

memnun kalmadığı için kısa süre sonra tekrar Medine'ye dönmüştür. Yemen'de vali olarak tutunamayan Saîd b. Sa'd b. Ubâde'nin neslinin bir kısmı Endülüs'te "Karbelân" denilen kasabasında yaşamaktaydılar. Buradaki nesli el-Hüseyn b. Yahya b. Saîd b. Sa'd b. Ubâde tarafından devam etmektedir.⁴⁰³ Semerkant'ta ikamet eden İyâdi'ler Sa'd bin Ubâde'nin oğlu Kays'ın evlatları kanalıyla gelen neslindendir. Aile ilimle meşgul olmuştur. Bu aile mensupları fıkıhta ve faziletli görüşte meşhur olan kimselerdendir.⁴⁰⁴ Sa'd b. Ubâde'nin soyu kesilmemiş, çocukları kanalıyla devam etmiştir. İslam topraklarının Hicaz, Mekke, Cezayir, Mısır, Nisâbûr, Irak, Endülüs, İskenderiye, Semerkant ve Medine bölgelerine yerleşip oralarda kalmışlardır.

Sa'd b. Ubâde'nin torunlarından ilimle uğraşanlar bulunmaktadır. Bizler o insanların kanalıyla bu bilgilere erişebilme imkânına kavuşuyoruz. Sa'd b. Ubâde'nin torunlarının yaşadıkları yerlerden çıkan sonuca göre soyunun tüm İslam coğrafyasına dağıldıkları ve çoğunlukla ilimle meşgul oldukları anlaşılmaktadır.

6. SA'D B. UBÂDE'NİN KİŞİLİĞİ

Sa'd b. Ubâde b. Düleyim b. Hârîse b. Ebî Hazîme/Huzeyme b. Sa'lebe b. Tarîf b. İbni'l Hazrec b. Sâide b. Ka'b b. el-Hazrec⁴⁰⁵ Medine'li Ensar'dan olup Hazrec'in liderlerindendir.⁴⁰⁶ Sa'd b. Ubâde'nin annesi Benî Neccâroğullarından Amre bintü

⁴⁰³ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*, s. 365.

⁴⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Lubâb fî Tezhîbi'l-Ensab*, nşr. Dâru Sâdır, Beyrut, ?, c. II, s. 368.

⁴⁰⁵ İbn Nâkûlâ, *el-İkmâl fî Ref'il-İrtiyâb ani'l-Müteellif ve'l-Muhtelif fî'l-Esmâ ve'l-Ensâb*, c. VII, s. 163.

⁴⁰⁶ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. I, s. 250; Zehebî, *Tarîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. II, s. 275.

Sa'd bin Amr bin Zeyd b. Menât b. Adiyy b. Amr b. Mâlik bin en-Neccâr'ın kızıdır⁴⁰⁷ ve Hz. Peygamber'in kadın sahabilerdendir.⁴⁰⁸ Sa'd b. Ubâde'nin künyesi Ebâ Sâbit ve Ebâ Kays'tır.⁴⁰⁹ Müslüman olduktan sonra bu künyesine el-Ensârî sonra el-Hazrecî ünvanları ilave edilmiştir.⁴¹⁰ Kendisi II. Akebe Biatına katılmış ve Benî Sâid oğullarını temsilen Nakîb seçilmiştir.⁴¹¹ Bu tarihten sonra Sa'd b. Ubâde, İslam davası için bulunması gereken tüm yerlerde bulunmuştur.⁴¹² Sadece Sa'd b. Ubâde'nin Bedir Savaşı'na katılıp katılmadığı hakkında ihtilaf bulunmaktadır.⁴¹³

Sa'd b. Ubâde kendisine bulunan özelliklerinden dolayı Hz. Peygamber'in önde gelen büyük sahabelerinden biridir.⁴¹⁴ Aynı zamanda Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber'in yaptığı istişare toplantılarında Ensar'ın görüşünü dile getiren sahabedir.⁴¹⁵ Cahiliye döneminde cömert bir kişiliğe sahip olan⁴¹⁶ Sa'd b. Ubâde, Müslüman olduktan sonra da cömert davranarak⁴¹⁷ kişiliğini sürdürmüştür. Eli açık,

⁴⁰⁷ Halife b. Hayyat, *Kitâbu 't-Tabakât*, s. 216.

⁴⁰⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi 's-Sahabe*, c. III, s. 80.

⁴⁰⁹ Zehebî, *Tarîhu 'l-İslam ve Vefeyâtu 'l-Mezahir ve A 'lâmu 'l-Müellif*, c. III, s. 147; İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi 's-Sahabe*, c. III, s. 80.

⁴¹⁰ Ru'aynî, *El-Câmi' limâ fî 'l-Cevâmi min Esmâi 's-Sahâbeti 'l-A 'lâm*, c. II, s. 485.

⁴¹¹ İbn Hişam, *Siretü 'n-Nebî*, c. IV, s. 86-91.

⁴¹² Ebû Nuaym, *Ma 'rifetü 's-Sahâbe*, c. III, s. 1244.

⁴¹³ İbn Kesîr, *Es-Siretü 'n-Nebeviyye*, c. II, s. 420; İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi 's-Sahabe*, c. III, s. 80.

⁴¹⁴ İbn Neccâr, *ed-Dürretü 's-Semîn*, Şirketü Dâru'l-Erkam, Beyrut, ?, s. 171.

⁴¹⁵ Ebû Nuaym, *Ma 'rifetü 's-Sahâbe*, c. III, s. 1244.

⁴¹⁶ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma 'rifeti 'l-Ensar*, c. III, s. 595-596.

⁴¹⁷ Belâzurî, *Ensâbu 'l-Eşrâf*, c. I, s. 250.

cömert olan Sa'd b. Ubâde, her durumda hem fakir Müslümanlara⁴¹⁸ hem savaş zamanlarında orduya⁴¹⁹ hem de Hz. Peygamber ve ailesine yardım⁴²⁰ yapmıştır. Her durumda yardım faaliyetinde bulunan Sa'd b. Ubâde aynı zamanda da Hz. Peygamber'e Ensar içerisinde en çok iltifat eden sahabeler arasında bulunmaktaydı.⁴²¹ Sa'd b. Ubâde cahiliye döneminde okuma-yazma, yüzme ve savaş sanatları üzerine iyi bir eğitim almıştır. Ayrıca ok atmayı da çok iyi bilen Sa'd b. Ubâde, o dönem bu özelliklere sahip kişilere verilen "el-Kamil" (tam, bütün, eksiksiz, yetkin, gerçek, kusursuz, olgun vb. manalarına gelen) unvanına sahip zamanının ender kişileri arasında sayılmaktadır.⁴²²

Sa'd b. Ubâde, cahiliye döneminde eğitimi aldığı okuma yazma bilme özelliğini İslam'ın emrine sunarak Hz. Peygamber döneminde Kur'an ayetlerinin levhalar üzerine yazılmasında, yazılı levhaların bir yerde toplanmasında görev yapan 6 (altı) kişiden birisi olmuştur. Savaş sanatını iyi öğrenmiş olması nedeniyle de savaş sırasındaki en kritik durumlarda hep Hz. Peygamber'in yanında olmuştur.⁴²³ Sa'd b. Ubâde, İslam dininin intişar etmesi için Hz. Peygamber'in ne yapması gerekiyorsa onu yapması için Hazrec adına ona koşulsuz destek vermiş, her zaman ve her yerde kendisiyle beraber olacaklarını net bir kararlılık içerisinde bildirmiştir.⁴²⁴ Böyle bir

⁴¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 56.

⁴¹⁹ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c.I-III, s. 20, 338, 371.

⁴²⁰ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 376.

⁴²¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 576.

⁴²² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. II, s. 261.

⁴²³ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. I, s. 248, 294, 334, 364.

⁴²⁴ İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-Megâzî*, s. 205.

açık çekin verilmesi Hz. Peygamber'i sevindirmiştir.⁴²⁵ Birçok güzel hasletlere sahip olan Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber'in Ensar'ı temsil eden bayrağını taşıyan bayraktarıydı.⁴²⁶

Sa'd b. Ubâde, binitine bindiğinde ayakları yere değecek kadar uzun boylu birisiydi.⁴²⁷ Gür ve uzun saçları vardı.⁴²⁸ Açık sözlü ve içten pazarlığı olmayan bir kişiliğe sahipti. Onun bu durumunu hangi ortamda olursa olsun dile getirilen konu hakkındaki düşüncesini açıkça ortaya koymasından rahatlıkla anlayabiliyoruz. Mesela münafıkların lideri konumunda olan Abdullah b. Übeyy b. Selül'ü koruma düşüncesini hem Hz. Peygamber'e⁴²⁹ hem de bulunduğu her ortamda örneğin İfk hadisesinde,⁴³⁰ hilafet meselesinde vb. her yerde ve zamanda herkese karşı açıkça ortaya koyarak ifade etmiştir.⁴³¹ Sa'd b. Ubâde yaşanan olaylardan dolayı insanlara karşı içten pazarlıklı değildi. İslam'a inandıktan sonra kendi kavminin putlarını kırarak inanıcında da samimi olduğunu açıkça göstermiştir.⁴³² Bu özellikleriyle birlikte Sa'd b. Ubâde, sinirli bir mizaca sahipti ve onun bu sinirli mizacı yaşadığı olaylarda etkili

⁴²⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Et-Tefsir*, c. I, s. 5.

⁴²⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Et-Tefsir*, c. I, s. 186; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VI, s. 15.

⁴²⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 233.

⁴²⁸ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 367; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, c. I, s. 408.

⁴²⁹ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. II, s. 238.

⁴³⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. II, s. 275-276.

⁴³¹ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c. I, s. 415-436; İbn Kesîr, *Es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 89-158.

⁴³² İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 576.

oluyordu.⁴³³ Aynı zamanda da Sa'd b. Ubâde kıskanç bir kişiydi. Dul kadınlar onun kıskançlığı yüzünden onunla evlenmezdi. Akrabaları da onun bu huyunu bildikleri için onu evlendirmeye cesaret edemezlerdi.⁴³⁴ Sa'd b. Ubâde, zenginliği ve şerefli olmayı seven, şerefli olabilmenin yolunun cömertlikle olacağına inan, cömertliğin ise ancak mal ile olacağını söyleyen, bu sebeple de Allah'tan kendisini az mal ile ıslah eylememesini isteyen,⁴³⁵ Allah'ım az mal bana yeterli gelmez ben de az mal ile yetinemem diyerek zengin olmak için dua eden bir sahabeydi.⁴³⁶ Sa'd b. Ubâde kendi zamanında çok cömert bir kişiydi. O dönem oğlu Kays ve Safvan b. Ümeyye dışında hiçbir Arap onun kadar cömert değildi.⁴³⁷ Hz. Peygamber de Sa'd b. Ubâde'nin ve ehlibeytinin cömert olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Şüphe yok ki o cömert bir hanedendir”⁴³⁸ Başka bir ifadesinde Hz. Peygamber, Gâbe gazvesine çıkıldığı zaman Sa'd b. Ubâde'nin yapmış olduğu yardımlardan dolayı oğlu Kays b. Sa'd b. Ubâde'ye “Ya Kays baban seni atlı olarak gönderdi, Mücahitleri güçlendirdi ve Medine'yi korudu” diyerek şöyle dua etmiştir: “Ey Allah'ım Sa'd'a ve Sa'd'ın ailesine merhamet et”. Sonra sözünü “Sa'd b. Ubâde ne güzel bir adam” diyerek tamamlamıştır.⁴³⁹ Sa'd bin Ubâde, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretiyle birlikte yardım etmeye başlamış ve Hz. Peygamber'in vefatına kadar yardımlarına devam etmiştir. Hz. Peygamber'in

⁴³³ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. II, s. 572.

⁴³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VI, s. 23; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, c. III, s. 1247.

⁴³⁵ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. III, s. 576.

⁴³⁶ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. III, s. 80.

⁴³⁷ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 595.

⁴³⁸ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 596.

⁴³⁹ Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, c. II, s.547.

Veda Haccına gitmek için yola çıktığında erzak taşıyan develeriyle birlikte bu yolculuğa katılan Sa'd b. Ubâde'ye Hz. Peygamber "Medine'ye geldiğimizden bu tarafa bize yapmış olduğun misafirperverlik sana yeterli gelmiyor mu da bunları getirdin" diye sormuş, Sa'd b. Ubâde de Hz. Peygamber'in bu sözlerine karşı "Ya Resulullah iyilik ve ihsan Allah ve Resulünündür. Ey Allah'ın Resulü malımızdan vermemiz, bize onu terk etmemizden daha hayırlı gelmektedir" diye cevap vermiştir. Bu karşılıklı konuşmanın sonunda Sa'd b. Ubâde'yi tasdik eden Hz. Peygamber, Sa'd b. Ubâde'nin yardımsever ve cömertliğini ortaya koyan şu sözleri söylemiştir: "Allah Sa'd b. Ubâde'ye salih bir yaratılış ve güzel ahlak ihsan etmiştir."⁴⁴⁰ Sa'd b. Ubâde yardımseverliğinin yanında acıma hissi de yüksek olan bir kişiydi. Annesine bakmayan zayıf bünyeli bir adama yüz kırbaç vurulması cezası verildiğinde Sa'd b. Ubâde, cezanın uygulanması durumunda adamın bu cezaya dayanamayacağını söyleyerek ona acımış ve adamın zayıflığını dile getirmiş, cezanın şeklinin değişmesine vesile olmuş ve cezanın içerisinde yüz adet sap bulunan bir demetle vurulmasını sağlamıştır.⁴⁴¹ Sa'd b. Ubâde Müslüman olduktan sonra samimi bir sahabe olarak yaşamıştır. Bu şekilde yaşayan Sa'd bin Ubâde'den hadis rivayeinde bulunulmuştur.⁴⁴² İbn Abbas (ö. 68/687-88), Enes bin Mâlik (ö. 93h./ 711-12m.) ve oğlu Said bin Sa'd, Sa'd bin Ubâde'den hadis rivayetinde bulunan kişilerdendir.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c.III, s. 1095.

⁴⁴¹ Beğavî, *Mu'cemü's-Sahabe Mibretu'l-Âl ve'l-Ashâb*, c. III, s. 66; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. VI, s. 63.

⁴⁴² Beğavî, *Mu'cemü's-Sahabe Mibretu'l-Âl ve'l-Ashâb*, c. II, s. 38-39; İbn Kâni, *Mu'cemu's-Sahâbe*, c. I, s. 247-248.

⁴⁴³ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, c. III, s. 1244.

Konu Evs ve mensubları ile ilgili rekabet içeren bir duruma gelindiğinde ise farklı bir Sa'd b. Ubâde görmekteyiz. Aslında bu durum sadece Sa'd b. Ubâde ile ilgili değil, Ensar'ı oluşturan iki kabileyle ilgili bir durumdu. İslam öncesi Hazrec ve Evs arasında bulunan rekabet, çekişme ve birbirlerine karşı övünmeler, bu kabilelerin Müslüman olmalarından sonra da devam etmiştir. Hazrec, kendi kabilelerine mensup bazı kişilerle birlikte Sa'd b. Ubâde'nin Ensar'ın bayraktarı ve hatibi olmasıyla da övünürdü.⁴⁴⁴ Hatta Hazrec ve Evs arasındaki bu rekabet öyle bir hal almıştı ki her iki kabile Hz. Peygamber indinde kabul görececek işleri yapıyor, başka bir şey yapmıyorlardı. Biri takdir edilen bir şey yaptığında diğeri aynı şeyi yapıncaya kadar durmuyordu. Her iki kabile de yaptıkları ile övünüyordu.⁴⁴⁵ Sa'd b. Ubâde de bu kültürden nasiplenmiş birisi olarak, bu ortamın yaşandığı yerlerde kendisini cahiliyeden beri sürüp gelen bu kültürün etkisinden koruyamamıştır. Rekabetin yaşanabileceği ortamlarda Sa'd b. Ubâde'nin eski kültürün etkisiyle davrandığını gören klasik tarih yazarlarımız bu durumu şu şekilde dile getirmişlerdir: "Sa'd b. Ubâde Hazrec'in efendisi salih bir adamdı, bu olaydan önce onu salih bir kişi olarak görürsün fakat cahiliye hamiyeti (geçmişten, cahiliyeden gelen kültürü koruma) ve tutuculuğu Sa'd b. Ubâde üzerinde ağırlığını hissettirerek, eski dönem kültürüne uygun davranmaya itmiştir."⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Et-Tefsir*, c. I, s. 186.

⁴⁴⁵ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. III, s. 314.

⁴⁴⁶ Zührî, *El-Meğâzî*, s. 120; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebî*, c. III, s. 345; Taberânî, *el-*

Mu'cemü'l-Kebîr, c. XXIII, s. 50; Zehebî, *Tarîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. II, s. 275.

Sa'd b. Ubâde gerçekten de samimi bir Müslüman, sağlam, güvenilir bir sahabe idi. Hz. Peygamber'e en zor anlarda ona malıyla yardım eden ve canını siper ederek onu koruyan birisiydi. Bu nedenle olacak ki Hz. Peygamber, Medine bedevilerinin örf, adet ve dillerini anlamada daima danıştığı ve kesin olarak güvendiği iki kişiden birisi Sa'd b. Ubâde'ydî.⁴⁴⁷ Yine Hz. Peygamber'in bizatihi evini ziyaret ettiği sahabeden biri de Sa'd b. Ubâde idi.⁴⁴⁸ Tüm bunlar gösteriyor ki Sa'd b. Ubâde salih bir sahabedir. Onun da insan olması hasebiyle bazen kendisinden beklenen davranışı gösteremediği olmuştur. Bu da normal karşılanmalıdır. Bir insan bir olay karşısında beklenen davranışı göstermedi diye toptancı bir mantıkla olaya bakıp değerlendirilmemelidir. Bu şekilde yapılması da haksızlık olur. Bu kişinin birçok güzel davranışı olabilir ki vardır ve bu davranışları yok sayılamaz. Sa'd b. Ubâde'ye de böyle bakılmalı ve öyle değerlendirilmelidir. Sa'd b. Ubâde tüm olaylar karşısında beklenen tavrı gösterirken mesele Evs ve mensupları ile rekabete geldiğinde eski duyguları kabarmakta, onu bu noktada zaafa düşürmektedir. Bu nedenle diyebiliriz ki bu nokta Sa'd b. Ubâde'nin zayıf noktasıdır. Bu noktadaki hamiyet ve tutuculuğu onun her durum karşısında bu anlayışa uygun davrandığı anlamına asla gelmez ve gelmemelidir de.

⁴⁴⁷ Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, c.I, s. 25, 208, 248, 478.

⁴⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XVIII, s. 353.

II. BÖLÜM

KAYS B. SA'D'IN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1. KAYS B. SA'D B. UBÂDE'NİN HAYATI

Kays, Medineli Ensar'ı oluşturan iki ana kabileden biri olan Benî Sâide b. Ka'b b. el-Hazrec oğullarının alt kabilelerinden birinin reisi ve tüm Hazrec kabileleri içerisinde ileri gelen bir konuma sahip olan Sa'd b. Ubâde b. Düleym b. Hârise bin Hüzeyme b. Ebî Huzeyme bin Sa'lebe bin Tarîf bin el-Hazrec bin Sâide bin Ka'b el-Hazrec'in oğlu olup Medine'de dünyaya gelmiştir.⁴⁴⁹ Ebû Ahmed el-Hakîm (ö. 378/988) *el-Esâmî ve'l-Kunâ* adlı eserinde Kays'ın künyesini verirken; Ebû Abdülmelik Kays b. Sa'd b. Ubâde b. Dülâm bin Esed bin el-Hâris şeklinde farklı olarak vermektedir. Yazarımız bu bilginin devamında Kays b. Sa'd için ilk yazdığımız soy zincirini vererek ve sonuna da el-Ekber el-Ensarî ekleyerek böyle de söylenir şeklinde bir bilgiyi de aktarmaktadır.⁴⁵⁰

Kays b. Sa'd'ın hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Hz. Peygamber'in sahabelerinden biri olduğu⁴⁵¹ ve Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra onun hizmetinde bulunup korumalığını yaptığı⁴⁵² göz önünde bulundurduğumuzda o tarihte Kays'ın 18-20 yaşlarında olduğunu varsayabilir ve Kays b. Sad'ın bu yaştan daha geç

⁴⁴⁹ İbn Kâni, *Mu'cemü's-Sahâbe*, c. II, s. 346.

⁴⁵⁰ Ebû Ahmed el-Hakîm, *el-Esâmî ve'l-Kunâ*, Dâru'l-Ğurebâ, Medine, 1414/1994, c. V, s. 296.

⁴⁵¹ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, c. III, s. 1296.

⁴⁵² İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*, s. 365.

olması ihtimalinin ise zayıf olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira ondan rivayet edilen bir hadiste babası Sa'd b. Ubâde'nin kendisini Hz. Peygamber'e göndererek güvenliğini sağlamasını ve evinde ona hizmet etmesini mecbur kılmıştır.⁴⁵³

Babasının Kays'ı Hz. Peygamber'in hizmetine verebilmesi için Kays'ın ergen yaşta ve aynı evde babasıyla beraber yaşaması gerekir. Bu nedenle onun doğum tarihinin miladi 600'den sonra bir tarih olması, bu tarih aralığının ise 602 ile 607 arasında olabileceğini söyleyebiliriz.

Kays'ın annesi, babası Sa'd b. Ubâde'nin amcası olan Ubeyd b. Düleym b. Hârise'nin kızı Fûkeyhe'dir.⁴⁵⁴ Bu isimle birlikte Kays b. Sa'd'ın annesinin ismi farklı şekilde de verilmektedir. Örneğin Halife b. Hayyat (ö. 230/845) Kays b. Sa'd'ın annesinin ismini Fekîhe olarak vermektedir.⁴⁵⁵ İbn Habib (ö. 245/859) ise Kays'ın annesinin baba ismini farklı olarak Fûkeyhe bint Abd b. Düleym b. Hârise şeklinde vermektedir.⁴⁵⁶

Kaynaklarımızda Kays b. Sa'd'ın Ebû Bekir'in kız kardeşi, Ebî Kuhâfe'nin dul kızı olan Ümmü Firve ile evlendiği bilgisi verilmektedirler.⁴⁵⁷ İbn Sa'd (ö. 230/845) ise Kays b. Sa'd'ın bu evliliği hakkında bilgi verirken Ebû Kuhâfe'nin kızının ismini

⁴⁵³ İbn Ebî Heyseme, *et-Tarihu'l-Kebîr*, nşr. Salah b. Fethi, el-Fâruku'l-Hadis, Kahire, 1427/2006, c. V, s. 41.

⁴⁵⁴ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

⁴⁵⁵ Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-Tabakât*, c. III, s. 1216.

⁴⁵⁶ İbn Habib, *El-Muhabber*, s. 423.

⁴⁵⁷ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*, s. 137.

Kureybe bint Ebû Kuhâfe olarak vermekte ve bu evliliğinden çocuğunun olmadığını bildirmektedir.⁴⁵⁸ Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin evlendiği bayanın ismi farklı verilse de bu farklı isim olarak verilen evlilikten çocukları olmadığı anlaşılmaktadır. Yine İbn Sa'd, Kays b. Sa'd'ın Hint bint Nukeyd b. Buceyr b Kusâ ile evlendiğini ve bu evlilikten de çocuklarının olmadığı bilgisini aktarmaktadır.⁴⁵⁹ Ancak biz Kays b. Sa'd'ın çocukları olduğunu bilmekteyiz. Mesela İbn Ebî Heyseme (ö. 279/892-3), Amr b. Surahbil'in Kays b. Sa'd'ın evlatlarından olduğu bilgisini vermektedir.⁴⁶⁰ Kays b. Ubâde'nin çocuklarının olduğu bilgisi onun birden fazla evlilik yaptığına bir göstergesidir. Yine bu evliliklerden Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin birden fazla erkek çocuğu olduğu için olacak ki Kays b. Sa'd'ın künyesi de farklı şekillerde verilmektedir. İbnu Hacer el-Askalâni (ö. 852/1448) Kays b. Sa'd'ın künyesi hakkında ihtilaf bulunduğunu bildirmektedir. Bu bilginin devamında bu künyelerin bazılarına göre Ebû'l-Fadl, bazılarına göre Ebû Abdillâh ve bazılarına göre ise Ebû Abdilmelik olduğu cümlelerini kurar.⁴⁶¹ İbn Hibbân (ö. 354/965) ise Kays b. Sa'd'ın künyesinin Ebû'l-Kasım olduğunu söyler. Ayrıca Kays'ın künyesinin Ebû Abdilmelik olduğu bilgisine de yer vermektedir.⁴⁶² İbn Abdilberr (ö. 463/1070) de künyesinin Ebû'l-Fadl olduğunu fakat onun künyesinin Ebû Abdillâh ve Ebû Abdilmelik olarak söylendiğini

⁴⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ (Mütemmimü's-Sahâbe et-Tabakâtü'l-Hâmise)*,

nşr. Muhammed b. Şâmîl es-Sulemî, Mektebetü's-Sıddîk, Tâif, 1414/1995, C. I, s.296.

⁴⁵⁹ İbn Sa'd, *Et-Tabakât*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Ata, c. VIII, s. 196.

⁴⁶⁰ İbn Ebî Heyseme, *et-Tarihu'l-Kebîr*, c. I, s. 249.

⁴⁶¹ İbn İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

⁴⁶² İbn Hibbân, *es-Sikât*, nşr. Şerefu'd-Din Ahmed, Dâru'l-Fikr, ?, 1395/1975, c. III, s.

de ifade eder.⁴⁶³ İbnu Sa'd (ö. 230/845) ise Kays b. Sa'd'ın künyesi Ebû Abdilmelik'dir der.⁴⁶⁴

Kays b. Sa'd oldukça uzun boylu, iri cüsseli biriydi.⁴⁶⁵ Pantolonunun boyu sekiz karış uzunluğunda idi. Zamanının en uzun boylusuydu. Etrafında Ondan uzun boylu bir kimse yoktu. Cüssesine uygun, bir karış uzunluğunda büyük bir burnu vardı.⁴⁶⁶ Bineğine bindiği zaman ayakları yere değdi.⁴⁶⁷ Kays b. Sa'd köseydi. Yüzünde kıl bulunmamaktaydı. Bu nedenle Ensar eğer mümkün olsa biz kendi paramızla Kays'a sakal alırdık derdi.⁴⁶⁸ Cevâd Ali (ö. 1408/1987) “*el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab kable'l-İslam*” adlı eserinde Kays b. Sa'd'ın tamamen köse olmadığını söyleyerek çok seyrek bir bıyığının var olduğunu ve çenesinin altında oldukça seyrek kıllar bulunduğunu ve bu tip insanlara o zamanlar “*raculün süttun*” (رجل نط) seyrek sakallı dendiğini, Kays b. Ubâde'nin de bu kimselerden biri olduğu bilgisini vermektedir.⁴⁶⁹

Kays b. Sa'd köse olmasına rağmen yakışıklı ve güzel biriydi ve Arapların (اجود) en iyisi, en cevvali, en kalitelisiydi.⁴⁷⁰ Kendisi erdemli, son derece hatip ve kültürlü bir kişiliğe sahipti ve Arapların dâhilerinden biriydi. Olaylar ve meseleler

⁴⁶³ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1289.

⁴⁶⁴ İbn Sa'd, *Et-Tabakât*, c. VI, s. 52.

⁴⁶⁵ İbn Habîb, *El-Muhabber*, s. 233.

⁴⁶⁶ Suhârî, Allâme Ebû'l-Munzîr Seleme b. Müslim b. İbrahim (ö. 511/1118), *Ensâbu'l-Arab*, tah. Muhammed İhsan el-Musa, Umman, 1437/2016, s. 547.

⁴⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

⁴⁶⁸ Keşşî, *er-Ricâl*, neş. Müessetü'l a'lemî, Beyrut, 1430/2094, s. 1.

⁴⁶⁹ Cevâd Ali, *El-Mufasssal fî Târîhi'l-Arap Kable'l-İslâm*, c. VIII, s. 252.

⁴⁷⁰ Kelbî, *Nesebü Meaddü ve'l-Yemen 'ul-Kebîr*, s. 412.

hakkında görüş sahibi, harp yönetiminde ve hilesinde oldukça uzman bir kimseydi. Aynı zamanda yardım etmeyi seven, cesur, yiğit ve eli açık,⁴⁷¹ dâhi, zeki,⁴⁷² Arapların en Cömert'i ve en üstünü idi.⁴⁷³ Kays b. Sa'd b. Ubâde o kadar cömertti ki bir günde aynı evde peş peşe dört defa yemek veren biriydi. Ne Evs ve ne de Hazrec kabilesinden bu denli cömert ve böyle yemek veren bir kimse bulunmuyordu. Hz. Peygamber de Kays b. Sa'd'ın cömertliğini; o cömert bir ev ahalisindendir diyerek onaylamıştı.⁴⁷⁴ Kays b. Sa'd ve onun Tarîf'e kadar olan yedi ceddi aynı şekilde cömertti.⁴⁷⁵

Kays b. Sa'd, güzel ahlaklı, yaşamının her anında son derece dürüst, her hal ve hareketinde samimi birisiydi.⁴⁷⁶ Riyakârlığı sevmezdi. Sa'd b. Ubâde, oğlu Kays'ı Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesiyle birlikte Hz. Peygamber'e hizmet etmesi için görevlendirmişti.⁴⁷⁷ Hz. Peygamber de Kays'ın bu dürüstlüğü ve samimiyetinden dolayı olmalı ki bu görevlendirmeyi kabul etmişti.⁴⁷⁸ Bu özelliklere sahip olan Kays b. Sa'd da Hz. Peygamber'e Medine'ye hicretinden itibaren ölümüne kadar tam on yıl

⁴⁷¹ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1289.

⁴⁷² Ebû Zeyd el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 388.

⁴⁷³ Ebû'l-Haccâc el-Eşârî, *Et-Ta'rîf bi'l-Ensâb ve't-Tenvih bi Zevi'l-Ahsâb*, c. I, s. 36.

⁴⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, c. II, s. 422-423.

⁴⁷⁵ İbn Habîb, *El-Muhabber*, s. 155.

⁴⁷⁶ İbn Sa'd, *Et-Tabakât* (nşr. Ali Muhammed Ömer), c. V, s. 369.

⁴⁷⁷ Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, Tah. Abdusselâm Muhammed Hârun, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1410/1990, s. 292-293.

⁴⁷⁸ İbn Sa'd, *Et-Tabakât* (nşr. Ali Muhammed Ömer), c. V, s. 369.

hizmet etmiştir.⁴⁷⁹ Onun Hz. Peygamber nezdindeki durumu aynı bir kralın güvenlik güçlerinin başı gibiydi.⁴⁸⁰ Kays b. Sa'd, hem Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunan hem onu koruyan muhafızı ve hem de onun bayraktarıydı.⁴⁸¹ Hz. Peygamber, Kays b. Sa'd'a evine izin istemeden girme müsaadesi vermişti.⁴⁸² Kays b. Sa'd, Hz. Peygamber'e yardım eden on sahabeden biriydi. Kays insanlar tarafından kendisine şükran duyulan bir kişiydi.⁴⁸³

Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunan Kays b. Sa'd'ı bazı zamanlarda seriye komutanı olarak da görevlendirirdi. Örneğin Kays b. Sa'd Müslümanlardan oluşan dört yüz kişilik bir birliğin komutanı olarak tayin edilmiş ve onun komutası altındaki bu birlik Yemen bölgesine sefer yapmak için gönderilmişti.⁴⁸⁴ Kays b. Sa'd aynı zamanda bir nefer olarak askeri birlikte de görevlendirilir, o da bu görevine hiçbir şekilde itiraz etmeden, gönül rızasıyla giderdi. Çok cömert olan Kays b. Sa'd en sıkıntılı ve zor durumlarda bulunsa bile gerekirse borçlanarak katıldığı askeri birliğe yemek temin eder ve kimsenin kendisinin bu şekilde davranmasını engellemesine izin vermez, onların eleştirmelerine de boyun eğmezdi.⁴⁸⁵

Kays b. Sa'd zikretmiş olduğumuz özelliklerinin yanında meydana gelen olaylar hakkında ileri görüşlü, her durumda son derece cesur, savaşlarda kahramanlık

⁴⁷⁹ İbn Hibbân, *Meşâhiru'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, nşr. Merzûk Ali İbrahim, Dâru'l-Vefâ, ?, 1411/1991, s. 101.

⁴⁸⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

⁴⁸¹ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, c. IV, s. 2308.

⁴⁸² İbn Sa'd, *Et-Tabakât* (nşr. Ali Muhammed Ömer), c. V, s. 369.

⁴⁸³ Keşşî, *er-Ricâl*, s. 1.

⁴⁸⁴ İbn Sa'd, *Et-Tabakât* (nşr. İhsan Abbas), c. I, s. 136.

⁴⁸⁵ Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, c. II, s. 775.

gösteren, maharetli ve insaflı biriydi de. O da babası ve dedesi gibi kavminin tartışmasız ileri geleni idi.⁴⁸⁶ Kays'ın bu kişiliği hakkında rivayet edilen birçok hikâye vardır. Mesela Kays b. Sa'd hastalandığında kendisinin insanlar tarafından ziyaret edilmediğini görünce sebebini sormuş, ziyaret etmeyişlerinin sebebini verdiği borçlar olduğunu anlayınca da bir tellal görevlendirerek onun aracılığıyla tüm alacaklarını sildiğini insanlara duyurtmuştur.⁴⁸⁷ Başka bir rivayette ise yaşlı bir Bayan Kays b. Sa'd'a gelerek evindeki sıçanların azlığından şikâyet ederdi. Yaşlı kadının bu konuşmasını dinleyen Kays, bu ne güzel bir kinaye diyerek, yaşlı kadının evini ekmek, et, yağ ve hurma ile doldururdu.⁴⁸⁸

Hz. Peygamberimizin hizmetinde bulunan Kays b. Sa'd aynı zamanda onun sohbet ehliydendi. Hz. Peygamber Mekke'nin feth edilmesi sırasında Kays'ın babası Sa'd b. Ubâde'den alınan bayrağı Kays b. Sa'd'ın şikâyeti üzerine ona vermiştir.⁴⁸⁹ İbnu Hacer el-Askalânî *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe* adlı eserinde: "Sanki bir sene Kays b. Sa'd bir sene de babası Sa'd b. Ubâde gazvelere katılıyordu" şeklinde bir bilgi vermektedir.⁴⁹⁰ Ancak bu bilgiye ulaşmış olduğumuz diğer kitaplarda rastlayamadığımızı ayrıca belirtmek istiyoruz. Fakat bu şekilde bir uygulama kendi aralarında yapılmış olabilir. Aynı tarihçimiz Kays b. Sa'd'ın Hz. Peygamber ile savaşa çıktığında Ensar'ın bayrağını onun taşıdığı bilgisini de vermektedir.⁴⁹¹ Arap'ın beş

⁴⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

⁴⁸⁷ İbn Habîb, *El-Muhabber*, s. 155.

⁴⁸⁸ İbn Kuteybe, *Uyunu'l-Ahbar*, tah. Muhammed el-İskenderânî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1423/2002, c. III, s. 130.

⁴⁸⁹ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1289.

⁴⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. VI, s. 335.

⁴⁹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

dehasından ve en kaliteli savunucusu olan⁴⁹² Kays b. Sa'd'ın Bedir Savaşı'na katıldığı ve bu savaşta Ensar'ın sancağını onun taşıdığı bilgisi de verilmektedir.⁴⁹³ Fakat bu bilgiye rağmen Zehebi ise Kays'ın ismini Bedir Savaşı'na katılmayanlar arasında zikretmektedir.⁴⁹⁴ İbn Neccâr da (ö. 643/1245) büyük sahabilerin isimlerini sayarken Kays b. Sa'd'ın ismini bu isimler arasında vermemiştir.⁴⁹⁵ İbn Hacer el-Askalani ise Kays b. Sa'd'ı büyük sahabeler arasında zikretmiştir.⁴⁹⁶

Kays b. Sa'd, babası Sa'd b. Ubâde Medine'den ayrıldıktan onun yerini alarak kavminin sorumluluğunu üstlendi. Ayrıca fetihlere katılarak dakendisini göstermiş ve iz bırakmıştır.⁴⁹⁷ Sonuçta Kays b. Sa'd İslam tarihinde bilinen bir kişi olarak⁴⁹⁸ yaşamış ve hayatı boyunca debdebeli olmayan, sade bir hayat sürdürmüştür.

7. KAYS B. SA'D'IN HALİFELİK MÜCADELESİ SIRASINDA HZ. ALİ'NİN YANINDA YER ALMASI

Arapların dâhilerinden olan Kays b. Sa'd, babası Sa'd b. Ubâde'nin hayatta olduğu zamanlarda da tartışmasız kavminin şerifi durumundaydı.⁴⁹⁹ Ayrıca o daha

⁴⁹² Hemedânî, *el-İklil*, Sanâ'/Yemen, 2004, s. 9.

⁴⁹³ Ebî Zeyd el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 388.

⁴⁹⁴ Zehebî, *Tarîhu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, c. III, s. 545.

⁴⁹⁵ İbn Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîn*, s. 171.

⁴⁹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. VI, s. 450.

⁴⁹⁷ İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 520.

⁴⁹⁸ Suhârî, Allâme Ebû'l-Munzîr Seleme b. Müslim b. İbrahim (ö. 511/1118), *Ensâbu'l-Arab*, s. 547.

⁴⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

önce belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber devrinde de onun komutanlarından biriydi.⁵⁰⁰ Kays b. Sa'd'ın siyasi mücadelesi, Sakifetü Benî Sâide'de babası Sa'd b. Ubâde'nin halife olma isteği ve onun da babasının tarafını tutması ile başlamıştı. O toplantıda babasına yardım amacıyla ayağa kalkmış ve babasını savunmuştu.⁵⁰¹ Sakifetü Benî Sâide hadisesi sonucunda halife seçilen Hz. Ebû Bekir'e o da babası gibi biat etmeyenlerden biriydi.⁵⁰² Bu bilgilere rağmen Ebû el-Hasan el-Eşarî (ö. 324h./915-6m.), babasını savunan Kays b. Sa'd'a Ömer b. Hattab'ın gerekli cevabı verdiğini ve bu konuşma üzerine Hz. Ebû Bekir'e biat ettiklerini, onun imameti/hilafeti üzerinde birleştiklerininve ona itaat ederek boyun eğdiklerini bildirmektedir.⁵⁰³ Bu bilginin doğru olma ihtimali zayıftır. Zira Kays'ın babası Sa'd b. Ubâde'yi bırakarak biat etmesi en azından o anda mümkün gözükmemektedir. Belki de bu durum Sa'd bin Ubâde'nin Medine'yi terk etmesinden veya ölümünden sonra yaşanmış olabilir. Bu şekilde aktarılma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Hz. Peygamberimizin Medine'ye gelişinden itibaren Ensarın yeteneklilerinden oluşan bir birliğin komutanı sıfatı ile her an Hz. Peygamber'in elinin altında olan Kays ibnu Sa'd,⁵⁰⁴ ilk iki halife ve üçüncü halife Osman b. Affan'ın (644-656) öldürülmesine kadar olan geçen zamanda kavminin başında olmuş ve bu süre içerisinde herhangi bir siyasi faaliyette bulunmamıştır. İlk üç halife olan Hz. Ebû

⁵⁰⁰ Keşşî, *er-Ricâl*, s. 1.

⁵⁰¹ Ebû'l-Hasan el-Eşarî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, s. 2.

⁵⁰² Keşşî, *er-Ricâl*, s. 1; et-Tusî Ebû Cafer Muhammed b. Hasan, *Ricâhu't-Tusî*, nşr.

Cevad el-Kayyûmî, ?, 1415/2013, s. 1.

⁵⁰³ Ebû'l-Hasan el-Eşarî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, s. 2.

⁵⁰⁴ Burî, *el-Cevhere fî Nesebi'n-Nebî ve Ashâbi'l-Aşere*, nşr. Muhammed et-Tûncî,

Dâru'l-Rifâi, Riyad, 1403/1983, c. II, s. 88.

Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerindeki fütuhatlara katılmış, Mısır'ın fethinde de bulunmuştur. Mısır'da kendisine bir ev de edinmiştir.⁵⁰⁵

Hz. Osman'ın (ö. 35/656) öldürülmesinden sonra meydana gelen olaylarda Ali b. Ebî Tâlib'in (656-661) tarafını tutarak onun sadık, temiz, dürüst bir dostu olmuş ve ona yoldaşlık etmiştir.⁵⁰⁶ Bu dostluğu ve arkadaşlığı Hz. Ali'nin 40/661 tarihinde gerçekleşen ölümüne kadar devam etmiştir.⁵⁰⁷ Böylece Hz. Osman'ın katledilmesi ve Hz. Ali'nin halife olmasıyla birlikte Kays b. Sa'd'ın siyasi mücadelesi başlamıştır.

Bilindiği gibi Hz. Osman'ın ölümünden sonra Hz. Ali'ye biat edilmiştir.⁵⁰⁸ Hz. Osman'ın ölümü ile birlikte yaşanan olaylarda Kays b. Sa'd, Hz. Ali tarafını tutmuş⁵⁰⁹ ve ona biat etmiştir. Yaptığı bu biattan da bir daha asla geri dönmemiştir. Hz. Ali'ye halife olarak biat edildikten sonra Kays b. Sa'd'ın da içerisinde bulunduğu bir grup Muhacir ve Ensar'ı ordu toplamaları için Kufe'ye göndermiştir.⁵¹⁰

Kusem b. Abbâs (ö. 57/576), Hz. Ali'nin halife seçilmesinden sonra Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/65) ve Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) Mekke'den ayrıldıklarını ve Basra'ya giderek insanları kendisine karşı savaşa çağırdıklarını, onlarla birlikte olanların ise bu savaştan korkmadıklarını söylediklerini anlatan mektubunu Hz. Ali'ye gönderdi. Hz. Ali bu duruma üzülmüş ve kendisiyle

⁵⁰⁵ İbn Yunus, *Tarihu'l-İbni Yunus el-Mısri*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 1421/2000, c. I, s. 403.

⁵⁰⁶ Keşşî, *er-Ricâl*, s. 1; İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

⁵⁰⁷ Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymaz, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, nşr. Dâru'l-Hadis, Kahire, 1427/2006, c. I, s. 102.

⁵⁰⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. II, s. 405.

⁵⁰⁹ Ebû Zeyd el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 388.

⁵¹⁰ Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 15-16.

birlikte olan insanlar da bu durumu çok büyütmişlerdi. Böyle durumlarda zekâsını ve hüsnü tasarrufunu ortaya koyan Kays b. Ubâde ayağa kalkarak Taha ve Zübeyr'in durumlarının Hz. Aîşe'nin durumu gibi olmadığını, çünkü bu ikisi de yapmış oldukları biatlarını bozduklarını ve bu nedenle de kanlarının helal olduğunu söylemiştir. Hz. Âîşe'nin ise dindeki konumunun herkes tarafından bilindiğini ifade ederek Basra halkının tamamının bu iki kişinin yanında olmadığı üzerinde durmuştur. Hz. Ali'ye Kufe'ye gitmesini önerip, Kufe halkının tamamının kendisiyle beraber ve yanında olduğunu, onlarla birlikte hakkın gereği olarak Basra'ya gidenlerin hak olmayan batılları üzerine yürümesi gerektiğini söylemiştir. Devamla şayet onlar Şam'a giderse durumun daha tehlikeli bir hal alacağından korktuğunu dile getirmiş ve bu nedenle de onların üzerine Basra'da yürümesi gerektiğini önermiş, şayet itaat ederlerse hükmün halife olarak kendisine ait olacağını, ama itaat etmezlerse onlarla beraber olanların güçlerinin zayıf olduğunu, halifenin kendisi ile beraber olan askeri güçle onların güçlerinin bir olmadığını, Ali b. Ebû Talib'in kendisinin hak dava üzere bulunduğunu Allah'ın yardımının da halifeyle beraber olduğunu, İslam'ın yardımcıları olan Ensar'ın da kendisine biat ettiğini ve halife ile beraber hareket edeceğini söylemiştir. Ensar da bu konuşmayı tasdik etmiştir⁵¹¹ diyerek içerisinde bulundukları havayı yumuşatmış, Hz. Ali ve onunla birlikte bulunanların karamsar düşüncelerini dağıtmalarına vesile olmuştur. Bu konuşmasıyla karamsar havanın dağılmasına şahit olan Kays b. Sa'd konuşmasını şöyle devam etti: "Ey Müminlerin Emiri! Bizim düşmanlarımıza karşı kabuğumuza çekilmemiz, onlardan çekinip bir şeyler yapmadan eli kolu bağlı oturmamız düşünülemez. Allah'a yemin ederim ki onlarla savaşmamız bana Türkler ve Rumlarla savaşmaktan daha sevimli gelmektedir. Onların Allah'ın dini hakkında

⁵¹¹ İbn Kuteybe, *el-İmame ve's-Siyase*, nşr. Halil el-Mansur, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut, 1418/1997, c. I, s. 56.

yaptıklarını, hilelerini ve yağcılıklarıyla Hz. Peygamber'in ashabından olan Allah dostlarıyla, Muhacir, Ensar ve tabiinden iyiliklere tabi olanları küçümsemelerine karşı bizim hiçbir şey yapmayarak kabuğumuza çekilmemiz ve öylece kalmamız kabul edilemez.”⁵¹² Burada cesaretini, samimiyetini, kahramanlığını ve zekâsını ortaya koyan Kays b. Sa'd Basra kara birliğinin komutanı olarak Basra'ya girmiştir.⁵¹³ Hz. Ali de Basra'ya girdikten sonra,⁵¹⁴ 656 yılında Kays b Ubâde'yi Mısır'a vali olarak atamıştır.⁵¹⁵ İbn Abdilberr (ö. 463/1070) de Kays b. Sa'd'ın Hz. Ali ile birlikte Basra'da meydana gelen ve Cemel Savaşı olarak isimlendirilen bu savaşa katıldığını bildirmektedir.⁵¹⁶ Kays b. Ubâde, Cemel harbi dışında Hz. Ali'nin halife olarak yapmış olduğu diğer savaşlar olan Sıffin ve Nehrevan'da gerçekleşen Harbu'l-Hav'aric Savaşları'na da halkıyla birlikte katılmıştır.⁵¹⁷

8. KAYS B. SA'D'IN MISIR VALİLİĞİ VE AZLI

Hz. Ali, Kays b. Sa'd'ı hicretin 36'ncı senesinde Mısır valisi tayin etti ve ona görevini bildirirken şöyle nasihatte bulundu: “Ey Kays, kendisine güvendiğin, sohbetinden hoşlandığın ve sana arkadaşlık yapacak kişilerden olanları yanına al. Seninle birlikte bir de ordu bulunsun. Böyle bir ordu ile Mısır'a girmen düşmanlarına

⁵¹² Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 93.

⁵¹³ Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 208.

⁵¹⁴ Ebû Zeyd el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 388.

⁵¹⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. III, s. 101.

⁵¹⁶ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

⁵¹⁷ Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu'l-Bağdadî*, nşr. Beşâr Avvâd Ma'rufî Dâru'l-Garbi'l-

İslami, Beyrut, 1422/2002, c. I, s.189; İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 255.

korku, sana ve dostlarına güç katacaktır. Mısır'a vardığında iyilere güzel, güvenilmez ve şüpheli olanlara da sert davranmalısın. Halka ve özel olan kimselere şefkatle muamele etmelisin. Şefkatin ise ihsan etmek olduğunu bilmelisin.”. Kays ise “Nasihatini kabullendim, tamam. Ama ordu meselesine gelince sen orduyu kendi hazırlığın için çağırmalısın, senin yakınında ve elinin altında bulunması gerekir. Bana gelince Allah'ın yardımıyla Mısır'a sadece ben ve ailem gideceğim” şeklinde cevap vererek Hz. Ali'nin ordu teklifiyle birlikte onun kendisine arkadaşlık yapması için seçim yapması teklifini de kabul etmemiştir.⁵¹⁸

Kays b. Sa'd arkadaşlarından sadece yedi kişiyle birlikte Mısır'a gitmiştir.⁵¹⁹ Kays b. Sa'd'ın Mısır'a vali olarak gelmesinden önce Mısır topraklarının Suriye'nin devamı niteliğinde olması, Nil bölgesinin kontrol edilmesi ve böylece siyasi mücadelelerine önemli bir avantaj sağlayacağını düşündükleri için Amr b. As (ö. 43/664) ve Muaviye b. Ebû Süfyan (661-680) Mısır'a sefer düzenleyip almak istemişler, Mısır'ın valisi olan Muhammed b. sebeple de Muaviye ile yazışan bir topluluk ile diğeri ise Hz. Osman'ın ölümüne karışmış grup ile Osman b. Affan'ın öldürülmesine onay veren veya en azından bu olay karşısında sessizce Ebû Huzeyfe'yi ve bin kişilik ordusunu katletmelerine rağmen Mısır'ı almayı başaramamışlardır.⁵²⁰ Kays b. Sa'd vali tayin edilip Mısır'a doğru hareket ettiğinde Mısır halkı biri Hz. Osman'ın öldürülmesi nedeniyle kızgın olan fakat sayılarının daha az olması sebebiyle Mısır'ın çoğunluğunu oluşturanlara karşı güçleri yetmeyeceğinin farkında olan bu nedenle onlara karşı koyacak kuvvete sahip olmadıklarını düşünen bu kalanların

⁵¹⁸ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zaman fî Tevârihi'l A'yân*, nşr. Muhammed Berekât,

Dimeşk, 1434/2013, c. VI, 186.

⁵¹⁹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. IV, s. 548.

⁵²⁰ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 546.

oluşturduğu grup şeklinde ikiye bölünmüştü.⁵²¹ Kays b. Sa'd Eyle bölgesine vardığında bir grup atlı onu karşılayarak kim olduğunu sordu. O da Osman'ın karşısında olanlardanım ve ona sığınmış olanlara karşı Allah'tan yardım istiyorum diye yanıt verdi. Tekrar kim olduğunu sorduklarında ise Kays b. Sa'd'ım şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine grup Kays'ın Mısır'a gitmesine izin verdi. Kays b. Sa'd Mısır'a ulaşınca kadar yoluna devam etti ve Mısır'a girdi.⁵²² Kays b. Sa'd el-Fustât'a ulaşınca minbere çıktı ve oturdu. Kendisinin Emiru'l-Muminin Ali b. Ebî Talib tarafından Mısır valisi olarak atandığı bildiren fermanı kâtibe okuttu. Sonra kendisi ayağa kalkarak bir konuşma yaptı. Konuşmasının sonunda insanları kitap ve sünnet üzere halifeye biat etmeye davet etti. Sonra da Kays b. Sa'd Mısır'ın çeşitli bölgelerine idarecilerini gönderdi. İnsanlar biat edip onun valiliğini kabul ettiler. Ancak Heribtâ ismindeki bölge Kays b. Sa'd'a biat etmedi. Bu bölge insanları Kays b. Sa'd'dan Hz. Osman'ın katillerini istiyordu.⁵²³ Kaynaklarımızda bu bölgenin ismi Hirbitâ, Harîbe ve Harenbâ gibi farklı şekillerde de geçmektedir. Bu durumun farkında olan Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229) *Mu'cemu'l-Buldan* adlı eserinde kendisinden önce yaşamış olan İbn Abdülhakem (ö. 268/882) ve Hâzîmî'nin (ö. 584/1188) kitaplarında bu bölgenin ismini "Hazinbâ" olarak verdiklerini ve bunun yanlış olduğunu bildirdikten sonra (خربتا) "Haribtâ" bölgesinin daha çok Mısır'ın bir bölgesi sonra da el-Havfu'l-Garbî bölgesi sayıldığını, bu bölgenin İskenderiye yakınlarında bir yerleşim bölgesi olduğunu bildirmektedir.⁵²⁴

⁵²¹ Minkarî, *Vak'atu Siffîn*, s. 128.

⁵²² İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. III, s. 101.

⁵²³ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 546.

⁵²⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1415/1995, c. II, s. 355.

Kays b. Sa'd Mısır'ın iki kısma ayrılmış durumunu rapor eden bir mektup yazarak Hz. Ali'ye gönderdi.⁵²⁵ Kays, Haribtâ bölgesinde yaşayanların biat etmeleri için baskı yapılmasının uygun olmayacağı ve bunun da fayda sağlamayacağını düşünerek üzerlerine gitmedi. Onlara ikramda bulunarak güzel muamele etti⁵²⁶ ve böylece aralarında çıkacak bir savaşı da engellemiş oldu.⁵²⁷ Bu şekilde bir siyaset izleyerek Mısır halkının da huzura kavuşmasını sağladı.⁵²⁸ Muaviye b. Ebî Süfyan Haribtâ halkına bir mektup yazarak onlara Kays b. Sa'd'ın Ali'nin adamı olduğunu bildirmiş ve onu durdurmalarını istemişti.⁵²⁹ Fakat Muaviye Kays b. Sa'd'ın dâhiliği, zekâsı, ileri görüşlülüğü ve hilesi karşısında başarısız olup, çaresiz kaldı.⁵³⁰ Muaviye, bir grup yakın adamına Hz. Ali'nin adamlarından en çok kendisini endişelendirenler arasında Ensar'dan Kays b. Ubâde olduğunu söylemişti.⁵³¹

Muaviye, Kays b. Ubâde'yi kendi tarafına çekip ondan yararlanmak istedi ve bu nedenle ona bir mektup yazdı fakat Kays teklifini reddetti. Zamanının Arap dâhilerinden olan Kays b. Sa'd Mısır halkının Muaviye'ye katılmamasında da etkiliydi.⁵³² Muaviye, Hz. Ali'nin Irak halkı ile Kays b. Ubâde'nin de Mısır halkı ile beraber olması, kendisinin ise bu ikisi arasında bulunmasının ne anlama geldiğinin çok

⁵²⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. I, s. 2.

⁵²⁶ İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebû Süfyan*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1990, s. 140.

⁵²⁷ Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddık*, c. I, s. 409.

⁵²⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. III, s. 136.

⁵²⁹ Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 128.

⁵³⁰ Ebû Zeyd el-Belhî, *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, s. 432.

⁵³¹ Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 426.

⁵³² İbnu'l-Verdî, *et-Tarih*, nşr. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1417/1996, c. I, s. 149.

iyi farkındaydı. Kays b. Sa'd Muaviye tarafından kendisine sunulan Irakeyn (iki Irak) sultanlığını, akrabalarından sevdiği bir kişiye de hicaz sultanlığının verilmesi ve bunların dışında da başka isteklerinin de Muaviye'ye bildirmesi durumunda o isteklerin de kendisine verileceğini bildirilen teklifini kabul etmeyip reddetmişti.⁵³³ Kays b. Sa'd b. Ubâde Hz. Ali'ye olan bağlılığından ödün vermemiş, ona olan temiz, sadık dostluğuna devam etmiş, vermiş olduğu sözden dönmemiştir. Ne Hz. Ali'ye olan dostluğundan ve teklifini kabul etmemesinden dolayı pişmanlık duymuş ve ne de bu tavrından dolayı rahatsız olmuştu.⁵³⁴ Kays'ın bu tutumu Muaviye b. Ebî Süfyan'ı kızdırmıştı. Bu nedenle Muaviye b. Ebî Süfyan ve Amr b. el-As, içinde ağır sözler ve küfür içeren mektuplarını Kays'a göndermişlerdi.⁵³⁵ Muaviye yazdığı mektubunda “ey Yahudi oğlu Yahudi sen ancak bizim kölelerimizden bir kölesin” diyordu. Kays b. Sa'd da edebi yönüyle kaleme aldığı mektubunda Muaviye'ye “ey Mekke putlarından olan Put oğlu Put, İslam'a istemeyerek girdiniz ondan isteyerek çıktınız” diye yazıyordu.⁵³⁶

Muaviye b. Ebî Süfyan ne yaptıysa azimli, kararlı, sadık ve ileri görüşlü olan deha Kays b. Sa'd'ı yanına çekemedi. Muaviye ve Amr b. el-As onu Mısır'dan uzaklaştırıp, oraya hâkim olmak istiyorlardı. Kays b. Sa'd, zekâsı, ileri görüşlülüğü ve tuzaklarıyla onlardan korunuyordu. Her ikisi de ne onun üzerine bir hâkimiyet sağladılar ne de Mısır'ı fethetmeye muvaffak oldular.⁵³⁷ Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi ikna edemeyen Muaviye, çeşitli hilelerle onu sıkıştırmaya ve zor duruma düşürmeye çalıştı.

⁵³³ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. III, s. 136-137.

⁵³⁴ Keşşî, *er-Ricâl*, c. XXXII, s. 1.

⁵³⁵ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. II, s. 405.

⁵³⁶ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. V, s. 33.

⁵³⁷ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. III, s. 550.

Kays b. Sa'd'a bir şey yapamayacağını anlayan Muaviye oklarının yönünü Hz. Ali'ye çevirdi. Oyununu Hz. Ali üzerinden oynamaya karar verdi.⁵³⁸ Muaviye, Kays b. Sa'd'ın dilinden bir mektup yazdı. Bu mektupla güya Kays b. Sa'd onunla birlikteymiş vehmini vermek istiyordu. Bu yazdığı mektubu Şam halkına okudu.⁵³⁹ Bu sahte mektupta sanki Kays b. Sa'd'ın zekâsı ve nasihatinin gizli olarak kendilerine geldiğini, sözde mektubun bunu bildiren kısmını Şam halkına okuduktan sonra, Muaviye konuşmasını şöyle sürdürdü: “İşte bu nedenle kendi bölgesinde sınırları içerisinde bulunan Haribta kasabasındaki kardeşlerimize çok iyi davranıyor ve onlara her türlü yardımı yapıyor. Hatta buradan giden insanlara da güzel davranıyor. Bu sebeple Kays herhangi bir şeyle itham edilmemeli ve onun yaptığı şeyler çirkin görülmemelidir, o bizimledir” dedi.⁵⁴⁰ Devamında; “Ey Şam halkı Kays b. Sa'd olayı gördü, meseleyi kavradı, önceden işitmiş ve itaat ettiği şeyden ayrıldı, halifemizin kanını talep etti ve bunu da bana yazdı, bunun okunmasını da emretti. Kays b. Sa'd için dua edin” diyerek konuşmasını bitirirdi.⁵⁴¹

Muaviye b. Ebî Süfyan bu hareketiyle sözde Kays b. Sa'd'a ait, asılsız bu mektubun varlığının ve kendisinin Kays b. Sa'd hakkında Şam halkına yaptığı konuşmasının Şam'daki casusları ve taraftarları kanalıyla Hz. Ali'ye ulaşmasını istiyordu. Muaviye her yönüyle kurgu olan bu hadisedeki sözde mektup ve konuşma haberinin Hz. Ali'ye ulaşmasını sağladı. Bunu başaracağından da emindi. Zira o, Şam halkına yapmış olduğu konuşmayı bitirdikten sonra Amr b. el-As'ın elini tutarak ona: “Bu gözlerin buğzla Ali'ye yöneldiğinin fırsatını kolla, bu haber yedi sekiz günde ona

⁵³⁸ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

⁵³⁹ İbnu'l-Verdî, *et-Tarih*, c. III, s. 149.

⁵⁴⁰ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, IV, s. 552.

⁵⁴¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. V, s. 373.

ulaşır. Haber ulaştığında da ilk önce Kays b. Sa'd Mısır valiliğinden azledilir ve o azledildikten sonra artık her şey bize çok daha kolay olacaktır” dedi.⁵⁴²

Bu olay Hz. Ali'ye ulaşınca Muhammed b. Ebî Bekir ve Muhammed b. Cafer b. Ebî Talib de bu hadiseyi çok büyüttüler ve olay onların büyüttükleri şekliyle Hz. Ali'ye intikal edince,⁵⁴³ bu ikisinin Kays b. Sa'd hakkındaki olumsuz konuşmasının etkisiyle de Muaviye'nin hilesini göremeyen Hz. Ali oyuna geldi⁵⁴⁴ ve Muaviye ile yakın ilişki içerisinde olduğunu düşündüğü Kays'ı Muaviye'nin adamı olmakla itham etti. Kays'a nüfusu on bin civarında olan Haribtâ halkıyla savaşmasını emreden bir ferman gönderdi. Kays b. Sa'd onlarla savaşmayı reddetti. Onlarla savaşılmasının nelere mal olacağını, yöre halkının Mısır'ın eşrafından olduğunu ve bölgenin özel durumu ile kendisinin Muaviye'nin adamı olmadığını anlatan, hatta bu konuda (Muaviye'nin adamı olma konusunda) ısrarcı ise görevinden azledilmesini isteyen bir mektup yazarak Hz. Ali'ye gönderdi.⁵⁴⁵ Söz konusumektuptan sonra Kays'ın Muaviye'nin adamı olma ithamını devam ettiren Hz. Ali, onu protesto eden ve aynı zamanda yaptığı valilik görevini birine bırakıp dönmesi yönündeki istediğini bildiren bir mektup yazarak Kays'a gönderdi.⁵⁴⁶ Olayı kavrayan Kays b. Sa'd Muaviye'den hoşlanmadığını, onunla herhangi bir ilişkisinin olmadığını bildiren bir mektup daha Hz. Ali'ye gönderdi.⁵⁴⁷ Fakat bu mektuptan sonra da Hz. Ali ve Kufe halkının kafa karışıklığı devam etti. Nihayet Hz. Ali, Kays b. Sa'd'ın Muaviye'nin adamı olduğu

⁵⁴² İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. V, s. 373.

⁵⁴³ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. IV, s. 552.

⁵⁴⁴ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

⁵⁴⁵ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. IV, s. 552-553.

⁵⁴⁶ Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddık*, c. IV, s. 413.

⁵⁴⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. II, s. 278.

kanaatına vararak onu Mısır valiliğinden azletti.⁵⁴⁸ Böylece Muaviye b. Ebî Süfyan, Kays'ı Mısır valiliğinden azletmeyi başarmış, Mısır'ı ele geçirmek için büyük bir fırsatı kendi lehine döndürmeyi başarmıştır.⁵⁴⁹

Hız. Ali, Kays b. Sa'd'ın Mısır idariciliğinden alınıp alınmaması meselesini danışmanları ile istişare etmişti ve danışmanları da Kays'ın Mısır valiliğinden alınması yönünde ısrarcı olmuşlardı. Özellikle de Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 38/658) ile Hız. Ali'nin sadık komutanı olan Mâlik bin el-Hâris bin Abdiyegûs el-Eşter (ö. 37h./658m.) de alınması yönünde görüş belirtip bu hususta ısrar ettiler. Bu ikisinin görüşü Hız. Ali üzerinde büyük etki yaptı.⁵⁵⁰ Hız. Ali, Kays b. Sa'd'ı Mısır valiliği görevinden 38/658 yılında azledip yerine vali olarak Muhammed bin Ebî Bekir'i Mısır valiliğine atadı ve bu atamayla birlikte Mısır karıştı.⁵⁵¹

Kays b. Sa'd, Hız. Ali'nin kendisini Mısır idareciliğinden almasından dolayı ona kırgındı. Mısır'dan ayrıldıktan sonra Kufe'de iskaneden Hız. Ali'nin yanına gitmeyip Medine'ye geldi ve ondan uzak durarak Medine'de ikamet etmeye başladı.⁵⁵² Hız. Ali'ye kızgın ve kırgın olmasına rağmen ona yaptığı biatinden asla geri dönmeyen ve vermiş olduğu bu karardan da asla rahatsızlık duymayan Kays, başka kimseye de biat etmedi ve onun temiz ve sadık dostu olarak Medine'de yaşamaya devam etti.⁵⁵³ İsteseydi Muaviye b. Ebî Süfyan'ın yanına gidip iyi bir makam elde edebilirdi. Muaviye'nin kendisine yapmış olduğu teklifi kabul eder ve Mısır valiliğinden

⁵⁴⁸ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *El-Mutazam fî Tarîhi 'l-Mulûk ve 'l-Ümem*, c. VI, s. 393.

⁵⁴⁹ İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebû Süfyan*, s. 141.

⁵⁵⁰ İbn Sa'd, *Kitâbu 't-Tabakâti 'l-Kebîr*, c. V, s. 373.

⁵⁵¹ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti 'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

⁵⁵² Belâzurî, *Ensâbu 'l-Eşrâf*, c. II, s. 300.

⁵⁵³ Keşşî, *er-Ricâl*, c. III, s. 1290.

ayrılmazdı. Ancak sadık ve sağlam bir karaktere sahip olan Kays, bunu ne düşündü ve ne de yaptı. Ayrıca o, şu sözleriyle de “*Eğer İslam olmasaydım ona öyle bir hile yapardım ki bu hileye asla Arap’ın gücü yetmezdi*”⁵⁵⁴ İslam’daki samimiyetini de ortaya koymuştur. Hem dindeki samimiyetinden hem de Hz. Ali’ye olan bağlılığından asla ödün vermeden ve onun aleyhinde olumsuz denebilecek herhangi bir faaliyette bulunmadan Medine’de yaşamaya devam etmiştir.

9. KAYS B. SA’D’IN ÖZEL ORDU KOMUTANLIĞI

Medine’de bulunan Hz. Osman ve Muaviye taraftarlarının yanlış siyasetleri ve davranışları sonucunda Kays Medine’den ayrılıp Hz. Ali’nin bulunduğu Kufe’ye gitti⁵⁵⁵ veya Medine’ye geldiğin zaman Hz. Peygamber’in eşi Ümmü Seleme (ö. 62/681) Kays’ı azarlayan, kınayan mesajını ona gönderdi. Kays’a “Sen arkadaşını terk ettin” diyordu. Kays, Ümmü Seleme’ye “Ben Ali’yi terk etmedim, ona itaat ettim. O beni azletti” diye cevap gönderdi. Ümmü Seleme “Öyle ise senin işini Hz. Ali’ye yazacağım” diye cevapladı ve bunun üzerine Kays Ümmü Seleme’nin yanına giderek tüm olan biteni anlattı. Daha sonra Ümmü Seleme Hz. Ali’ye Kays’ın ve babasının yeni ve eski olayları hakkında düşüncelerini anlatan bir mektup yazdı. Aynı zamanda bu mektubunda azletme olayından dolayı Hz. Ali’yi kınıyordu. Mektubu alan Hz. Ali, Kays’a bir mektup yazarak hakkın ortaya çıkmasında kararlı olduğunu ve kendisi hakkında vermiş olduğu karardan dolayı utandığını bildiriyor ve bu olayı anlamamam için ölü olmalıydım diyordu. Bu mektuptan sonra Kays b. Sa’d, Hz. Ali’nin yanına gitti. Hz. Ali onu çok iyi karşıladı, ona ikramda bulundu ve onu ödüllendirdi, Kays da Kufe’de onunla beraber kaldı. Kays başından geçen tüm olan biteni Hz. Ali’ye anlattı.

⁵⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahabe*, c. V, s. 254.

⁵⁵⁵ Taberî, *Târîhu’l-Taberî*, c. IV, s. 555.

Mısır idare edilemiyordu. Hz. Ali orada dönen dolapların farkına ancak Kays'ın vardığını anladı ve Kays'ın tüm işlerinde ona itaat etti.⁵⁵⁶ Bu arada Mısır valisi Muhammed b. Ebî Bekir'in (ö. 38/658) öldürölme haberi geldi. O zaman Hz. Ali, Kays b. Sa'd'ın nasıl bir deha olduğunu daha iyi kavradı. Bundan sonra onun görüşlerine, nasihatine değeri verdi ve onun görüşü doğrultusunda hareket etti.⁵⁵⁷ Bu tarihten itibaren Kays b. Sa'd, Hz. Ali öldürölünceye kadar yanından hiç ayrılmayacaktır ve onun bayraktarı olacaktır.⁵⁵⁸

Hz. Ali, Kays'ı Irak halkının ileri gelenlerinden kıldı. Daha sonra da Kays'ı ölümüne biat eden ve adına “el-Hamîs” denilen, çok özel ve özelikte olan kişilerden oluşan beş bin kişilik bir askeri birliğin komutanı olarak atadı.⁵⁵⁹ Kays b. Sa'd artık Hz. Ali'nin en sadık ve en güvendiği kişi olmuştur. Öncelikle Kays'ın yapabileceği işler Hz. Ali tarafından kendisine tevdi edilecektir. Bu nedenle ordusu başka bir ordu ile karşılaştığında bile Hz. Ali, bazı zamanlarda mübareze yapmak üzere Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi çıkartırdı.⁵⁶⁰

Kays b. Sa'd'ın valilikten azledildikten sonra onun tekrar Hz. Ali'nin yanına dönmesi Muaviye'nin moralini bozmuştur. Muaviye b. Ebî Süfyan bu moral bozukluğunu Medine'deki yandaşlarına “Allah'a yemin olsun ki Kays'ı değil de yüz bin savaşçıyı Ali'ye teslim etseydiniz canım bu kadar sıkılmazdı” diyerek dile

⁵⁵⁶ İbn Sa'd, *Et-Tabakât* nşr. İhsan Abbas), c. V, s. 373-374.

⁵⁵⁷ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. IV, s. 555.

⁵⁵⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XI, s. 393.

⁵⁵⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. VI, s. 52.

⁵⁶⁰ Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 195.

getirmiştir.⁵⁶¹ Muaviye için bu denli önemli biri olan Kays b. Sa'd artık sürekli Hz. Ali ile beraber Olmaya başladı ve onun yapmış olduğu tüm savaşlara katıldı.⁵⁶²

Kays b. Sa'd, Hz. Ali ile Osman bin Affan'ın kan davasını güttüğünü söyleyen Şam valisi Muaviye bin Ebî Süfyan arasında vuku bulan Sıffîn Savaşı'na da Hz. Ali ile birlikte katıldı.⁵⁶³ Hz. Ali Şam ehli ile savaşma hakkında Muhacir ve Ensar'la istişare etti. Bu istişarede söz alan Kays, Şam ehlini ümmetin birliğine uymadıkları için düşman olarak görüyor ve bu sebeple de Hz. Ali'yi onlarla savaşma hususunda teşvik ediyordu. Bunlarla savaşmanın kâfir milletlerle savaşmaktan daha sevimli geleceğini, zira onların Allah'ın dinine aykırı olarak yağcılık yaptıklarını, Hz. Peygamber'in ashabından Allah'ın dostu olan Muhacir, Ensar ve güzelliyle onlara uyanları zelil kıldıklarını, birine kızdıklarında onu hapsedtiklerini, dövdüklerini, her şeyden mahrum ettiklerini ya da sürdüklerini, Şam halkının halifeyi destekleyenlerin mallarının yağma edilmesini kendilerine helal saydıklarını ve yine bu Şam halkının Hz. Ali'yi destekleyenleri kendilerinin köleleri olarak gördüklerini dile getiriyordu.⁵⁶⁴

Kays b. Sa'd Ensar'ın genç olanlarından, yaş sıralamasına göre ise Ensar'ın üçüncü tabakasındandı.⁵⁶⁵ Bu nedenle Ensar'ın ileri gelenleri "Ey Kays neden kavminin büyüklerinin önüne geçerek onlardan önce konuştun?" diye eleştirdiklerinde Kays, "Ben sizin değerinizi iyi bilirim, şanınızı yükseltirim. Ancak Ashaptan

⁵⁶¹ İbn Sa'd, *Et-Tabakât* nşr. İhsan Abbas), c. V, s. 373.

⁵⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 255.

⁵⁶³ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, nşr. Amr b. Gurâme el- Umrevî, Dâru'l-Fikr, ?, 1415/1995, c. XLIX, s. 402.

⁵⁶⁴ Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 93.

⁵⁶⁵ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, c. XLIX, s. 401.

bahsedilince içinizdeki kinin coştuğunu gördüm” diyerek cevap verdi.⁵⁶⁶ Bu konuşmasıyla Muaviye ile savaşıma hususunda hem Hz. Ali’ye görüşünü bildirmiş hem de onu teşvik etmiştir. Yapılan bu istişare sonunda karar savaşıma yönünde çıkmıştır. Hz. Ali de istişarede alınan Muaviye’yle savaş yapılması kararına uymuştur. Hz. Ali Sıffin Savaşı esnasında Hz. Peygamber’in savaşlarda kullanmış olduğu sancağını çıkartarak Kays b. Sa’d’a verdi. Sancağı Kays’ın elinde gören tüm Müslümanlar ağladı. Muhacir ve Ensar da çok duygulandı ve gözyaşları içerisinde sancağın etrafında toplandılar. Kays, Hz. Peygamber’in sancağını anlatan bir konuşma yaptıktan sonra orada bulunan Medinelilere: *“Ey Ensar, sizler sağında Cebrail’in solunda Mikail’in bulunduğu bu sancak altında Ebû Cehil ve ashabının kavmi ile savaşıyorsunuz.”*⁵⁶⁷ *Bu sancak onları sınırlandırdığımız sancaktır. Allah’ın yardımı yine bizimle olacaktır”*⁵⁶⁸ diyerek konuşmasını bitirdi. Sıffin Savaşı’nda ordu komutanı olarak yerini alan Kays, bu savaşta büyük başarılar elde etti ve bu nedenle Muaviye’nin lanet ettiği kişiler arasında o da vardı.⁵⁶⁹

Şairlik yönü bulunması hasebiyle Kays b. Sa’d, katılmış olduğu Sıffin ve diğer savaşlar hakkında pek çok şiir de kaleme almıştır.⁵⁷⁰ Hz. Ali, Kays’ın Sıffin Savaşı’nda göstermiş olduğu başarılarından dolayı Azerbaycan’la ilgilenme görevini de ona verdi. Kays, Azerbaycan’da Hz. Ali için çalışırken halifeden geri dönmesini ve kendisiyle beraber savaşmasını istediğini bildiren bir mektup aldı. Kays bu mektuptan

⁵⁶⁶ Minkarî, *Vak’atu Sıffîn*, s. 93.

⁵⁶⁷ Minkarî, *Vak’atu Sıffîn*, s. 447.

⁵⁶⁸ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *El-Mutazam fî Tarîhi ’l-Mulûk ve ’l-Ümem*, c. VI, s. 285.

⁵⁶⁹ Minkarî, *Vak’atu Sıffîn*, s. 552.

⁵⁷⁰ Suhârî, *Ensâbu ’l-Arab*, s. 548.

sonra Kufe'ye geri döndü.⁵⁷¹ Kays b. Sa'd'ın Hz. Ali ile beraber katılmış olduğu en son savaş Nehrevan bölgesinde bulunan Haricilere karşı yaptıkları Harbu'l-Havaric'dir.⁵⁷² Kays, bu savaştan sonra Hz. Ali'nin 40/661 yılındaki ölümüne şahit oldu.⁵⁷³ Hz. Ali'nin öldürülmesiyle birlikte onun dostu ve sadık can yoldaşı olan Kays'ın birlikteliği zorunlu olarak son bulmuştur.

10. KAYS B. SA'D'IN HZ. HASAN'IN YANINDA YER ALMASI

Hz. Ali öldürüldükten sonra “el-Hamîs” adlı özel birlik askerlerinin tamamı ve komutanları Kays, başlarını tıraş edip⁵⁷⁴ her tür emre hazır olarak beklediler. Daha sonra ordu komutanı olan Kays, Irak halkını toplayarak onlara niçin Hasan b. Ali'nin (ö. 49/669) halife seçilmesi gerektiğini anlatan bir konuşma yaptı. Irak halkı Kays'ın öncülüğünde Hz. Hasan'ı halife seçti ve ona ilk biat eden Kays b. Sa'd oldu.⁵⁷⁵ Bu sırada Hz. Ali'nin ölümü üzerine Şam halkı da Muaviye'ye biat etmişti.⁵⁷⁶ Kendisine biat edildikten sonra Muaviye altmış bin kişilik bir ordu ile Irak'a yöneldi. Menbic Köprüsü'nü geçinceye kadar kimseye görünmedi. Bu esnada Hz. Hasan Kufe'deydi.⁵⁷⁷ Muaviye'nin Irak topraklarına girdiği haberini alması üzerine de ordusuyla birlikte Şam'a doğru hareket ederek Medâin'e geldi. Hz. Hasan on ikibin kişide oluşan bir

⁵⁷¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. III, s. 28.

⁵⁷² Hatib el-Bağdadî, *Tarihu'l-Bağdadî*, c. I, s. 189.

⁵⁷³ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. III, s. 28.

⁵⁷⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. V, s. 371.

⁵⁷⁵ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. III, s. 28.

⁵⁷⁶ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. III, s. 49.

⁵⁷⁷ Hatib el-Bağdadî, *Tarihu'l-Bağdadî*, c. I, s. 575.

ordu ile Kays b. Sa'd'ı öncü birlik olarak gönderdi. Kays'ın komuta ettiği bu ordu “Şurtatu'l-Hamîs” olarak isimlendiriliyordu.⁵⁷⁸

Kays b. Sa'd önce Meskene sonra da halkı savaşçı olan Ahnûniye beldesine geldi. Muaviye ve ordusunu Membic Köprüsü'nden Ahnûniye'ye kadar olan arazide karşıladı. Muaviye, Kays'a saldırmaya cesaret edemedi. Şam halkı her namaz vaktinde Muaviye'yi Kays'a saldırmayı için cesaretlendiriyordu. Ancak istenilen sonuç alınamamıştı. Şam halkının şairleri, bu yaşananları dile getiren şiirler bile yazmışlardı. Kays b. Sa'd ile beraber bir öykü yazarı vardı ve o da bu olan bitenleri yazıyordu.⁵⁷⁹ Hz. Hasan Medâin'de iken bir münadi “Kays öldürüldü” diye bağırdı. Bu haber üzerine insanlar telaşlandı. Bir grup insan Hz. Hasan'ın çadırına girip yağmaladı. Hatta Hz. Hasan'ın ayağının altındaki yaygısını bile çekip aldılar. Bu yağmalama esnasında Beni Esed Havâric'inden olan bir kişi hançerini çekip Hz. Hasan'ı hançerledi. Orada bulunan insanlar Hz. Hasan'ın hançerlendiğini görünce bunu yapan kişinin üzerine atlayarak onu öldürdüler. Yağmalama ve hançerlenme olayını yaşayan Hz. Hasan, bu olaydan sonra çadırda kalmayarak Medâin'deki Kasru'l-Ebyâd'a (Beyaz Saray) yerleşti ve buradan Muaviye ile sulh hakkında yazışmaya başladı.⁵⁸⁰

Kafasında Muaviye ile barış yapmayı kurgulayan Hz. Hasan, Kays bin Sa'd'ın Muaviye'ye karşı hiçbir şekilde taviz vermeyeceğini, Muaviye ile savaşmak dâhil ona karşı her tür sert tutumu sergileyeceğini düşündüğü için Kays'ı ordu komutanlığından alarak yerine daha mülayim olarak düşündüğü amcası Abbas'ın oğlu Ubeydullah'ı ordu komutanı yaptı. Bunu öğrenen Muaviye Ubeydullah'a on bin dirhem gönderdi. Ubeydullah b. Abbas ordu sancağını da alarak kaçtı ve Muaviye'ye katıldı.

⁵⁷⁸ İbn Asâkir, *Tarihü Dimeşk*, c. XIII, s. 262-264.

⁵⁷⁹ Hatib el-Bağdadî, *Tarihü'l-Bağdadî*, c. I, s. 575.

⁵⁸⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ* c. IV, s. 6.

Ubeydullah'ın kaçmasıyla asker başsız ve komutansız kaldı. Ordu içerisinde bulunan ve ordunun endişelendiğini gören Kays ayağa kalkarak orada bulunan insanlara (asker), Ubeydullah b. Abbas'ın (ö. 58/678) firarının kendilerini endişelendirmemesini, onun kaçmasının bu orduyu olumsuz yönde etkilemeyeceğini bu firar olayını şöyle böyle diyerek çok abartmamalarını ve benzeri şeyler söyleyerek orduya hâkim oldu. Bu etkili konuşmanın ardından Kays b. Sa'd Iraklılar tarafından tekrar ordu komutanlığına getirildi.⁵⁸¹

Hz. Hasan'ın Muaviye ve ordusuna karşı şefkat göstermesi Irak halkının kendisine karşı kayıtsız kalmasına ve etrafından dağılmasına neden oldu.⁵⁸² Kays, Hz. Hasan'ın insanları Muaviye'ye biat için toplamasını uygun görmedi ve böyle yapılmasına da kızdı. Fakat kızgınlığı sebebiyle Hz. Hasan'a herhangi bir kötü söz söylememiş fakat ona karşı kırgınlık göstermişti.⁵⁸³ Hz. Hasan ve Ubeydullah b. Abbas'ın anlaşarak kendisine biat etmesiyle birlikte bu ikisinden kurtulan Muaviye, Kays bin Sa'd ile anlaşma yollarını aramaya başladı. Bu esnada el-Hamîs denilen özel birliğinin askerleri Kays'a kendilerine emir vermesi yönünde directtiler. Kays ve askerler Muaviye ile savaşmak için karşılıklı olarak ahitleştiler. Muaviye ile savaşmamanın ön şartı ise Hz. Ali taraftarlarına ve ona itaat edip fitne çıkaranlarla savaşmış, fitnecilerin kanlarını dökmüş ve mallarını almış olan kimselere hiçbir şey yapılmamasıydı. Ancak bu şekilde bir anlaşma yapılırsa savaş olmazdı. Muaviye b. Ebî Süfyan, Kays'a ve askerlerinin kendisine biat etmelerini, istenilen bu biatın gerçekleşmesi durumunda kendisini ödüllendireceğini bildiren bir mektup gönderdi. Kays bu teklife olumsuz cevap vererek Muaviye'ye biat etmeyi reddetti. Kays b.

⁵⁸¹ Keşşî, *er-Ricâl*, s. 1.

⁵⁸² Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. III, s. 49.

⁵⁸³ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

Sa'd'dan olumsuz cevap alan Muaviye b. Ebî Süfyan, altında kendi mührü olan boş bir kâğıdı ona göndererek, Kays'ın istediği şartları mühürlü olan bu boş kâğıda yazmasını istedi. Bu teklifi alan Kays, Muaviye'den kendisi için herhangi bir mal talebinde bulunmadı. Muaviye'nin peşinen kabul ettiği antlaşma metnine daha önce savaşmama şartı olarak dile getirmiş oldukları şartta olduğu gibi kendisine ve askerlerine can güvenliği teminatının verilmesini ve Hz. Ali taraftarı olanların daha önce döktükleri kandan ve elde ettikleri mallardan dolayı sorumlu tutulmamaları şartını koştı. Kays sadece bu şartının yerine getirilmesini Muaviye'den istedi. Muaviye de Kays'ın bu şartını yerine getirdi. Bu isteğin Muaviye tarafından yerine getirilmesi üzerine Kays ve ordusu Muaviye'ye biat etti.⁵⁸⁴

Bazı tarih kaynaklarımız Kays b. Sa'd'ın Hz. Hasan ile birlikte Muaviye'ye gittiğini,⁵⁸⁵ Hz. Hasan'ın hem Kays hem de Kays'ın ordusu için emân aldığını, Muaviye'nin de Hz. Hasan tarafından onlar için sürülen bu şartlara vefa gösterip sözünde durduğunun bilgisini verirken,⁵⁸⁶ bazısı da Kays bin Sa'd'ın Hz. Hasan ve küçük kardeşi Hz. Hüseyin ile beraber Şam'a gittiğini, Muaviye'nin onlara yapacağı bir konuşma hazırladığını ve sonra da önce Hz. Hasan'dan sonra Hz. Hüseyin'den biat etmesini istediğini, onların da biat ettiklerini, sonra da Kays'dan biat etmesini istediğini, Kays'ın ise Hz. Hüseyin'in emrinin ne olacağına baktığını, Hz. Hüseyin'in ise: "Ey Kays Hasan benim imamımdır" dediğinin bilgisini verirken,⁵⁸⁷ kimisi de Kays b. Sa'd'ın Ensar'dan bir grup ile birlikte Muaviye'nin yanına geldiğini, Muaviye'nin onlara "Ey Ensar topluluğu benden önce ne istiyordunuz? Allah'a yemin ederim ki

⁵⁸⁴ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. V, s. 164.

⁵⁸⁵ Ebû'l-Haccâc el-Eşârî, *Et-Ta'rîf bi'l-Ensâb ve't-Tenvih bi Zevi'l-Ahsâb*, c. I, s. 36.

⁵⁸⁶ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

⁵⁸⁷ Keşşî, *er-Ricâl*, s. 1.

benden az, Hz. Ali'den çok istiyordunuz. Sıffin savaşında kılıçlarınız körelinceye kadar savaştınız. Öyle ki ben sizin mızraklarınızın ucunda ölümü gördüm. Beni buradan sürmek için delici aletlerinizi en şiddetli şekilde Allah çabalarınızı tersine çevirinceye Peygamber'in vasiyeti için gözet. Özür hakkı nasıl engellenebilir, bu nasıl olabilir?" dediğini söylemektedir. Kays b. Sa'd bunun üzerine Muaviye'ye: "Biz senden önce Allah'ın bize yeterli gördüğünü istiyoruz başka bir şey değil. Tarafların size yaptıklarından değil. Bizim sana olan düşmanlığımıza gelince; ister düşmanlığı durdurursun istersen bizi hicveder, batıl olan sözü devam ettirsin. Hakkın sabit olur. Ama bu iş bizden tiksismeyi gerektirecek bir durum aldığında; sana Sıffin gününü hatırlatırız. Muhakkak biz Allah'a itaat edenle birlikteyiz. Bu bize kendisine iman edilen Peygamber'in bir vasiyetidir"⁵⁸⁸ diyerek cevap verdiğini bildirmektedirler.

İbn Haldun (ö. 808/1406) da eserinde bu sahneyi şu şekilde dile getiriyor: "Muaviye'nin yanına gittiğinde, 'Şuan bu olanlar nedir ey Muaviye? Bizi senden tiksindiren kalpler bizim göğsümüzdedir. Seninle savaştığımız kılıçlarımız belimizdedir'" diyen Kays b. Sa'd Arapların en cömertlerinden ve vücut olarak en irilerindendi. Onun için bineğine bindiğinde ayakları yeri çizirdi."⁵⁸⁹ Belâzurî (ö. 279/893) ise Kays'ın Ensar'dan bir grup ile Muaviye'nin yanına gittiğini ve Muaviye ile Kays karşılaştıklarında Muaviye'nin Kays'ın hala hayatta olmasından, Kays da Muaviye'nin müminlerin emiri olarak karşısına çıkmasından hoşlanmadıklarını ifade ettiklerini,⁵⁹⁰ Hz. Hasan'ın biat ettikten sonra Kays'a da biat etmesini söylediğini - ifade eden bu cümle Kays'ın Ensar'dan bir grup ile geldi cümlesiyle tezat ettiği düşünülebilir. Kanaatimizce bu cümle ile Hasan'ın daha önce biat ettiğini Ondan daha

⁵⁸⁸ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, c. XLIX, s. 431.

⁵⁸⁹ İbn Haldun, *Tarih İbn Haldun*, c. I, s. 520.

⁵⁹⁰ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. V, s. 33, 69.

sonra gelen Kays'ın da kendisine biat etmesini istediği manasındadır-, Kays'ın elini yan cebine koyduğunu ve Muaviye'ye doğru kaldırmadığını, sadece elinin yerini söylediğini, Muaviye'nin ise oturduğu koltuğunda dizleri üzerine kalkarak elini Kays'ın cebinde bulunan eline değinceye kadar uzattığını bildirmektedir.⁵⁹¹

Kays b. Sa'd'ın Muaviye'ye biatı hangi şekilde rivayet edilirse edilsin bu rivayetlerden Kays b. Sa'd'ın Hz. Ali'nin ölümünden sonra halife olarak seçilmesine önderlik ettiği Hz. Hasan'ın Muaviye ile sulh yapıp ona biat etmesinden sonra yaşanan olaylarda Muaviye'ye hiçbir şekilde yağcılık yapmayıp kendisine yakışan bir tavırla istediği şekilde anlaştığı anlaşılmaktadır. Kays b. Sa'd Muaviye ile anlaşma yaptığı tarihten hemen sonra Medine'ye dönmüş, bir daha buradan ayrılmadan ve hiçbir siyasi faaliyete de karışmadan ölünceye kadar sade bir hayat sürdürmüştür.⁵⁹²

11. KAYS B. SA'D'IN VEFATI

Hız. Peygamberimizin vefatından sonra Hız. Ali'nin halife seçilinceye kadar Medine'de ikamet edip sakin bir hayat süren Kays bin Sa'd, Hız. Ali'nin halife seçilmesiyle beraber hareketli bir hayat yaşamaya başladı. Medine'den ilk defa Mısır valiliği için ayrıldı. Mısır valiliğinden azledildikten sonra kısa bir süre sonra tekrar Medine'ye döndü ve bir iki ay gibi kısa bir müddet kaldıktan sonra Hız. Ali'nin bulunduğu Kufe'ye giderek orada yaşamaya başladı. Daha sonra Hız. Hasan'ın hilafeti süresince (yaklaşık altı ay) onunla birlikte Şam'da bulundu.⁵⁹³ Hız. Hasan Muaviye'yle

⁵⁹¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. III, s. 50.

⁵⁹² İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. V, s. 375.

⁵⁹³ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, c. XLIX, s. 400; Zehebî *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, c. I, s.

anlaşınca Kays b. Sa'd bu anlaşmayı desteklemedi ve hatta sulh yapılmasına da kızdı. Hz. Hasan'ın emrinden çıkarak kısa bir süre kendi başına kaldı.⁵⁹⁴ Bir müddet geçtikten sonra istediği anlaşma şartlarının sağlanmasıyla birlikte Kays ve ordusu da sulha dâhil oldu.⁵⁹⁵ Muaviye ile yapılan anlaşmadan sonra Medine'ye dönen Kays, Medine'ye geldikten sonra bir daha kendi doğduğu bu yerden ayrılmamıştır.⁵⁹⁶

Kays b. Sa'd'ın Medine'ye tekrar avdetinden sonra ne tür bir faaliyetler içerisinde bulunduğuna dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu tarihten sonra sade ve sakin bir yaşam sürdürdüğü bilgisi verilmiştir.⁵⁹⁷ Kays b. Sa'd, Muaviye'nin hilafetinin son yılında⁵⁹⁸ hicri 60/680 yılında Medine'de hayata gözlerini yummuştur.⁵⁹⁹ Keşşî (ö. 329/941) Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin ölüm tarihinin hicri 59 yılı olduğu da söylenmektedir diye not düşmektedir.⁶⁰⁰ Kays b. Sa'd'ın ölüm tarihi ve yeri hakkında hemen hemen bütün kaynaklar ittifak halindedir. Sadece İbn Hibbân (ö. 354/965) Muaviye'nin halife olmasından itibaren Kays b. Sa'd'ın yaşamı, yaşadığı yer ve ölüm tarihi hakkında farklı şekilde bilgi vermektedir ki bu hususu İbn Hacer el-Askâlânî (ö. 852/1448) *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe* adlı eserinde belirtmiştir.⁶⁰¹ İbn Hibbân'a göre ise Kays b. Sa'd'ın Muaviye'nin halife olmasından sonraki yaşamı, şu şekildedir: Muaviye b. Ebî Süfyan halife olunca iki sene Kays b. Sa'd'a ses çıkarmadı.

⁵⁹⁴ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

⁵⁹⁵ Hatib el-Bağdadî, *Tarîhu'l-Bağdadî*, c. I, s. 189.

⁵⁹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. V, s. 375.

⁵⁹⁷ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, c. XLIX, s. 401.

⁵⁹⁸ İbn Hacer el-Askâlânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 255.

⁵⁹⁹ Keşşî, *er-Ricâl*, s. 1; İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1290.

⁶⁰⁰ Keşşî, *er-Ricâl*, s. 1.

⁶⁰¹ İbn Hacer el-Askâlânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 255.

Daha sonra hicri 58 senesinde Kays b. Sa'd'ın yanına gelmesini istedi. Kays Muaviye'den kaçarak Tiflis'e gitti ve gizli bir yerde kimseye haber vermeden yaşamaya başladı. Daha sonları Kays b. Sa'd'ın kaldığı gizli yer Muaviye tarafından öğrenildi, fakat Muaviye bu yeri kimseye söylemedi. Kays b. Sa'd ölünceye kadar bu yerde oturmaya devam etti. Kays, Abdumelik b. Mervan (65/685-86/705) döneminde 85/704 yılında en son sahabe olarak burada vefat etmiştir.⁶⁰² Verilen bu bilgi anlaşıldığı üzere diğer kaynaklarımızın aktardığı bilgilerden farklıdır. Bu nedenle bu bilginin doğru olma ihtimali oldukça zayıf gözükmetedir.

Hz. Peygamber'in sık sohbet ettiği sahabilerden olan Kays b. Sa'd'dan Enes b. Mâlik (ö. 93/ 711-12), Sa'lebe b. Mâlik,⁶⁰³ Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Beyhakî (Ahmed b. Hüseyin ö. 458/1066), Ebû Dâvud (ö. 275h./889m.), İbnu Mâce (ö. 273/887),⁶⁰⁴ Abdullab b. Mâlik el-Ceyşânî (ö. 214/829), Abdurrahman bin Ebî Leylâ (ö. 83h./702m.), Ebû Ammâr el-Hemedânî (569/1173), Şa'bî (104/722), Meymun b. Ebî Şebîb, Arîb b. Humeyd el-Hemedânî, Velid b. Abede,⁶⁰⁵ Arîb b. Hamîd Ebû Ammâr el-Dehenî el-Kufî ve İbnu Esad Ebû'l-Ulâî⁶⁰⁶ hadis rivayet etmişlerdir. Kays b. Ubâde'den hadis rivayet edildiği "Kays b. Sa'd'dan hadis rivayet edilmiştir"⁶⁰⁷ cümlesiyle formüle edilmiştir. İbn Hübeyre'nin (ö. 110/728) "Her sarhoş edici içkidir

⁶⁰² İbn Hibbân, *Meşâhiru'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, s. 61.

⁶⁰³ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, c. XLIX, s. 403.

⁶⁰⁴ Şâmî, *Subulu'l-Huda ve'r-Reşâd fî Sireti Hayri'l-İbâd*, nşr. Adil Ahmed, Ali

Muhammed Mu'avvid, *Dâru'l-İlmiye*, Beyrut, c. VIII, s.65, 325.

⁶⁰⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, c. I, s. 102.

⁶⁰⁶ Mukaddemî, *et-Tarih ve Esmâü'l-Muhaddisîn ve Kunâhum*, nşr. Sâmi Kazım el-

Hafacî, *Mektebü'l-Murâşî en-Necefi*, Kum, 1427/2007, s. 188, 196.

⁶⁰⁷ İbn Ebî Heyseme, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, c. I, s. 504.

ve her içki haramdır” hadisini Kays b. Sa’d’ın rivayet ettiği bildirilmektedir.⁶⁰⁸ Ebû Davud’dan nakledilen bilgiye göre Hammâd b. Seleme’nin (ö. 167/784) elinde Kays b. Sa’d’a ait bir hadis kitabı bulunmaktadır. Hammâd ezberden rivayet ettiği tüm hadisleri başka bir kaynaktan değil Kays b. Sa’d’a ait olan bu kitaptan rivayet etmiştir.⁶⁰⁹ Bu bilgilerden anlaşılan odur ki Kays bizatihi Hz. Peygamber’den ve babası Sa’d b. Ubâde’den hadis rivayetinde bulunmuştur.

Kays b. Sa’d’ın soyu çocukları aracılığıyla devam etmiştir. Sa’d b. Ubâde’nin soyunun devam ettiğinin anlatıldığı bölümde Sa’d b. Ubâde’nin neslinin oğlu Kays b. Sa’d’ın kanalıyla da devam ettiği ifade edilmiştir. Orada ifade edilen bilgilere doğrudan Kays b. Sa’d’ın nesli olarak verilen ve aşağıda sunulan şu bilgileri de ilave edebiliriz. Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Ömer ve Ahmed b. Muhammed b. Ammâr b. Yahya b. el-Abbâs el-Hazrecî el-Ammârî Nisabur da ikamet eden Kays b. Sa’d’ın evlatlarındandır.⁶¹⁰ Şehâbuddîn Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Abdulmutî İbn Mekkî b. Tirâd b. Hüseyin b. Mahlûf b. Ebi’l-Fevâris b. Seyfu’l-İslam b. Kays b. Sa’d b. Ubâde el-Ensârî el-Mekkî el-Mâlikî en-Nehavî Mekke’de ikamet eden Kays b. Sa’d’ın evlatlarındandır. Kendisi Arap dili ve nahiv hususunda söz sahibi âlimlerindendir. Mekke halkı bu hususta kendisinden çok faydalanmıştır. Ayrıca kendisi mahir, güvenilir, dürüst ve sağlam bir karaktere sahip bir kişiydi. Kendisini çok sayıda eseri ve şiiri bulunmaktadır.⁶¹¹ Vehp b. Bakiye b. Ubeyd b. Âdem b. Ziyâd Kays b. Sa’d’ın kan bağı akrabası değil onun sütkardeşidir.⁶¹²

⁶⁰⁸ İbn Kâni, *Mu’cemü’s-Sahâbe*, c. II, s. 346.

⁶⁰⁹ Zehebî, *Siyeru A’lâmî’n-Nubelâ*, c. VII, s. 110.

⁶¹⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Lubâb fî Tezhîbi’l-Ensâb*, nşr. Dâru Sadr, Beyrut, ?, C. II, s. 356, 368.

⁶¹¹ İbnu’l-İmâd, *Şezerâtu’z-Zeheb fî Ahbâr Men Zeheb*, nşr. Mahmûd el-Ernâvût, Dâru

12. KAYS B. SA'D'IN KİŞİLİĞİ

Kays, Medineli Ensar'ı oluşturan Hazrec kabilesinin ileri gelenlerinden ve kabile reisi olan Sa'd b. Ubâde'nin en dâhi, cesur ve zeki çocuğudur.⁶¹³ Bir kabile reisinin oğlu olarak Medine'de dünyaya gelen Kays b. Sa'd'ın bu imkânı güzel kullanıp kendisini iyi yetiştirmiştir. Kendisini o kadar geliştirmişti ki zamanında Arapların en kalitelilerinden biri olmuştur.⁶¹⁴ Kays b. Sa'd Hazrecli Ensarî'lerdendir. Genç yaşta Birinci Akabe Biati'nden sonra Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber Medine'ye geldikten ettikten sonra babası Sa'd b. Ubâde oğlu Kays'ı ona hizmet etmesi için görevlendirmiştir.⁶¹⁵ Hz. Peygamber de dürüst bir kişiliğe sahip olduğu için kendisine hizmet etmesini kabul etmiştir.⁶¹⁶ Hz. Peygamber'in güvenini iyice kazanan Kays, Medineli Ensar'ın en iyi asker özelliğine sahip olanlardan seçilen ve Hz. Peygamber'i korumakla görevlendirilen bir birliğin komutanı olmuştur.⁶¹⁷ Kays'ın Hz. Peygamber'e olan hizmeti Hz. Peygamberimizin vefatına kadar on yıl süresince devam etti.⁶¹⁸ Hz. Muhammed'in Medine'ye gelişinden onun ölümüne kadar ona hizmette bulunan olan Kays bin Sa'd, Hz. Peygamberimizin rahle-i tedrisinden çok yakinen istifade etme imkânına kavuşmuştur. Hz. Peygamber'den edindiklerini de

İbn Kesîr, Dimeşk, Beyrut, 1405/1986, C. VIII, s. 516.

⁶¹² Baḥşel, *Târîḫü Vâsıt* (nşr. Kûrkîs 'Avvâd), 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1406/1985, s. 196.

⁶¹³ Ebî Zeyd Ahmed b. Sehal el- Belhî, *Kitâbu 'l-Bedî ve 't-Tarih*, s. 388.

⁶¹⁴ Kelbî, *Nesebü Meaddü ve 'l-Yemen 'ul-Kebîr*, s. 412.

⁶¹⁵ İbn Ebî Hayseme, *Târîḫü 'l-Kebîr*, c. V, s. 41.

⁶¹⁶ İbn Sa'd, *Et-Tabakât*, c. V, s. 369.

⁶¹⁷ Şâmî, *Subulu 'l-Huda ve 'r-Reşâd fî Sireti Hayri 'l-İbâd*, c. XI, s. 399.

⁶¹⁸ İbn Hibbân, *Meşâḫiru 'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi 'l-Aktâr*, s. 101.

hayatına uygulayan Kays, kerem ve fazilet sahibi olan Arap dehaları içerisinde en büyüğü haline geldi.⁶¹⁹

Çok uzun boylu olan Kays b. Sa'd zamanının en uzun insanı idi.⁶²⁰ Aynı zaman da da iri-yarı, cüsseli⁶²¹ ve köse biriydi.⁶²² Kays b. Sa'd erdemli, kültürlü ve bu haliyle de Arapların dehalarından biriydi. Meseleler hakkında ileri görüşlü ve harp sanatında da uzman biriydi.⁶²³ Kays b. Sa'd çok akıllı,⁶²⁴ insanların en cömerdi ve eli açık olan asil biriydi.⁶²⁵ Babası Sa'd b. Ubâde'den de daha cömert biriydi.⁶²⁶ İnsanlara daha fazla yardım etmenin ancak mal ile olacağını bilen bu nedenle Allah'tan kendisine çokça mal vermesini isteyen biriydi.⁶²⁷ Duasının karşılığını alan Kays b. Sa'd kendi zamanında çokça mala sahip olan zenginlerindendi. Kendisinden borç isteyenleri geri çevirmez, eli boş göndermezdi. Bu nedenle zamanının en çok borç veren insanıydı.⁶²⁸ Kays b. Sa'd insanlar arasında ileri görüşlü, olayları yorumlayan, olanlar hakkında görüş sahibi olup yaşanan olayların arkasındaki amaçlarını sezen, zeki, azimli ve kararlı bir karaktere sahipti.⁶²⁹ Kays b. Sa'd bu yapısıyla Hz. Peygamber'e her yönüyle

⁶¹⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. I, s. 238.

⁶²⁰ Suhârî, *Ensâbu'l-Arab*, s. 547.

⁶²¹ İbn Habîb, *El-Muhabber*, s. 245.

⁶²² İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

⁶²³ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1289.

⁶²⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, c. XLIX, s. 403.

⁶²⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. II, s. 423.

⁶²⁶ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. II, s. 277.

⁶²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 360.

⁶²⁸ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 352.

⁶²⁹ Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, c. IV, s. 550.

yardım eden ilk on sahâbi arasına girmiş⁶³⁰ ve Hz. Peygamber'in sohbet ettiği⁶³¹ büyük sahabilerden olmuştur.⁶³² Hz. Peygamber ile beraber gazveye çıktıklarında Ensar'ın bayrağını Kays b. Sa'd taşırdı.⁶³³ Hz. Peygamber'in bazı gazvelerinde ise Hz. Peygamberimizin sancağını taşırdı.⁶³⁴ Hz. Peygamberimizin bütün savaşlarında bulunmuş, öncü birliklerinde görev almış birisiydi.⁶³⁵

Arapların faziletli, kültürlü, zeki, savaşlarda kahramanlık gösteren, yiğit, son derece cesur ve maharetli, insafli, cömert ve yardım seven, Arap dehalarından biriydi. Bu özellikleri kendisinde bulunduran Kays b. Sa'd kavminin tartışmasız ileri gelenlerinden ve kavminin doğal şeriflerindendi.⁶³⁶ Hitabeti de kuvvetli olan bir kişiydi.⁶³⁷ Beraber olduğu kişilere karşı dürüst ve sadıktı.⁶³⁸ Kays b. Sa'd'ın dehalığı kurnazlık şeklinde değil, iyilik ve cömertlikle birlikteydi.⁶³⁹ Böyle yüksek bir karaktere sahip olan Kays b. Sa'd sade bir hayat sürdürmeyi tercih etmiştir.

⁶³⁰ İbn Dâvûd, *er-Ricâl*, nşr. Muhammed Şâdık Âlu Baħr, 1392/1972. s. 150.

⁶³¹ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, c. XLIX, s. 403.

⁶³² İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. VI, s. 450.

⁶³³ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Gabe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, c. IV, s. 450.

⁶³⁴ Hatib el-Bağdadî, *Tarihu'l-Bağdadî*, c. I, s. 189.

⁶³⁵ Minkarî, *Vak'atu Siffîn*, s. 292-293.

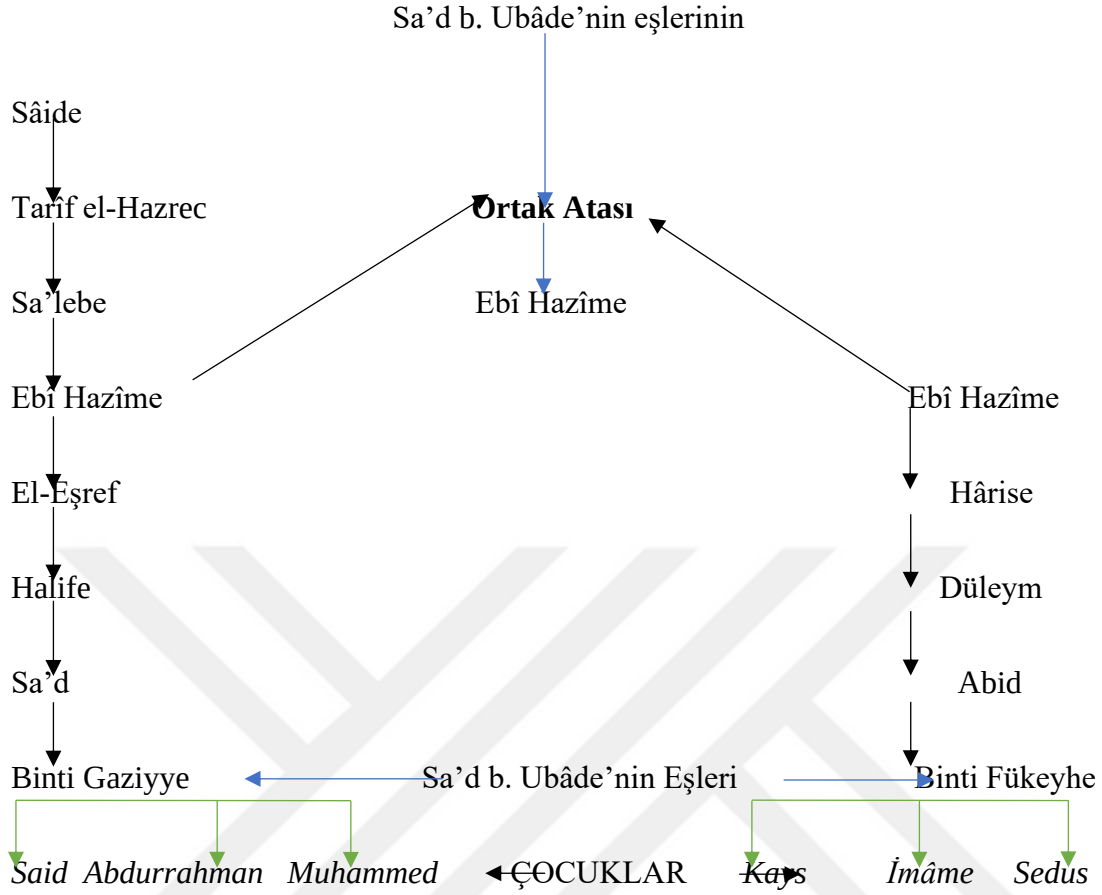
⁶³⁶ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. III, s. 1289; İbn Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, c. V, s. 254.

⁶³⁷ İbnu'l-Verdî, *et-Tarih*, c. I, s. 149.

⁶³⁸ Keşşî, *er-Ricâl*, c. XXXII, s. 1.

⁶³⁹ İbn Abdilberr, *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, c. IV, s. 8.

13. SA'D B. UBÂDE'NİN EŞLERİNİN SOY AĞACI

Sa'd b. Ubâde'nin 3. cü (مولاة سعد بن عبادَة) hanımı azad edilmiş Ümmü Târik'ın nesebi hakkında kaynaklarımızda bilgi bulunmamaktadır. Ortak çocukları yoktur. Halife b. Hayyat Ümmü Târik'ın Sa'd b. Muaz'ın azatlı hanımı olduğu bilgisini vermektedir.⁶⁴⁰

Kays b. Sa'd'ın eşlerinin ismi kaynaklarda verilmemektedir. Sadece Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşi olan Kureybe binti Ebû Kuhafe'nin ismi geçmektedir. Çocukları olmamıştır. Kays bin Sa'd'ın künyesi Ebû el-Fadl, Ebû Abdullah ve Ebû Abdülmelik şeklindedir. Ancak bu çocukların anne veya annelerinin isimleri verilmemektedir.

⁶⁴⁰ Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-Tabakât*, s. 637.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in devlet başkanlığında yaşıyan Müslümanlar, O nun ölümüyle birlikte yeni bir döneme girmiştiler. Hız. Peygamber'in ölümü onları sadece peygamberlerini kaybetmekle kalmamış aynı zamanda onların devlet başkanlarını da kaybettirmiştir. Hız. Peygamber kendisinin vefatından sonra kendisinden sonrki devlet başkanının (Halife) kimin olacağı veya devlet başkanlığı konusunda ne yazılı ne de sözlü bir vasiyet bırakmamıştır. Müslümanlar Hız. Peygamber'in vefatıyla birlikte ilk defa bir proplemle karşılaşmışlardı. Sahabe bu problemin aşılması gerektiğinin farkındaydı. Hız. Peygamber'in öldüğünü gören Sahabe O nun devlet başkanlığını makamını doldurmak için harekete geçmiştir. Muhacirlere ve diğer Müslümanlara haber vermeden İlk devlet başkılığı girişiminde Hazrecli gruptur. Bu grup cahilye döneminden beri onların lideri olan Sa'd b. Ubâde etrafında Saide Oğulları Gölgeğinde toplanarak O nu Müslümanların ilk halife adayı olarak gösterdi. Bu durumdan haberdar olan diğer Müslümanlar da toplantı yerine gelerek onlarda halife seçimine katıldılar. Onlar da halifenin kendilerinden seçilmesini arzuluyorlardı. Halifelğin kimin hakkı olduğu yapılan konuşmalarda Müslümanların ilk halife adayı olan Sa'd b. ubâde cahilye devrinden kalma kabilecilik ve rekabet düşüncesine uygun konuşmalar yapması nedeniyle kendi kabilesinin dahi tam desteğini alamayarak halife olma düşüncesini gerçekleştiremedi.

Saide oğulları Gölgeğinde yaşanan bu olay Müslümanların peygamberleri olmadan yaşamlarını devam ettirmeleri ve siyasi mücadele sınavlarını vermeleri açısından da fazlaca önem arz etmektedir. Burada yaşananlar ve oluşan siyasi yapı

sonradan gelecek olan nesillerce de model olarak benimsenmesi bakımımında bu olayın önemini daha da artırmaktadır.

Evrensel bir din olan İslam evrensel kuralları gereği Müslümanların yönetimini bu dinin müntesiplerine bırakarak, belli bir gruba veya sülaleye teslim etmemiştir. İslamın evrensel oluşu nedeniyle doğla olarak Hz. Peygamber'in vefatı sonrası devlet başkanlığına kimin getirileceğinin belirlenmemesi ve bir insan olarak fitratı gereği iktidar olmak istemesi ve bunun için çaba göstermesinin yadırganacak bir yanı yoktur. Sa'd b. Ubâde'nin bu halife olma çabası Müslümanların her ferdinin halife/başkan olma yolunu açmıştır şeklinde yorumlanması bakış açılarının genişlemesine yardımcı olacaktır. Ayrıca Sahabe arasında böyle bir olayın yaşanması onların da beşer/insan olduklarını anlamamızı, onlarda da diğer insanlarda olduğu gibi fitratlarında iktidar olma isteklerinin bulunduğunu farkına varmamızı ve normal insanların konumuna ve isteklerine sahip bulunduklarını kavramamıza katkı sağlayacaktır.

Sa'd b. Ubâde halifelik yarışını kaybettikten sonra da bunu bir mesele yapmamış, Müslümanlar arasında ihtilaf ve fitne çıkaracak bir tutum ve davranış içerisine girmeyerek güzel bir örnek teşkil etmiştir.

Kays b. sa'd devlette görev aldığı sürece dürüstlüğün, halkı gözetmenin, cömertliğin, sadakatin, iştişarenin ve sözünde durmanın, ihanet etmemenin öneminin örnekliğini hayatında yaşayan bir sahabi olarak karşımıza çıkmaktadır.

ÖZET

Kurt, Mehmet, Müslümanların İlk Halife Adayı Sa'd b. Ubâde ve Oğlu Kays'ın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İrfan Aycan,

Ensar'ı oluşturan Medineli Arap kabilelerinden Hazrec'in alt kolu olan Said oğulları kabile reisinin çocuğu olan Sa'd b. Ubâde çok iyi eğitim almıştır. Okuma, yazma, atıcılık ve yüzmede ender olarak yetişen, kendi zamanında "el-Kamil" olarak isimlendirilen kişilerden biridir. İkinci Akabe Biatına katılmış ve Hz. Peygamber tarafından Nâib seçilmiştir. Bu tarihten itibaren samimi bir Müslüman olarak İslam'a hizmet etmiş, Hz. Peygamber'in istişare heyeti içerisinde yeri almıştır. Ancak Cahiliye döneminden gelen, kabilesine her şartta sahip çıkma ve Evs kabilesiyle rekabet etme anlayışından vaz geçememiştir. Sa'd b. Ubâde bu anlayışını Hz. Peygamber devrinde meydana gelen bazı olaylarda kabilesini ve mensuplarını tutarak ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra Müslümanların ilk halife adayı olmuş ve iyi bir iş yapmıştır. Ancak zamanlama hatası yapmış, bu olayda da kabilecilik anlayışından kurtulamamış, bu anlayışta konuşmuş ve davranmıştır. Halifelik seçimini kaybetmiştir. Bu durum psikolojisine ağır gelmiş, bu nedenle Havran'a hicret etmiştir. Ölünceye kadar Havran'da yaşamış ve hiçbir nifak ve siyasi faaliyet girişiminde bulunmamıştır. 14/635 tarihinde Havran'da vefat etmiştir.

Sa'd b. Ubâde'nin oğlu Kays Medine'ye gelişinden vefatına kadar Hz. Peygamber'in koruma hizmetinde bulunmuştur. Kendisi Arap dehalarındandır. Hz. Ali'nin hilafetine kadar sakin yaşamış, hiçbir siyasi faaliyette bulunmamıştır. Hz. Ali'yi desteklemiş, onun devrinde Mısır valisi olmuş daha sonra azledilmiştir. Sonra da Hz. Ali'nin başkomutanı olmuş ve onunla tüm savaşlarına katılmıştır. Hz.

Ali'nin öldürölmesinden sonra oğlu Hz. Hasan'a biat etmiştir. Siyasi tüm faaliyetlerinde dürüstlükten, sadakatten ve cesarettten ayrılmamıştır. Hz. Hasan'ın Muaviye'yle anlaşmasından sonra Muaviye, Kays'ın istediğı şartlarda anlaşmasını kabul etmiştir. Kays, anlaşmadan sonra Medine'ye dönmüş ve 60/680 tarihinde ölünceye kadar burada yaşamıştır.

ABSTRACT

Kurt, Mehmet, The Life of Sa'd b. Ubâde, Who Was The First Caliph Candidate of Muslims and The life of His Son Kays and Their Political Struggles, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. İrfan Aycan,

Sa'd b. Ubadah who was the son of tribal leader of Sons of Said, the lower arms of Hazrec tribe, lived in the Arabian Peninsula and generated people from Medina who helped immigrated Muslims, was well-educated. He was one of the rare people who was very expert in reading, writing, shooting, swimming and regarded as being al-Kāmil during his time. He attended the second pledge of Aqaba allegiance and was chosen as Naib by Prophet Muhammad (on whom be Peace). Since then, he served Islam as a devoted Muslim and took his place at credentials committee of the Prophet Muhammad. Nevertheless, he did not give up the conception of protecting his tribe at all costs and rivaling Eys tribe dated back to the period of Age of Ignorance. Sa'd b. Ubadah indicated this conception through siding his own tribe and members of the tribe in some incidents during the exact period of the Prophet Muhammad. He was the first to become caliph of Muslims immediately after the demise of the Prophet Muhammad and he did well on this. However, he displayed timing failure and did not succeed in giving up tribal conception by speaking and acting according to this conception. Ultimately, he lost caliph's election. This situation was heavy for his psychological condition and migrated to Havran for that matter. He lived in Havran until his death and did not attempt any kind of disunion or political activity. He died in Havran on 14/635.

Kays, son of Sa'd b. Ubadah, served as the lifeguard of Prophet Muhammad from the time of his coming to Medina until his death. He was one of the Arab Geniuses. He lived peacefully until the caliphate of Ali b. Abu Talib and was not involved in any political activity. He supported Ali. He became the governor of Egypt in his time and was dismissed later. After that, he became the commander-in-chief of Ali and was engaged in all battles together with him. He did not give up honesty, loyalty and courage in all his political activities. Following Hasan's agreement with Muaviye, Muaviye accepted the agreement under the terms demanded by Kays. After the agreement, he returned to Medina and lived there until his death in 60/680.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, (ö. 241/856), *El-Esâmi ve'l-Kunâ*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Dâru'l- Fâruk, I-V, Kahire, 1436/2015.

_____, *Müsned*, Müessesetu'r-Risale, yayım yılı 1996-2001.

Ahmed İbrahim eş – Şerif, *Mekke ve'l – Medine fi'l – Cahiliyeti ve Ahdir'r – Resul*, Kahire, 1985.

Bahşel, Ebû'l-Hasen Eslem b. Sehl el-Vâsıtî (ö.292/905), *Târîhu Vâsıt* (nşr. Kûrkîs 'Avvâd), 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1406/1985.

Azimli, Mehmet, “Sa'd b.Ubâde” *DİA*, İst. 2008 C. XXXV, s. 377.

Beğavî, Ebû'l-Kâsım 'Abdullâh b. Muḥammed (ö.317/929), *Mu'cemu's-Şaḥâbe* (nşr. Muḥammed 'Avd el-Menḳûş, İbrâhîm İsmâ'îl el-Ḳâḏî), I-IV, Mibretu'l-Âl ve'l-Aşhâb, Kuveyt,1432/2011.

_____, *Mu'cemü's-Sahabe Mibretu'l-Âl ve'l-Ashâb*, Kuveyt, 1432/2011.

Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/893), *Ensâbu'l-Eşrâf*, (tah. Suheyl Zekkâr-Riyâd Zerkâî), nşr. MektEbû'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, I-XIII, Beyrut, 1417 / 1996.

Bozkurt, Nebi, Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Medine” *DİA*, C. XXVIII, Ank, 2003.

Burrî, Muḥammed b. Ebî Bekr b. 'Abdullâh et-Tilmsânî (ö.645/1247'den sonra), *el-Cevhere fi Nesebi'n-Nebî ve Ashâbi'l-Aşere*, nşr. Muhammed et-Tûncî, Dâru'l-Rifâi, I-II, Riyad, 1403/1983.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *et-Tarihu'l-Kebîr*, nşr.

Buzpınar, Şit Tufan, “Havran” *DİA*, İstanbul, 1997, C. XVI, s. 539-541.

Haşim en-Nedvî, Dâru'l-fikr, I-VIII, basım Yeri? Tarihi?

_____, *Et-Tarihu'l-Evsat*, nşr. Teysir b. Sa'd – Yahya b. Abdullah, Mektebetu'r-Rüşd Riyad, I-V, 1426/2005.

_____, *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru'l-Heday, I-IX, El-Cezire, 1412/1992.

Carl Brockelmann (1868-1956), *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Doç. Dr. Neşet Çağatay, Ankara, 1954.

CevâSemhûdd Ali (ö. 1408/1987), *El-Mufasssal fî Târîhi'l-Arap Kable'l-İslâm*, I-VIII, Beyrut, 1422 / 2001.

_____, *El-Mufasssal fî Târîhi'l-Arap Kable'l-İslâm*, Kuramer Kütüphanesi, I-XX, 1422/2001.

Corci Zeydân, Corcî b. Habîb Zeydân (1861-1914), *Târîhu'l-Arab kable İslâm*, Mısır, 1922.

-----, *Medeniyet-i İslamiyye Tarihi*, Çev. Zeki Megâmiz, İstanbul, 1328/1910.

Ebû Ahmed el-Hakîm, Muhammed b. Muhammed el-Kerâbîsî (ö. 378/988), *el-Esâmî ve'l-Kunâ*, Dâru'l-Gurebâ, I-IV, Medine, 1414/1994.

Ebû Dâvud, Suleymân b. el-Eş'âs es-Sicistânî (ö.275/889), *Süneni Ebû Dâvud*, tah. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Minhac, Cidde, 1431/2010.

Ebû'l-Haccâc el-Eşârî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim eş-Şafî (ö. 600/1204), *Et-Ta'rîf bi'l-Ensâb ve't-Tenvih bi Zevi'l-Ahsâb*, Tah. Sa'd Abdulmaksûd Zallâm, Dâru'l-Menâr, Kahire, 1990.

Ebû'l Hasan el-Eşârî, Ali b. İsmâîl b. Ebî İshak b. Sâlim el-Basrî (ö. 324/935-36), *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, Dâru'l-funun İlahiyat fakültesi Neşriyatı, I-III, İstanbul, 1346/1928.

Ebû'l-Kasım İsmail b. Muhammed el-İsbahani (ö. 535/1141), *Siyeru's-Selefi's-Sâlihîn*, nşr. Kerem b. Hilmî b. Ferhât b. Ahmed, Dâru'r-Râye, Riyad, tarih?.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-İsbehânî (ö. 430/1039), *Ma'rifetu's-Sahabe*, nşr. Adil b. Yusuf el-Azzâzî, Dâru'l-Vatan, I-VII, Riyad, 1419/1998.

Ebû Yusuf (ö. 182/798), *El-Harac*, nşr. Tahâ Abdurra'ûf Sa'd, Sa'd Hasen Muhammed, El-Mektebü'l-zheriyye, Kahire, tarih?

Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî (ö. 340/952), *Kitâbu'l-Bedî ve't-Tarih*, tah. Semir Semir, Dâru Sade, Beyrut, 1431/2010.

Ekrem Ziya Ömerî, *Medine Toplumu*, Milsan, İst. 1992.

Eyüb Sabri Paşa, *Miretü' l – Haremeyn*, (birinci tab-ı) Bahriye Matbaası, Kostantiniye, 1301 h.

Ezrâki, *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l âsâr*, (nşr. Rüşdî Sâlih Melhas), Beyrut. 1403 / 1983.

Halife b. Hayyat, Ebû 'Amr Hâlife b. Hayyât el-'Uşfurî (ö.240/855), *Kitâbu't-Tabakât*, tah. Suheyl Zekkâr, Dimeşk, 1385/1966.

Hatîb el-Bağdadî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *Tarihu'l-Bağdadî*, nşr. Beşâr Avvâd, Ma'rufi Dâru'l-Garbi'l-İslami, I-XVI, Beyrut, 1422/2002.

Hemedânî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed b. Ya'kub (ö. 334/946), *el-İklil*, tah. Muhammed b. Ali b.el-Hüseyn el-Ekra' el-Mevâlî, Sanâ/Yemen, 2004.

Hitti, *Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi* (trc. Salih Tuğ), İst. 1995.

Hudâyki, Muhammed b. Ahmed (ö. 584/1188), *et-Tabakât*, nşr. Ahmed Bumezkû, en-Necâhu'l-Cedîde, basım yeri? 1427/2006.

İbn Abdilber, Ebû 'Omer Yûsuf b. 'Abdullâh b. Muḥammed b. 'Abdilberr el-
Ḳurṭubî (ö.463/1071), *El-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ensar*, tah. Ali Muhammed el- I-IV,
Bicâvî, Kahire, Basım tarihi?

İbn 'Abdi Rabbih, Ebû 'Amr Aḥmed b. Muḥammed b. 'Abdi Rabbih (ö.328/940),
el-Iḳḍu'l-Ferîd, tah. Abdulmecîd et-Terhînî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, I-VIII, Beyrut,
1404 / 1983.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. Hasen (ö. 571/1176), *Tarîhu Dimeşk*, nşr. Amr b.
Gurâme el-Umrevî, Dâru'l-Fikr, basım yeri? 1415/1995.

İbnu'l-Cevzî, Cemaleddin Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî (ö.597/1201), *el-
Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-'Umem* (nşr. Muḥammed 'Abdulḳâdir 'Aṭâ, Muştafâ
'Abdulḳâdir 'Aṭâ), I-XIX, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1415/1995.

-----, *el-Vefâ bi Ta'rîfi Feḍâ'ili'l-Muştafâ* (nşr.), Dâru'l-Ma'rife.

-----, *Muntazam*, Beyrut trz.

İbn Dâvûd, Ḥasen b. 'Alî b. Dâvud el-Ḥullî (ö.740/1340), *er-Ricâl* (nşr.
Muḥammed Şâdık Âlu Baḥr), 1392/1972.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen b. Dureyd el-Ezdî (ö.321/933), *el-
İştîḳâḳ*, nşr. Abdusselâm Muḥammed Hârûn, Kudüs, 1232/1817.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim el-Absî el-
Kûfî (ö. 235/849), *Kitabu'l-Megâzî*, tah. Abdulaziz b. İbrahim el-Ömerî, Riyad,
1422/2001.

İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Zübeyr b. Harb en-Nesâî (ö.
279/892-93), *Târîhu'l-Kebîr*, nşr. Salâh b. Fethî, El-Fâruku'l-Hadîse, I-IV, Kahire,
1427/2006.

İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), el-Kâmil fi' t- Târih, Beyrut, 1429 / 2009.

-----, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's- Sahabe*, nşr. Adil Ahmed er-Rifâ'î, Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1416/1996.

-----, *el-Lubâb fî Tezhîbi'l-Ensab*, nşr. Dâru Sâdır, Beyrut, basım tarih?

İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvini (ö. 395/1005), *Ecvezu's-Siyer li Hayri'l-Beşer*, nşr. Hilal Nâcî, Bağdat, tarih?.

İbn Habîb, Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-bağdadî (ö.245/859), *El-Muhabber*, Matbaatü'd-Dâire, Haydarabat, 1361/1942.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Faḍl Ahmed b. 'Alî (ö.852/1448), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, nşr. Muhibbiddîn el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, I-XIII, Beyrut, 1379/1959.

-----, *El-İsâbe fî Temyîzi's – Sahabe*, (nşr. 'Abdullâh b. 'Abdulmuḥsin et-Türkî), I-XIV, Dâru Hicr, Mısır 1429/2008.

-----, *El-İsâbe fî Temyîzi's – Sahabe*, El-Kütübü'l – İlmiyye, I-VIII, Mısır, 1323/1905.

İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan el-Hadramî el-Mağribî et-Tunusî (ö. 808/1406), *Tarih İbn Haldun*, tah. Hasan Abdulmusaf, Beytû'l-Efkari'd-Devliyye, Ürdün, 2003.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülisî (ö.456/1064) *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1403/1987.

İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed el- Bustî (ö. 354/965), *Meşâhiru'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, nşr. Merzûk Ali İbrahim, Dâru'l-Vefâ, basım yeri? Tarihi? 1411/1991.

-----, *es-Sikât*, nşr. Şerefu'd-Din Ahmed, Dâru'l-Fikr, I-IX, basım yeri? tarih? 1395/1975.

-----, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, tah. Abdusselâm b. Muhammed b.Ömer Allûş, El-Mektebü'l-İslamî, Beyrut, 1460/2000.

İbn Hişam, Ebû Muḥammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Ḥımyerî (ö.213/829), *Es-Siretu En-Nebeviyye*, (Tah. Umar Abdusselâm Tedmurî) I-IV, Beyrut, 1409 / 1989

-----, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (nşr. Muşafâ es-Sakḳâ ve dğr.), I-II, Mektebetu Muşafâ el-Bâbî'l-Ḥalebî, Mısır 1375/1955.

-----, *Sîretu'n-Nebeviyye*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire, 1356/1937.

-----, *Siretü'n – Nebiyye*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire, 1356/1937.

İbnu'l-İmâd, Abdulhayy b. Ahmed el-Akrî (ö. 1089/1678), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâr Men Zeheb*, nşr. Mahmûd el-Ernâvût, Dâru İbn Kesîr, I-XI, Dimeşk, Beyrut, 1405/1986.

İbn İshak, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İshâk b. Yesâr el-Muṭṭalibî (ö.151/768), *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Megâzî)*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1398/1978.

-----, *Es-Siretü'n-Nebeviye*, tah. Taha Abdurraûf Sa'd Bedevî, Taha Bedevî, Kahire 1419/1998.

İbn Kâni, Ebû'l-Hüseyn Abdulbâkî bi'l-Bağdadî (ö. 351/962) *Mu'cemü's-Sahâbe*, nşr. Salah b. Salim el-Mısrâtî, Mektebetü'l-Ğurebâ-i'l-Eseriyye, I-III, Medine, 1418/1997.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n- Nihâye Mebdeü'l-Halîkati ve Kısasu Enbiyâ*, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk- Beyrut, 1428//2007.

-----, *Es-Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Abdulvahid, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1395/1976.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö.276/890), *El-İmame ve's-Siyâse*, Dâru'l-Edvâ, Beyrut, 1410/1990.

-----, *El-İmame ve's-Siyâse*, nşr. Halil el-Mansur, Dâru'l-Kütğb'l-İlmiye, Beyrut, 14118/1997.

-----, *Uyunu'l-Ahbar*, tah. Muhammed el-İskenderânî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, I-IV, Beyrut, 1423/2002.

İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1426 / 2005.

İbn Nâkûlâ, Ebû Nasr Ali b. Hilatillah b. Cafer (ö 475/1083), *el-İkmâl fî Ref'il-İrtiyâb ani'l-Müteellif ve'l-Muhtelif fî'l-Esmâ ve'l-Ensâb*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut, 1411/1990.

İbnu'n-Neccâr el-Bağdâdi, Ebû Abdullâh Muhammed b. Maḥmûd (ö.643/1246), *ed-Dürretü's-Semîn fî Aḥbâri'l-Medîne*, Şirketü Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, tarih?.

-----, *ed-Dürretü's-Semine fî târihi'l- Medine*, (nşr. M. Zeynuhum - Azeb), Kahire, 1415/1995.

İbn Rüşteh, *el – A'lâku'n – Nefîse*, Londura, 1892.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd Menî'l-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdadî (ö.230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (tah. Ali Muhammed Umar), nşr. MektEbû'l- Hancî, I-XI, Mısır,1421/2001.

-----, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ (Mütemmimü's-Sahâbe et-Tabakâtü'l-Hâmise)*, nşr. Muhammed b. Şâmîl es-Sulemî, Mektebetü's-Sıddîk, I-II, Tâif, 1414/1995.

-----, *Et-Tabakât*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Ata, Kuramer Sanal Kütüphanesi.

-----, *Es_siretü'n-Nebeviye mine't-Tabakâkti'l-Kübrâ*, ez-Zehrâ lil-İğlâmi'l-Arab, Kahire, 1409/1989.

İbn Şebbe, Ebu Zeyd Ömer b. Şebbe en-Numeyrî el-Basrî (ö.262/876) *Târihu'l-Medinetu'l-Münevvere*, Mekke, 1975.

İbn Şihâb, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah ez-Zührî (ö 124/742), *El-Meğâzî*, tah. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1400/1980.

-----, *Kitâbu't-Tabakâti'l- Kebîr*, (nşr. MektEbû'l-Haricî), Kahire.

İbnu'l-Verdî, Ebû Hafs Ömer b. Muzaffer b. Ömer (ö. 749/1349), *et-Tarih*, nşr. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, I-II, Beyrut, 1417/1996.

İbn Yunus, Ebû Sa'id Abdurrahman b. Ahmed es-Sedefî (ö. 347/958), *Tarihu'l-İbni Yunus el-Misrî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, I-II, Beyrut, 1421/2000.

İbn Zebâle, Muhammed b. el-Hasan el-Kureysî el-Mahzumî el-Medenî (ö.199/814) *Ahbâru'l-Medine*, (tah. Salâh Abdulazîz Zeyn Selâme) Medine, 1424/2003.

İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebû Süfyan*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1990.

İslam Ansiklopedisi, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1967, C. X, s. 21. (Sa'd b. Ubâde maddesi Neşet Çağatay tarafından tâdil edilmiştir.)

İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1957.

Kâdı Abdulcebbâr, Ebû'l-Hasan Abdulcebbâr el-Hemedânî (ö. 415/1025), *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, Dâru'l-Mustafa, I-II, Kahire, tarih?

el-Kâdî Ebîbekir el-Arabî, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148), *El Avâsım Mine'l-Kavâsım*, Tah. Mehibuddin Hatîb, basım Yeri? Tarih?.

Kâdî Ebû'l-Kâsım Sâid b. Ahmed b.Sâid el-Endulisî (ö. 462/1071), *Kitâbu Tabakâtu'l-Ümem*, Beyrut, 1329/1912.

Kehhâle, 'Omer Rıdâ Kehhâle (ö.1408/1987), *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, Dâru İhyâ' i't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, I-XV, Beyrut, 1418 / 1997.

Kelbî, Ebû'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (ö.204/820), *NesEbû Me'ad ve'l-Yemeni'l-Kebîr* (nşr. Nâcî Hasen), I-II, 'Âlemu'l-Kutub, Mektebetu'n-Nahda, 1408/1988.

Nesebü Meaddü ve'l-Yemen'ul-Kebîr, tah. Naci Hasen, 'Âlemu'l-Kutub, I_II, Beyrut, 1425/2004.

-----, *Cemheretü'n-Neseb*, (tah. Ali Umar), Mektebü's- Sekâfeti'd-Diniyye, I-II, Kahire, 1431/2010.

el-Keşşî, Muhammed b. Ömer b. Abdulaziz (ö 329/941), *er-Ricâl*, Müessetü'l A'lemî lil-Matbuât, Beyrut, 1430/2009.

Mesûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mesûdî el-Hüzelî (ö.345/956), *Murucu'z – Zeheb*, Beyrut, 1988.

-----, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, Dârun ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1981S.

Mevlâna Şibli, *İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, ter. Ömer Rıza, Amedi matbaası, İstanbul, 1346/1921.

Minkarî, Ebû'l-Fazl Nasr b. Müzâhim et-Temimî (ö. 212/817), *Vak'atu Sıffîn*, Tah. Abdusselâm Muhammed Hârun, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1410/1990. El-Mektebetü'l-İslamî, I-X, Beyrut, 1460/2000.

Moğultay, Ebû Abdullah Moğultay b. Kilic el- Bekcerî (ö.762/1361), *el-Înâbe ilâ Ma'rifeti'l-Muhtelif fîhim Mine's-Sahabe*, nşr. İzzet el-Mürsî, İbrahim İsmail el-Kaldî, Mecdî Abdulhâlık, Mektebetu'r-Rüşd, I-II, Riyad.

-----, *el-Mu'cemü'l-Arabî'l-Hadîs*, Serdar Mutçalı, Dağarcık.

İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbu'l-Arab*, nşr. Dâru'l- Kütüb'l-İlmiye, Beyrut, 1403/1983.

İbnu'l-Verdî, Ebû Hafs 'Omar b. Muza'ffer b. 'Omar Zeynu'd-Dîn b. el-Verdî el-Kindî (ö.749/1348), *et-Târîh* (nşr.), I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1417/1996.

Muhammed Halil ez-Zeyn, *Tarihu'l-Fırkatu'l-İslamiye*, Beyrut, 1985.

el-Mukaddemî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Basrî (ö. 301/914), *et-Tarih ve Esmâü'l-Muhaddisîn ve Kunâhum*, nşr. Sâmi Kazım el-Hafacî, Mektebü'l-Murâşî en-Necefi, Kum, 1427/2007.

Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasan b. Beşir el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), *Et-Tefsir*, nşr. Abdullah Mahmûd Şehâte, I-V, Beyrut, 1423 /2002.

Er-Ru'aynî, Ebû Musa İsa b. Süleyman el-Endülüsî (ö. 632/1235), *El-Câmi' limâ fi'l-Cevâmi min Esmâi's-Sahâbeti'l-A'lâm*, nşr. Mustafa Bâcû, Mektebü'l-İslami, I-VI, Kahire, 1429/2009.

es-Sallâbî, Ali Muhammed, *Ebû Bekir es-Siddîk*, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk, Beyrut, 1431/2010.

Es-Semânî, Ebû Sa'd b. Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur el-Mervezî (ö. 562/1167), *el-Ensâb* tah. Abdullah Ömer el-Barûdî, Dâru'l-Fikr, I-V, Beyrut, 1418/1998.

Es-Semhûdî, Ali b. 'Abdullâh (ö.911/1505), Ebû'l-Hasen, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, (tah.

Kasım es- Sâmirâî), Müessetu'l-Furkan li't-Turâsili'l-İslâm, Mekke-Medine, 1422/2001.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu (ö. 654/1256), *Mir'âtu'z-Zaman fî Tevârhi'l-A'yân*, nşr. Muhammed Berekât vdğr. I-XXIII, Dimeşk, 1434/2013.

es-Suhârî, Allâme Ebû'l-Munzîr Seleme b. Müslim b. İbrahim (ö. 511/1118), *Ensâbu'l-Arab*, tah. Muhammed İhsan el-Musa, Umman, 1437/2016.

Es-Sultan El-Melik El-Eşref Umar b. Yusuf b. Resul, *Tarfetu'l-Ashâb fî Ma'rifeti's – Ensâb*, Dimeşk, 1369 / 1949.

es-Suyûti, Celâlad-Din Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *Tarihu'l-Hülefâ*, nşr. Hamdî ed-Demirdâş, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1425/2004.

eş-Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlhî (ö. 742/1535), *Subulu'l-Huda ve'r-Reşâd fî Sireti Hayri'l-İbâd*, nşr. Adil Ahmed, Ali Muhammed Mu'avvid, Dâru'l-İlmiye, I_XII, Beyrut, 1414/1993.

Et-Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed eş-Şâmî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nşr. Abdulmecid es-Selefi, Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, I-XXV, basım yeri? 1402/1983.

eṭ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö.310/923), *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, ve Şîlatu Târîh eṭ-Ṭaberî, I-XI, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387/1967.

-----,*Tarihu't-Taberî*, tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru Süveydân, I-XI, Beyrut, Lübnan, basım tarihi?

-----,*Târîhu'l-Taberî*, nşr. Dâru'l-Maârif, Kahire, 1387 / 1967.

et-Tusî Ebû Cafer Muhammed b. Hasan (ö. 460/1068), *Ricâhu't-Tusî*, nşr. Cevad el-Kayyûmî, basım yeri? 1415/2013.

Vâkıdî, Muhammed Ömer b. Vâkıd (ö. 207/823), *Kitabu'r-Ridde*, tah. Mahmud Abdellah Ebû'l-Hayr, Dâru'l-Furkan, Ürdün, 1411/1991.

-----,*Kitabu'l Meğâzî*, tah. Marsdin Cûnis, I-III (Birleşik, tek kitap halinde), Beyrut, 3.cü tab. 1403/1984.

-----,*el-Ma'ârif*, nşr. Dâru'l-Meârif, Kahire, 1388/1969.

Ya'kubî, Ebû Yâkûb Ahmed b. İshak b. Cağfer b.Vehb b. Vâdîh (ö. 292/905), *Târîhu'l-Yakubî*, Necef, 1358 / 1939.

-----,*et-Tarih*, Matbaatu'l-Ğurâ, 1357, 3 Cilt bir arada,

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rumî (ö. 626/1229) *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1415/1995, C. II, s. 355.

Ez-Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymaz (ö. 748/1347), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Mezahir ve A'lâmu'l-Müellif*, nşr. Beşar Avâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, I-XV, ilk basım 1423/2003.

-----,*iyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, nşr. Dâru'l-Hadis, I-XVIII, Kahire, 1427/2006.